

" पिपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र
महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास "

एम . फिल . पदवी शिक्षणक्रमासाठी टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठास
सादर केलेला लघुशोध प्रबंध

संशोधक

लिना शामकांत माडीवाले

कायम नोंदणी क्रमांक

पी . आर . नं . १०४११०००३८२

मार्गदर्शक

डॉ . एस . एन . कुलकर्णी

अभ्यास केंद्र

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ पुणे

सन : २०११-२०१३

मार्गदर्शकाचे प्रमाणपत्र

लिना शामकांत माडीवाले पी.आर.नं.१०४११०००३८२ यांनी टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ पुणे या विद्यापीठ अंतर्गत एम.फील पदवी अभ्यासक्रमासाठी सादर केलेला लघुशोध प्रबंध “पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास”हा सादर प्रकल्प माझ्या मार्गदर्शनाखाली सन २०११ ते २०१३ या शैक्षणिक वर्षात पूर्ण केला आहे.

मार्गदर्शकाचे नाव : डॉ.एस.एन.कुळकर्णी

हुद्दा : ग्रंथपाल व विभाग प्रमुख

ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभाग,

आघारकर रिसर्च इन्स्टिट्यूट पुणे

ठिकाण : पुणे

(डॉ.एस.एन.कुळकर्णी)

दिनांक :

मार्गदर्शक

संशोधकाचे प्रमाणपत्र

मी लिना शामकांत माडीवाले असे जाहीर करते की टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या एम.फील या पदवीकरीता “पिंपरी चिचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास” हा लघुशोध प्रबंध मी स्वतः तयार केला असून त्यातील सर्व संशोधन कार्य माझे असून सदर संशोधन कार्य मार्गदर्शक डॉ.एस एन.कुळकर्णी यांच्या मार्गदर्शनाखाली करण्यात आलेले आहे. संशोधन कार्याशी संबंधीत इतर कोणत्याही विद्यापीठाच्या व्यक्ती किंवा इतर मिळालेल्या माहितीचा उल्लेख या प्रबंधात करण्यात आलेला आहे. सदर संशोधन कार्याचे इतर कोणत्याही विद्यापीठाच्या परीक्षेसाठी सादरीकरण करण्यात आलेले नाही.

दिनांक :

(लिना शामकांत माडीवाले)

ठिकाण :

संशोधक

ऋणनिर्देश

" विद्या बोधकरी यश : सुखकरी" हे ब्रीद वाक्य उराशी बाळगून १९२१ साली स्थापन झालेल्या टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाने गेल्या ६८ वर्षांमध्ये शिक्षण क्षेत्रात भरीव कामगिरी केली आहे. " विद्या गुरुणांगुरु" या बोध चिन्हातील पंक्ती प्रमाणेच असलेले ज्ञान ज्ञानदान करून शिक्षण क्षेत्रात ठसा उमटविला आहे. या विद्यापीठाने एम.फील.हा निष्णात अभ्यासक्रम सुरू करून महाराष्ट्रामध्ये ग्रंथालय क्षेत्रात मोठी कामगिरी केली आहे.

ग्रंथालयातील ग्रंथ संग्रहाचा वाचकांना अधिकाधिक उपयोग व्हावा हे ग्रंथालयाचे प्रमुख उद्दीष्ट आहे. वाचकांना हवे असलेले वाचन साहित्य त्वरीत उपलब्ध करून देणे हे ग्रंथालयाचे प्रमुख कार्य आहे. नविन युगाची नवी आव्हाने पेलण्याकरीता ग्रंथालय सज्ज होऊ लागले आहेत. माहिती संगणक तंत्रज्ञानाच्या प्रस्फोटामुळे प्रचंड माहितीसाठा उपलब्ध झाला आहे. यातून वाचकांना त्यांच्या बदलत्या अभीरूची प्रमाणे उपलब्ध वाचन साहित्याचे ग्रंथालये वितरण करतांना दिसतात.

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाद्वारे एम.फील.हा अभ्यासक्रम राबविला जातो. सदर अभ्यासक्रमातील एक अनिवार्य भाग म्हणून ग्रंथालय शास्त्राशी निगडित संशोधनपर प्रबंध सादर करावयाचा होता. त्या अनुषंगाने मी "पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास" हा विषय प्रकल्प प्रबंधासाठी निवडला. यापूर्वी या विषयावर संशोधन झाले नसल्याची खात्री करून घेतली. टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठातील सर्व सेवक शिक्षक कर्मचा-यांनी माहिती संकलन कार्यात वेळोवेळी मदत केली त्याबद्दल मी सर्वांची आभारी आहे. माझ्या कुटूंबातील सर्वांनी सहकार्य

केल्याबद्दल मी त्यांचीही आभारी आहे .प्रबंधाच्या कामात मित्रांनी केलेल्या सहकार्या बद्दल आभारी आहे .

भारती विद्यापीठाचे यशवंतराव मोहिते महाविद्यालयाचे ग्रंथपाल व माहिती विभाग प्रमुख डॉ.वि.स.मुगडे यांनी या प्रबंधाविषयी लागणारी माहिती उपलब्ध करून देण्यास मदत केली त्याबद्दल मी त्यांचे विषयी कृतज्ञता व्यक्त करते .टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाने एम .फील .हा शिक्षणक्रम प्राप्त करण्याची संधी मला दिल्याबद्दल मी विद्यापीठाची आभारी आहे .टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठामध्ये या अभ्यासक्रमामध्ये अभ्यास करतांना प्रा .कोन्नूर, प्रा .दहिभाते प्रा .अपर्णा राजेद्र ,प्रा .साखरे ,प्रा .पानगे आणि प्रा .खंदारे विद्यापीठ ग्रंथालय कर्मचारी तसेच सेवक कार्यालयीन सेवक यांचे मला मोलाचे सहकार्य मिळाले त्याबद्दल मी त्यांचीही आभारी आहे .

पिंपरी चिंचवड परीसरातील महाविद्यालयाचा सर्वे केला असता सर्व ग्रंथपालांनी व विद्यार्थ्यांनी अचूक प्रश्नावली भरून अमुल्य असे सहकार्य केले .त्याबद्दल मी त्यांची ही ऋणी आहे तसेच पिंपरी चिंचवड महानगर पालिकेचे प्रशासन अधिकारी गायकवाड यांनी पिंपरी चिंचवड शहराची माहिती गोळा करण्यास मोलाचे सहकार्य दिले त्याबद्दल मी त्यांचे आभार मानते .

आधारकर संशोधन संस्थेचे डॉ .एस .एन .कुळकर्णी यांनी आपल्या कार्यालयीन व दैनंदिन कामकाजातून वेळ काढून मला वेळोवेळी या प्रबंधासाठी बहूमोल मार्गदर्शन केले , त्याबद्दल मी त्यांची ऋणी आहे .अनावधानाने ज्यांचा उल्लेख राहून गेला असेल त्या सर्वांची मी ऋणी आहे .

दिनांक :

(लिना शामकांत माडीवाले)

ठिकाण :

संशोधक

तक्त्यांची सुची

तक्ता क्र .	शिर्षक	पृष्ठ क्र .
४.१	स्थापना वर्ष	८७
४.२	ग्रंथपालाचा अनुभव	८८
४.३	प्राध्यापक अनुभव	८९
४.४	महाविद्यालयातील स्वतंत्र ग्रंथालय	८९
४.५	ग्रंथालय उपलब्धतेची वेळ	८९
४.६	ग्रंथालय सुट्टीच्या दिवशी उपलब्ध	९०
४.७	कुठल्या साहित्यावर अधिक खर्च	९१
४.८	ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण	९१
४.९	नियतकालिकांचे प्रकार	९२
४.१०	ग्रंथालयात कुठली पध्दत वापरली जाते	९३
४.११	नियतकालिके वेळेवर उपलब्ध	९३
४.१२	स्मरणपत्रे	९३
४.१३	अंकांची किंमत वितरकाकडून परत	९४
४.१४	नियतकालिकांची मागणी	९५
४.१५	ग्रंथालयांमध्ये नियतकालिक गहाळ होण्याचे प्रमाण	९५
४.१६	इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न	९६
४.१७	नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी	९६
४.१८	स्वतंत्र नियतकालिक विभाग	९७
४.१९	स्वतंत्र व्यक्ती	९७
४.२०	नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित	९८
४.२१	नियतकालिक निवडीमध्ये प्राधान्य	९८

४.२२	इतर ग्रंथालयीन मागणी केल्यास	९९
४.२३	चांगला लेख वाचकांच्या निदर्शनास	९९
४.२४	नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा	१००
४.२५	वार्षिक अंदाजपत्रक	१००
४.२६	नियतकालिकांचा खर्च हा भविष्यात वाढवीण्याची तरतूद	१०१
४.२७	नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण	१०२
४.२८	इंटरनेट सेवा	१०३
४.२९	ई जर्नल ऑनलाईन जर्नल्स	१०३
४.३०	नियतकालिकांचे आरक्षण	१०४
४.३१	आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा	१०५
४.३२	प्रतिलिपी सेवा	१०६
४.३३	नियतकालिक ठेवण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना	१०६
४.३४	मूक्तद्वार पध्दत	१०६
४.३५	आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दती	१०७
४.३६	इतर नियतकालिक विभागाला भेट	१०८
४.३७	नियतकालिकांची सूची	१०८
४.३८	नियतकालिक विभागाविषयी समाधान	१०९
४.३९	वेळेवर नियतकालिकांची नोंद	१०९
४.४०	ई जर्नलची मागणी	११०
४.४१	ग्रंथालय सुरक्षा योजना	१११
४.४२	स्वतंत्र दाखल नोंद वही	१११
४.४३	बांधीव खंडांची दाखल नोंद	१११
४.४४	बांधीव खंडांचे तालिकीकरण	११२

४.४५	मागील वर्षाचे खंड जतन	११२
------	-----------------------	-----

विद्यार्थी प्रश्नावली

४.१	बी.एड.एम.एड.विद्यार्थी	११३
४.२	विद्यार्थी ग्रामीण की शहरी	११३
४.३	विद्यार्थी शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता	११४
४.४	ग्रंथालयाचे सभासद	११४
४.५	ग्रंथालयाचा नियमितपणे वापर	११५
४.६	कुठल्या साहित्याचा वापर	११५
४.७	नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे	११६
४.८	नियतकालिकांचे नियमित वाचन	११६
४.९	कुठल्या प्रकारचे नियतकालिक येतात	११७
४.१०	नियतकालिक नियमित वाचता का	११७
४.११	नियतकालिके ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत का	११८
४.१२	नियतकालिकांचे नाव सुचविले जाते का	११८
४.१३	इतर ग्रंथालयाचा वापर	११९
४.१४	ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी	११९
४.१५	वेळेवर उपलब्ध	१२०
४.१६	नियतकालिकांचे आरक्षण	१२०
४.१७	नियतकालिकांचे अंक वेळेवर उपलब्ध होतात का	१२१
४.१८	नियतकालिकांची माहिती आपल्याला माहिती आहे का	१२१
४.१९	नियतकालिकांची सूची वेळेवेळी प्रदर्शित	१२२
४.२०	नियतकालिकांतील एखादा लेख वाचण्यासाठी निदर्शनास	१२२

४.२१	कुठल्या भाषेतील नियतकालिक आवडतात	१२२
४.२२	सर्वात जास्त महत्वाचे साहित्य	१२३
४.२३	नियतकालिक विकत घेता का	१२३
४.२४	नियतकालिक वापरण्यामागचा उद्देश	१२४
४.२५	नियतकालिके वाचण्यास स्वतंत्र व्यवस्था	१२४
४.२६	इंटरनेट सेवा	१२५
४.२७	ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिकांचा वापर	१२५
४.२८	ग्रंथालयात ई जर्नलची सुविधा	१२६
४.२९	कुठल्या प्रकारची नियतकालिके येतात	१२६

आकृत्यांची सुची

तक्ता क .	शिर्षक	पृष्ठ क .
१.१२.७	ई नियतकालिके	१०
१.१५	नियतकालिक विभागाची कार्ये	१३
१.१६	नियतकालिकांवर उपस्कार	१४
३.१०.५	प्रकाशन कालावधीनुसार नियतकालिकांचे वर्गीकरण	६६

आलेखांची सुची

तक्ता क .	शिर्षक	पृष्ठ क .
४.१	स्थापना वर्ष	८७
४.५.	ग्रंथालय उपलब्धतेची वेळ	८९

४.९.	नियतकालिकांचे प्रकार	९२
४.१२.	स्मरणपत्रे	९३
४.१४.	नियतकालिकांची मागणी	९५
४.१७.	नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी	९६
४.२५.	वार्षिक अंदाजपत्रक	१००
४.२७.	नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण	१०२
४.२८.	इंटरनेट सेवा	१०३
४.२९.	ई जर्नल ऑनलाईन जर्नल्स	१०३
४.३१.	आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा	१०५
४.३४.	मूक्तद्वार पध्दत	१०६
४.४०.	ई जर्नलची मागणी	११०
४.२.	विद्यार्थी ग्रामीण की शहरी	११३
४.५.	ग्रंथालयाचा नियमितपणे वापर	११५
४.९.	कुठल्या प्रकारचे नियतकालिक येतात	११७
४.१४.	ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी	११९
४.२६.	इंटरनेट सेवा	१२५
४.२८.	ग्रंथालयात ई जर्नलची सुविधा	१२६

अनुक्रमणिका

प्रकरण .क	अ .क .	तपशिल	पृष्ठ क .
		मुखपृष्ठ	I
		मार्गदर्शकाचे प्रमाणपत्र	II
		संशोधकाचे प्रमाणपत्र	III
		ऋणनिर्देश	IV
		तक्त्यांची सुची	VI
		आकृत्यांची सुची	IX
		आलेखांची सुची	X
		अनुक्रमणिका	XI

प्रकरण १		प्रस्तावना	१ - २३
	१.१	प्रस्तावना	१
	१.२	संशोधनातील संकल्पना व व्याख्या	२
	१.३	शिक्षणातील अर्थ स्वरूप व व्याप्ती	३
	१.४	शिक्षण शास्त्रातील इतिहास उदय व वाढ	४
	१.५	शिक्षण शास्त्रातील शिक्षण वाढ व विकास	५
	१.६	कलकता विद्यापीठ आयोग	५
	१.७	नियतकालिके म्हणजे काय	६
	१.८	ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व	७

	१.९	नियतकालिक विभाग	७
	१.१०	नियतकालिके अर्थ	८
	१.११	नियतकालिकांची वैशीष्टये	८
	१.१२	नियतकालिकातून दिल्या जाणा-या सेवा	८
	१.१३	नियतकालिके सेवा देणा -या संस्था	११
	१.१४	नियतकालिकांचा विकास	१२
	१.१५	नियतकालिक विभागाची कार्ये	१३
	१.१६	नियतकालिकांवर उपस्कार	१४
	१.१७	संशोधन विषयाचे महत्व	१६
	१.१८	संशोधनाची आवश्यकता	१६
	१.१९	संशोधनाची उद्दीष्टये	१७
	१.२०	संशोधनाची व्याप्ती	१८
	१.२१	संशोधन पध्दती	१८
	१.२२	साहित्य शोध	१८
	१.२३	समारोप	२२

प्रकरण २		पिंपरी चिंचवड शहरातील महाविद्यालयातील ग्रंथालयाचा सद्यस्थितीचा आढावा	२४- ५४
	२.१	प्रस्तावना	२४
	२.२	पिंपरी चिंचवड शहराचा मागोवा	२५
	२.३	पिंपरी चिंचवड ऐतिहासिक संस्कृती	२७
	२.४	पिंपरी चिंचवड महानगरपालिका पार्श्वभूमी	३१
	२.५	पिंपरी चिंचवड सांस्कृतिक नगरी	३५
	२.६	नियोजनबध्द विकासाला प्राधान्य	३६
	२.७	पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षण	३८
	२.७.१	मार्तंड भैरव अध्यापक महाविद्यालय	३८
	२.७.२	पार्वतीबाई धोंडीबा धनकुडे अध्यापक महाविद्यालय	४०
	२.७.३	स्वामी विवेकानंद शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय	४१
	२.७.४	कांतीलाल खिंचवसरा बी.एड. कॉलेज थेरगाव	४२
	२.७.५	पवना शिक्षण प्रसारक मंडळ	४४
	२.७.६	पद्मश्री डॉ. डी. वाय. पाटील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय	४५
	२.७.७	प्रतिभा शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय	४७
	२.७.८	संत ज्ञानेश्वर बी.एड. महाविद्यालय	४९
	२.७.९	श्री. काशीबाई नवले कॉलेज ऑफ एज्युकेशन	५०
	२.७.१०	स्नेहवर्धक शैक्षणिक ट्रस्ट कॉलेज ऑफ	५१

		एज्युकेशन	
	२.७.११	संत तुकाराम शिक्षण मंडळाचे अध्यापक महाविद्यालय	५३
प्रकरण ३		नियतकालिकांचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील महत्व	५५-८६
	३.१	प्रस्तावना	५५
	३.२	शिक्षणाचा अर्थ	५६
	३.३	शिक्षणाची सर्वसामान्य ध्येये	५७
	३.४	शिक्षणप्रणाली	५८
	३.५	शिक्षण आणि ग्रंथालये	५९
	३.६	शिक्षणशास्त्र	६०
	३.७	शिक्षणशास्त्राची उद्दीष्टे	६०
	३.८	शिक्षणशास्त्रात झालेली वाढ	६१
	३.९	नियतकालिकांचा इतिहास	६१
	३.१०	नियतकालिकांचे प्रकार	६४
	३.११	नियतकालिके निवड करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे	६८
	३.१२	नियतकालिक निवडीची साधने	६८
	३.१३	नियतकालिकांची आवश्यकता	६९
	३.१४	नियतकालिकांचे उपयोग	७१

	३.१५	नियतकालिक विभागाचे कार्य व व्यवस्थापन	७२
	३.१६	नियतकालिक विभागातील कामाचे स्वरूप	७४
	३.१७	नियतकालिक विभागातील अडचणी व उपाय	७४
	३.१८	नियतकालिक विभागाचे आधुनिकीकरण व संगणकीकरण	७६
	३.१९	संगणकीकृत नियतकालिक व्यवस्थापन पध्दतीतील कामे	७७
	३.२०	नियतकालिकांची वर्गणी भरणे व नुतनीकरण करणे	७८
	३.२१	नियतकालिक अंक नोंद व नियंत्रण	७९
	३.२२	नियतकालिक खंडांची बांधणी	८०
	३.२३	नियतकालिक अंदाजपत्रक व्यवस्थापन	८०
	३.२४	नियतकालिक खंड व अंक देवघेव	८१
	३.२५	नियतकालिक विभाग माहिती सेवा	८१
	३.२६	ओपन अॅक्सेस नियतकालिके	८३
	३.२७	शिक्षणशास्त्रासंबंधी प्रसिध्द होणारी नियतकालिके	८४
प्रकरण ४		माहितीचे संकलन व विश्लेषण	८७-१२६
	४.१	ग्रंथपाल प्रश्नावली	८७
	४.२	विद्यार्थी प्रश्नावली	११२

प्रकरण ५		निष्कर्ष शिफारसी आणि भविष्यकालीन संशोधनासाठी विषय	१२७- १३२
	५.१	निष्कर्ष व शिफारसी	१२७
	५.२	भविष्य काळासाठी अभ्यास विषय	१३२

प्रकरण : १

प्रस्तावना

१.१ प्रस्तावना :

पुणे जिल्हा हा महाराष्ट्राची सांस्कृतीक राजधानी आहे .पुणे हे विद्येचे माहेरघर असल्याने येथे शिक्षणाला वाहीलेल्या ध्येयवादी शिक्षणसंस्था आहेत .संशोधन कार्यात पुण्याने अनेक मापदंड निर्माण केलेले आहेत .

संशोधन प्रकल्पासाठी निवडलेल्या शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाची कारकीर्द फार जूनी असून शिक्षणशास्त्रामध्ये भरीव अशी कार्ये केलेली आहेत .अशा महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात वाचकांना होणारा नियतकालिकांचा उपयोग, नियतकालिकांचा अभ्यास या दृष्टीने सखोल व सविस्तर अभ्यास करणे आवश्यक आहे .नियतकालिक हे संशोधनाच्या कार्यामध्ये महत्वाची भूमिका पार पाडीत असते .

नियतकालिक वापरातील समस्या,तसेच नविन तंत्राचा अवलंब करून अभ्यास करणे . नियतकालिकांकडून विभाग समृद्ध व प्रगत होण्यासाठी प्रयत्न करणे,वाचकांकडून नियमित होणारा वापर, नियतकालिकांचा वापर कीती व कसा केला जातो व त्यांचे महत्व यांचा अभ्यास करायचा आहे .^१

नियतकालिकांचा संग्रह आणि माहिती प्रतिप्राप्ती ही कोणत्याही संशोधन संस्थेच्या ग्रंथालयात आवश्यक अशी बाब आहे .इ.स.१६६५ मध्ये “फिलॉसॉफिकल ट्रॅन्झॅक्शन ऑफ दि रॉयल सोसायटी”ह्या नावाच्या नियतकालिकांचे जगात सर्व प्रथम प्रकाशन झाले .तेव्हापासून आजवर नियतकालिकांचे महत्व दिवसेंदिवस वाढतच आहे .कारण त्यातून अगदी नव्या संशोधनाचे निष्कर्ष अगदी तत्परतेने,परिणामकारकरित्या संबंधित शास्त्रज्ञांना जगभर कळवता येतात .त्यामूळे संशोधकांच्या जगात प्राथमिक स्वरूपाची नविन माहिती मिळवण्याचे साधन ह्या अर्थाने नियतकालिकांना फार महत्वाचे स्थान आहे .^२

नियतकालिक हया माध्यमामुळे संशोधकांना, संशोधनाचे निष्कर्ष संबंधितापुढे मूल्यमापनासाठी ठेवता येतात. सुप्रसिद्ध नियतकालिकात संशोधन निबंधास प्रसिद्धी मिळाल्यास संशोधकाची प्रतिष्ठा वाढते. त्यामुळे दररोज नवनवीन नियतकालिके प्रकाशित होत असतात.

प्रस्तुत संशोधन प्रकल्पात पिंपरी चिंचवड शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करण्याचे योजिले आहे. 'इन्सडॉक' या राष्ट्रीय माहिती केंद्राने दिल्ली येथील मध्यवर्ती नियतकालिकांचे उपार्जन केंद्र (CAS) तर्फे देशातील ३ CSIR प्रयोगशाळेसाठी आंतरराष्ट्रीय / राष्ट्रीय नियतकालिके मिळवली जातात. ७ वर्षांपासून तेथे हे काम चालू आहे. या प्रक्रीयेमुळे ग्रंथालयांना प्रकाशकाकडून ५ टक्के सवलत मिळते. "जर्नल ऑफ डॉक्युमेंटेशन" या नियतकालिकांसाठी विशेष ज्ञानाचे अभिलेखन, संघटन आणि प्रसारण करणे म्हणजे प्रलेखन होय.

नियतकालिकांचे प्रकार प्राथमिक प्रलेखात मुलभूत स्वरूपाची माहिती प्रकाशित केली जाते. द्वितीयक प्रलेखात विशिष्ट कालावधीत प्रकाशित झालेल्या महत्वपूर्ण प्राथमिक प्रलेखातील मजकुरांचा आढावा घेणारे प्रलेख होय. तृतीयक प्रलेखांचा उपयोग प्राथमिक आणि द्वितीयक प्रलेख शोधण्यासाठी होतो. नियतकालिक हे दैनंदिन, साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक, तिमाही, सहामाही, वार्षिक, पंचवार्षिक, रौप्य महोत्सव, सुवर्ण महोत्सव, अमृत महोत्सव, शतक महोत्सव, स्मरणिका इ. स्वरूपात प्रसिद्ध होतात.

नियतकालिक हे संशोधकांना ताजी माहिती, अद्यावत माहिती योग्य वेळी देण्याचे कार्य सातत्याने करित असते. शोध प्रबंध, सारांश प्रसिद्ध करणे. या सर्व कार्यामध्ये नियतकालिके ही महत्वाची भूमिका बजावतात.^३

राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय कीर्ती नियतकालिके आहे आणि त्यापैकी किती जण नियतकालिकांचा वापर करत आहे. नियतकालिके नियमित येत असतात की नाही ते बघणे, तसेच नविन आलेल्या नियतकालिकांची माहिती वाचकांना अंक नोटीस बोर्डवर प्रदर्शित करून दिली जाते.

१.२ संशोधनातील संकल्पना व व्याख्या :

शिक्षणात विविध समस्या दिवसेंदिवस निर्माण होत असतात .वर्तमान समस्या निर्माण झाल्यास त्याचे निराकरण करण्यास समस्यांची पार्श्वभूमी समजावून घेणे गरजेचे असते .यामूळे ऐतिहासीक संशोधनाचे शिक्षणात महत्वाचे स्थान आहे .

१ .३ शिक्षणातील अर्थ स्वरूप व व्याप्ती :

ग्रंथ माझा पिता

ग्रंथ माझी माता

ग्रंथ सर्वांचा ताता

ग्रंथवत तृप्त व्हावे भाग्यवंत^४

वासंती मुजूमदारांच्या या कवीतेस ग्रंथांना संस्कार करणारे म्हणून आई वडीलांचे स्थान दिले आहे .प्रत्येकाला हा भवसागर तरुण नेणारा म्हणून ग्रंथांना गुरू म्हटले आहे .ज्ञानाची शिदोरी देऊन हे मन तृप्त करतात .म्हणून आयुष्याच्या प्रत्येक टप्प्यावर त्यांची गरज भासते .ग्रंथ सांगतात गोष्ट वाहून गेलेल्या दिवसांची, युगायुगांची विचारांची,माणसांची,कालची,आजची,उद्याची व त्याचा विकास होण्यासाठी अनेक गोष्टींची आवश्यकता असते .

त्यापैकीच ग्रंथालय व शिक्षण या अतिषय आवश्यक अशा दोन सामाजिक संस्था आहेत .या दोन्ही सामाजिक संस्था एकमेकींना पूरक आहे, असे म्हटले जाते .

त्यापैकी लहान मूलांच्या प्राथमिक शिक्षणापासून ते महाविद्यालयीन आयुष्यात वाचनाने त्यांचे जीवन समृद्ध होते .ग्रंथालयामुळे अज्ञानरूपी रोग नाहीसा होतो .त्याचप्रमाणे व्यक्ती स्वतःबरोबरच इतरांच्या पर्यायाने संपूर्ण समाजाच्या विकासात शिक्षण व तंत्रज्ञानामुळे मदत करते .अशा या शिक्षणासाठीच शाळा व महाविद्यालयीन शिक्षण देणा-या संस्था व ग्रंथालये यांची स्थापना झाली .शिक्षण घेणा-यांना जेव्हा जेव्हा शिक्षणाचा प्रत्यक्ष सहवास मिळू शकत नाही .तेव्हा ग्रंथालय त्यांना अप्रत्यक्षरीत्या मदत करतात .औपचारीक आणि तांत्रिक शिक्षण साठीच नव्हे तर मिळालेले शिक्षण विधायक रूपात आणण्यासाठी आता सर्व देशातील शिक्षण संस्थांनीही मान्य केली आहे .

आजच्या आधुनिक काळातील ग्रंथालयातून व ग्रंथार्जन सेवाद्वारे माहितीचा संचय करून ती माहिती प्रसारीत करण्याचे काम केले जाते .शिक्षण संपवून विद्यार्थी जेव्हा शाळा आणि महाविद्यालयात शिक्षणासाठी प्रवेश घेतो .तेव्हा त्याला विविध विषयातील ज्ञानाची असंख्य कवाडे

खुली होतात. अशा ज्ञानी विद्यार्थ्यांची ज्ञान गरज भागवीण्याकरता गुणात्मक ग्रंथ व ग्रंथेतर साहीत्याचा विकास करण्याची जबाबदारी ग्रंथालयाची असते .

१.४ शिक्षणशास्त्रातील इतिहास उदय व वाढ :

अभ्यास दृष्टीकोनातून ग्रंथ व ग्रंथेतर साहीत्याचे संग्रह संग्रहित करत असतात. अशा साहीत्याचा जास्तीत जास्त उपयोग विद्यार्थी व शिक्षक वाचकांना करून देण्यासाठी ग्रंथालये विविध सेवा उपलब्ध करून देतात. या सेवा सुविधांचा जास्तीत जास्त उपयोग विद्यार्थ्यांना होण्याच्या दृष्टीकोनातून ग्रंथालयीन ग्रंथ व ग्रंथेतर साहीत्याला महत्व आहे .

ग्रंथ व शिक्षण या दोन अतिषय आवश्यक अशा सामाजिक संस्था आहेत. एकमेकींशी जवळच्या अशा दोन सेवा देण्याचे कार्य त्या करतात. म्हणूनच त्या एकमेकींना पुरकही आहेत आणि सहाय्यकही आहेत. कारण ग्रंथालयाच्या मदतीने शिक्षणाचा प्रसार होतो व शिक्षणामूळे ग्रंथालयाचा उपयोग वाढतो. ज्या ठिकाणी ग्रंथालय सेवांची उणीव असते, तेथे शिक्षणाचाही अभाव असतो .

प्राचीन काळात शिक्षक या व्यक्तीला आचार्य गुरू उपाध्यायी असे संबोधले जात होते. अशा व्यक्तीपुढे त्या काळाच्या समाजातील राजे, अधिकारी, सामान्य लोक नतमस्तकही होत असत .

गुऽशब्दस्तु अंधकारः स्यात् रू शब्दस्तानीरोधकः

अंधकार निरोधत्वात् गुरू इति अभिधीयतेऽ

घुंकार म्हणजे अज्ञानरूपी अंधकार व

रुंकार म्हणजे अज्ञानरूपी अंधकाराचा नाश

करणारे ज्ञानरूपी तेज म्हणून गुरू म्हणजे अज्ञानरूपी अंधकार घालवीणारा, मध्ययुगीन काळात ग्रीक, रोमन, इजीप्शीयन, ज्यु, ख्रिश्चन, मुस्लीम या संस्कृतीचा पगडा होता, त्यातील शिक्षक हा जीवनाचा प्रवक्ता होता .

अर्वाचीन काळात स्वातंत्र्यलढ्यात सहभागी झालेले समाज सुधारक शिक्षकांच्या स्थानी होते. त्यांनी राष्ट्रीय काळाची सुरुवात करून शिक्षणाच्या अनेक योजना आखल्या होत्या. त्यानंतरच्या शिक्षणाच्या सर्व एकत्रिकरणामुळे शाळा, शिक्षक, प्रशिक्षण संस्था वाढल्या, शिक्षकांची संख्या वाढली. शिक्षकी पेशाचे रूपांतर शिक्षक व्यवसायात झाले .

शिक्षक प्रशिक्षण हे महत्वपूर्ण आहे.कारण शिक्षकांकडून समाजाला जास्त अपेक्षा असतात.विद्यार्थी शिक्षकांकडे एक आदर्श म्हणून बघतात.एक डॉक्टर चूकला तर एका पेशंटला त्रास होईल.मात्र शिक्षक चूकला तर एका वेळेस १०० विद्यार्थी चूकीची माहिती संग्रहित करतील, व हे चूकीचे ज्ञान देशाच्या विकासासाठी पूरक ठरेल म्हणून शिक्षक प्रशिक्षण आवश्यक आहे.

१.५ शिक्षणशास्त्रातील शिक्षण वाढ व विकास :

१९ व्या शतकात आरंभापासून शिक्षकांच्या प्रशिक्षणात कमवध्दता आली.प्रथम १८२८ मध्ये कलकता महीला सोसायटीने शिक्षकांसाठी एक प्रशिक्षण वर्ग काढला.१८२६मध्ये मुंबईतही असा प्रशिक्षण वर्ग सुरू झाला.१८५४पर्यंत प्रशिक्षणाच्या तुरळक प्रयत्नांनी फारशी प्रगती केली नाही.

१८२२ च्या शिक्षण आयोगाने मात्र प्रशिक्षणाची गरज ओळखून त्यास रीतसर आरंभ केला,त्यासाठी १८९९ पासून एस.टी.सी.माध्यमिक शिक्षण प्रमाणपत्र परीक्षा सुरू केली.

हंटर कमिशन व हंटर आयोगानंतर 'लॉर्ड कर्झन' यांच्या कारकीर्दीतील १९०४सालचा शिक्षण विषयक ठराव महत्वाचा आहे.त्यामध्ये ठराविक प्रशिक्षणाचे कार्यक्रम विस्तारीत करण्यावर भर दिला.

'लॉर्ड कर्झन'च्या कारकीर्दीतील ठरावाने प्रशिक्षण विद्यालयांना गती मिळाली.त्यानुसार १९०६ मध्ये सेकंडरी ट्रेनिंग कॉलेज शासनाने सुरू केलेल्या विद्यालयाने स्वतःची पदविका सुरू केली.पूढे १९५६मध्ये ही पदवी बी.एड.झाली.^५

१.६ कलकता विद्यापीठ आयोग (१९१७) :

१९०४ ते १९१९ या काळात शिक्षण प्रशिक्षणाची प्रगती होत होती, तरी सुशिक्षित लोकांना वाटे की शिक्षक हे जन्मतः शिक्षक असतात.त्यांना विषय ज्ञान असले की पुरे प्रशिक्षणाची जरूरच नाही.शिक्षकांच्या नव्या प्रशिक्षणाविषयी त्यांची विरोधी भावना होती.आणि जे नवे शैक्षणिक उपक्रम केले जात होते,त्याबद्दल त्यांना खात्री वाटत होती.

मात्र भारत शासनाचे १९०४ व १९१३ चे शैक्षणिक ठराव व कलकता विद्यापीठ आयोग यांच्या शिफारसीमुळे शिक्षक प्रशिक्षणाला गती मिळाली.१९२७मध्ये देशात २१ प्रशिक्षण विद्यालये होती.

१९२९ मध्ये“हरटॉग समितीने”शिक्षण व्यवसायात प्रशिक्षित शिक्षक टिकून रहावेत, म्हणून शिक्षकांना सेवाशर्ती ही सुधारण्यात आल्या .

१९३९ च्या 'विद्यापीठ शिक्षण आयोगाने' यात सुधारणा केल्या .

१९५२-५३च्या 'मुदलीयार शिक्षण आयोगाने'बरेचसे प्रशिक्षण वर्ग कला शास्त्र विद्यालयांना जोडले गेले .त्यांना राज्यांच्या शिक्षण विभागांकडून माध्यमिक शाळात शिकवण्यासाठी प्रमाणपत्र मिळत .

१९६४-६६च्या कोठारी शिक्षण आयोगाने सर्वांगीण शैक्षणिक क्षेत्राचा आढावा घेतला .शिक्षक प्रशिक्षणाच्या बाबतीत आयोगाने शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविण्यासाठी लक्ष दिले .

१९९३मध्ये (NCTE) National Council for Teacher Education ही संस्था प्रशिक्षणाचा दर्जा ठरविण्यासाठी स्थापन करण्यात आली .^६

१ .७ नियतकालिक म्हणजे काय ? :

स्थुलमानाने जे प्रकाशन सातत्याने मालेत प्रकाशित होते, त्याला संलग्न क्रमांक दिले असतात .पूर्वनियोजित शेवट त्याला नसतो, अशी नियतकालिकांची व्याख्या करता येईल .^७

L.M.Herold : A publication issued periodically usually daily or weekly containing the most recent news.^८

Dictionary of Library & Information Science: A publication published at regular intervals and as a rule fro indefinite time each part contains articles by several contributors.^९

Touber: Publication with distinctive titles appearing unbound in successive number of part at stated or regular intervals.^{१०}

Journal Magazine: A publication which appears at regular intervals Bye.^{११}

A Publication in a specific field of study written by Professor, researchers or Experts in the subject area. Journal are published on a regular basis.(Weekly, Monthly, Annually) Joseph p. Healey Library.^{१२}

नियतकालिके ही नियमित कालावधीने निघणारी प्रकाशने होत,ती नियमित असणे आवश्यक आहे,असे नाही .त्यावर सामान्यपणे दिनांक असतो आणि ती भविष्यकाळात बंद होतील असे आधी तरी मानता येत नाही .नियतकालिकांच्या नमुन्यादाखल एखादा अंक घेतल्यास त्यात अनेक विषयांवर अनेक साधनांमधून घेतलेली माहिती आढळते .^{१३}

१.८ ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व :

ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व कित्येक वेळी पुस्तकांपेक्षा जास्त असते .वैज्ञानिक ग्रंथालयात किंवा संशोधनात्मक संस्थांच्या ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व अनन्य साधारण असते .नियतकालिकात नविन व अद्ययावत माहिती प्रसिध्द करतात .ज्या संशोधन केंद्रामध्ये संशोधनाचे कार्य चालू असते, अशा संस्थामध्ये नविन अद्ययावत माहिती आवश्यक व उपयुक्त असते .

संशोधन संस्थांमध्ये नियतकालिकांवर ग्रंथापेक्षा जास्त खर्च केला जातो .सार्वजनिक ग्रंथालयात किंवा बाल वाचनालयात सामान्यांसाठी वेळ घालविण्याचे साधन व हलकेफुलके वाचन यासाठी जी मसिके घेतली जातात,त्यांचेही प्रमाण जास्त असते .संशोधनासाठी किंवा एखाद्या विषयाच्या सखोल अभ्यासासाठी जी नियतकालिके उपलब्ध आहेत,ती महाग असतात .दुर्मिळ असतात, संदर्भाकरीता बॅक व्हॉल्यूम ठेवावे लागतात .

१.९ नियतकालिक विभाग :

नियतकालिकाचे उपार्जनाचे कार्य व्यवस्थितपणे पार पाडता यावे म्हणून मोठया ग्रंथालयात ते स्वतंत्र विभागाकडे सोपविले जाते .नियतकालिक विभागास कालिक (Serial Department) असेही म्हणतात .शैक्षणिक व संशोधनपर धोरणांसाठी ग्रंथालयात अद्ययावत नियतकालिकांचा संग्रह असणे,अतिषय आवश्यक आहे .

नियतकालिक विभागास ग्रंथालयातील इतर विभागांच्या सहकार्यानि काम करावे लागते .विशेष करून संदर्भ आणि प्रलेखन या विभागांशी सतत संपर्क ठेवणे निकडीचे असते .कारण हे दोन विभाग नियतकालिकांचा मोठया प्रमाणावर वापर करतात .

१.१० नियतकालिके अर्थ :

“नियमित कालाने प्रकाशित होत राहणारे जे प्रलेख असतात त्यांना नियतकालिके असे म्हणतात”. नियतकालिके ही नियमित कालावधीने निघणारी प्रकाशने होत. ती नियमित असणे आवश्यक आहे, असे नाही. त्यावर सामान्यपणे दिनांक असतो आणि ती भविष्यकाळात बंद होतील असे आधी तरी मानता येत नाही. नियतकालिकाचा नमुना दाखल एखादा अंक घेतल्यास त्यात अनेक विषयावर अनेक साधनामधुन घेतलेली माहिती आढळते. ^{१४}

१.११ नियतकालिकांची वैशिष्ट्ये :

१. नियतकालिके नियमित किंवा अनियमित कालावधीने प्रकाशित केली जातात.
२. अंकांना व खंडांना क्रमांक दिलेले असतात व पृष्ठ क्रमांक खंडांकानुसार दिले जातात.
३. नियतकालिकात सातत्य असते व भावी काळात ते बंद होण्याची कल्पना पूर्वनियोजित नसते.
४. नियतकालिकांची वर्गणी आगाऊ भरावी लागते.

१.१२ नियतकालिकातून दिल्या जाणा-या सेवा :

प्रचलित अनुक्रमणिका यादी :

नव्या नियतकालिकांच्या प्रती आल्यावर त्यांच्या अनुक्रमणिकांच्या प्रती काढून त्यांचा एकत्रित संच तयार केला जातो. म्हणजे नियतकालिकातील लेखांच्या शिर्षकांची एकत्रित यादी तयार केली जाते, व ती संशोधकापर्यंत पोहचविली जाते. त्यातील लेख, शिर्षक, लेखक बघून उपयुक्त वाटला तर संशोधक त्यांची मागणी करू शकतात.

प्रलेखन पत्रिका :

ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकातील लेखांची तपासणी ग्रंथपाल करतात आणि ग्रंथालयातील वाचकांना या मधील कोणते लेख व इतर माहिती उपयुक्त पडेल याचा अंदाज करून त्यांची निवड करण्यात येते. अशा लेखांच्या नोंदी तयार करण्यात येतात. त्यामध्ये लेखकनाम,

नियतकालिका, नाव, खंड, वर्ष, अंक, महिना, वर्ष आणि लेखाचा पृष्ठक्रमांक आणि विषय यांची नोंद करण्यात येते. उदा “केमिकल टायटल्स ऑफ दि केमिकल ॲवस्ट्रॅक्ट्स.”

वृत्तपत्र कात्रण सेवा :

वृत्तपत्र कात्रण सेवेत ग्रंथालय एक किंवा अनेक दैनिके, साप्ताहिके यांची वर्गणी भरतात. वाचकांच्या गरजा लक्षात घेऊन वृत्तपत्र चाळली जातात. जर वाचकांच्या गरजेची आवडीची एखादी बातमी असेल किंवा माहिती असेल तर ती तेवढी कापून ते कात्रण दुस-या जाड कागदावर चिकटवले जाते. नंतर अशा कात्रणांना विषय शिर्षके दिली जातात. व वाचकांपर्यंत पोहोचवली जातात.

प्रचलित नियतकालिकांचे प्रसारण :

काही नियतकालिके काही विशेषज्ञांना ठराविक अवधीनंतर अल्प काळाकरीता पाहण्यासाठी पाठवावी लागतात. ती चाळून त्यातील कोणते लेख संपूर्ण महत्वाचे आहेत हे ते ठरवू शकतात. मात्र यासाठी कोणते संशोधक महत्वाचे आणि कोणती नियतकालिके महत्वाची हे धोरण निश्चित करावे लागते. अनेक संशोधक व अनेक नियतकालिके असतील तर प्रसारणाच्या व्यवस्थापनाचे मार्ग ठरविले पाहिजेत. सर्व नियतकालिके सर्व संशोधकाकडे आलतून पालतून पाठविता आली पाहिजेत. त्यासाठी त्यांच्या गरजांचे महत्त्व जाणून घेवून क्रम ठरवावा लागतो. एकावेळी पाठविलेले नियतकालिक परत आणून वेळेवर दुस-याकडे पाठवावे लागते.

निर्देशन सेवा :

नियतकालिकात छापून आलेल्या लेखांची सूची तयार करून ठेवली तर त्या माहितीची कल्पना वाचकांना नियतकालिके न वाचता मिळू शकते. म्हणून अशी निर्देशन सेवा वाचकांना दयावी.

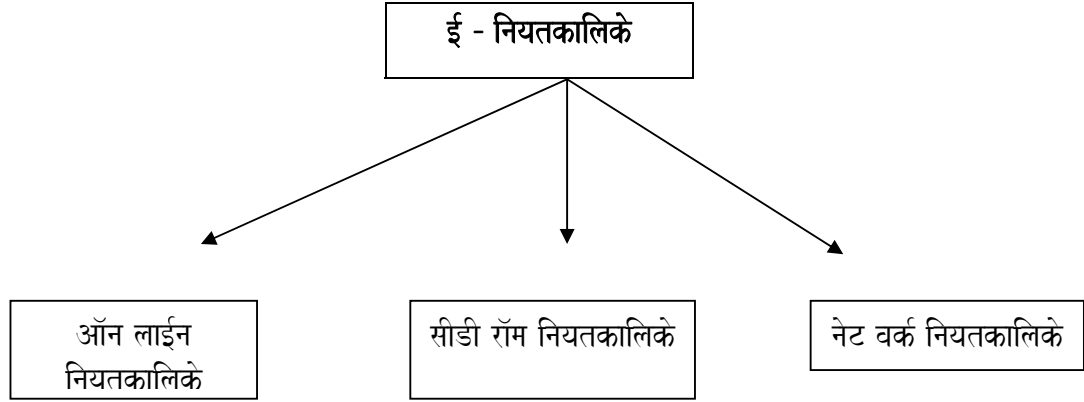
सार सेवा :

नियतकालिकात आलेल्या लेखांचे सार थोडक्यात काय आहे, यावरून त्या लेखांबद्दलची कल्पना वाचकाला येवू शकते. त्यामुळे लेखाचा वेळ वाचतो सार वाचल्यावर त्या लेखातील माहिती

आपल्या गरजेची आहे की नाही हे वाचकांना समजते.त्यासाठी पूर्ण लेख वाचायची गरज नसते.म्हणून अशा प्रकारची सेवा वाचकांना ग्रंथालयाने दयावी.

ई - नियतकालिके :

सर्व प्रथम इ.स.१९४५ ई - नियतकालिकाची कल्पना उदयास आली.यामधील मुख्य हेतू संशोधकांना अद्ययावत माहितीचा प्रसार त्वरीत व्हावा हा होता.हस्तलिखित प्रकाशकापर्यंत पोहचवणे त्यातील बदल, फेरबदल,लेखकांकडून पुनर्लेखन,छपाई वितरण या सर्व प्रक्रीयांना लागणारा वेळ वाचावा म्हणून या संकल्पनेचा उगम झाला.पुढे संगणकाची क्षमता वाढली.दळणवळण व इंटरनेटच्या विकासामुळे ई - नियतकालिकांची लोकप्रियता अधिकच वाढली.

ऑन लाईन नियतकालिके :

यात मुख्यतः ग्रंथालयाने वर्गणी भरलेली नियतकालिके वाचकांसाठी उपलब्ध असतात. Cost per access basis via online databases चाही यात समावेश होतो.म्हणजेच वाचक जितका वेळ माहिती संग्रहाचा/नियतकालिकाचा वापर करेल.व माहिती करून घेईल त्यानुसार वर्गणी व्यतिरिक्त पैसे आकारले जातात.

सी.डी.रॉम नियतकालिके :

सूचीय माहिती किंवा मूळ प्रलेख असलेली नियतकालिके सी.डी.रॉमवर प्रकाशित केली जातात.एकदा ग्रंथालयात खरेदी केली गेली की,वाचकाला त्याच्या सोईनुसार कितीही वेळा ही नियतकालिके / प्रकाशने वाचता येतात.

नेटवर्क नियतकालिके :

Bitnet\Internet या सारख्या व्यापारी तत्वावर चालणा-या संगणकीय नेटवर्कवर उपलब्ध असणारी नियतकालिके e-newsletter,e-discussion lists,peer reviewed journals popular magazines आदी या प्रकारात मोडतात . दोन प्रकारची नेटवर्क नियतकालिके उपलब्ध आहेत .

मुख्य संगणकात सभासदांची यादी असते .प्रकाशित नियतकालिकांची यादी, अनुक्रमणिका सभासदांना त्वरीत पाठवली जाते .File Transfer Protocol (FTP) मार्फत सभासद मूळ प्रलेख वाचू शकतात .

- १ . सभासदांना संपूर्ण नियतकालिक पाठवले जाते .दोन प्रकारे ई - नियतकालिकांचे वितरण केले जाते .

उदा . १ . एजंट मार्फत २ . प्रकाशकांकडून

- १ . एजंट मार्फत : वेगवेगळ्या प्रकाशकांची ई-नियतकालिके ग्रंथालयाला उपलब्ध करून दिली जातात .मुख्यतः एकाच विषयाची वेगवेगळ्या प्रकाशकांनी प्रकाशित केलेली ई-नियतकालिके एकाच ठिकाणाहून खरेदी करता येतात .
- २ . प्रकाशकांकडून : प्रकाशकाकडून त्याने प्रकाशित केलेली ई- नियतकालिके घेण्याची सोय .

१.१३ नियतकालिके सेवा देणाऱ्या संस्था :

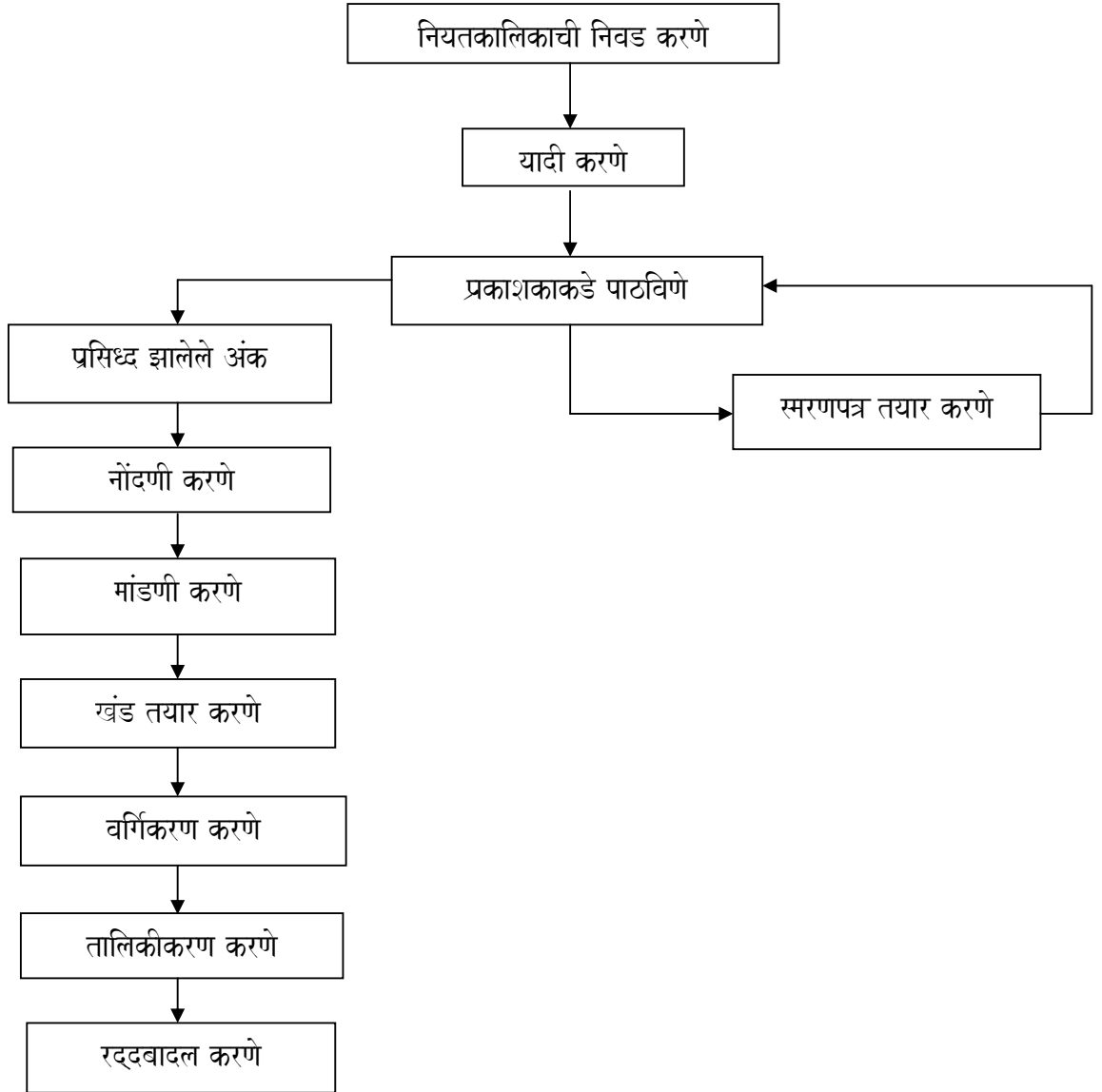
- १ . प्रलेखन केंद्र : विशिष्ट विषयांच्या प्रलेखांची निवड, संपादन संग्रह आणि वाचकांच्या गरजेनुसार नियतकालिकांची प्रतीप्राप्ती केली जाते .
- २ . माहिती केंद्र : प्रलेख एक देण्याऐवजी प्रत्यक्ष प्रलेखांतर्गत माहिती वाचकाला देण्यावर भर देणारी संघटना होय .
- ३ . डेटाबेस : सुव्यवस्थित रीतीने रचलेला माहितीचा संच किंवा पत्रांच्या फाईलींच्या किंवा खाते वहयांच्या माध्यमातून जतन करून ठेवतात किंवा संगणकात नोंदवून ठेवतात .
- ४ . ग्रंथालय व माहिती केंद्र : जागतिक माहिती पध्दती : निरनिराळ्या देशातील माहिती एकत्र गोळा करून तिची एकाच केंद्रात प्रकीया करून जगातील निरनिराळ्या देशात वितरण करणारी माहिती केंद्रे उदा .इनिस, व्हिएन्ना, अॅग्रिस, आय .एस .डी .एस, आंतरराष्ट्रीय माहिती केंद्रे यात प्रलेखांच्या नोंदी संगणकावर नोंदविलेल्या असतात .

१.१४ नियतकालिकांचा विकास :

ग्रंथालयाच्या मर्यादित अंदाजपत्रकात ह्या नवनव्या नियतकालिकांची वर्गणी भरणे अशक्य असते.संस्थांच्या आणि खाजगी प्रकाशकांच्या नियतकालिकांची वर्गणी सातत्याने वाढत आहे.संशोधकांना या असंख्य नियतकालिकांमधून विखुरलेली माहिती मिळवणे फार कठीण होऊ लागले आहे.नियतकालिकांची संख्या वाढत असली तरीही सुप्रसिध्द नियतकालिकाकडे पाठविलेला लेख प्रकाशित होण्यास खूप काळ लागतो.त्यामुळेच संशोधनाच्या निष्कर्षात त्वरीत प्रसिध्दीसाठी व नियतकालिकांच्या वाढत्या किंमतीमुळे जास्त नियतकालिकांची खरेदी करणे ग्रंथालयाला अशक्य होत आहे.त्यावर उपाय म्हणून कन्सेर्शिया द्वारे अनेक ग्रंथालये एकत्र येतात.त्यामध्ये प्रत्येक ग्रंथालय वेगवेगळ्या नियतकालिकांची वर्गणी भरतात.व इंटरनेटद्वारे सर्वजण सर्व नियतकालिकांचा वापर करू शकतात.

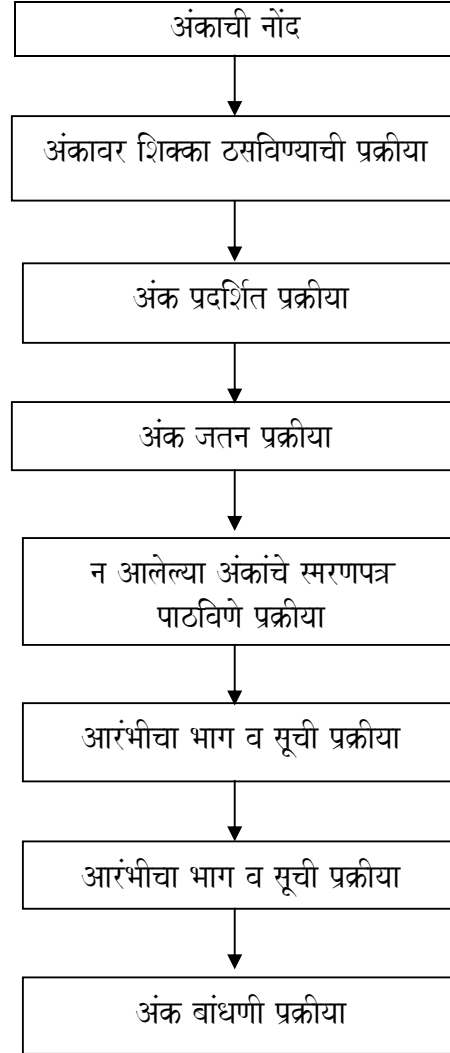
प्रकाशक संस्थांना स्वतंत्ररित्या त्यांची प्रकाशने ऑनलाईन उपलब्ध करणे,आर्थिकदृष्ट्या तसेच विपणनाच्या दृष्टीने परवडणारे नसते.त्यामुळे त्यांच्या प्रकाशनांच्या वितरणाकरीता त्यांना मध्यस्थ नेमावे लागतात.मध्यस्थांमार्फत एकत्रितरित्या अनेक ई - जर्नल्स उपलब्ध होतात.अर्थातच प्रकाशकांना योग्य ती किंमत देवूनच मध्यस्थांना ती वितरीत करण्याचा परवाना प्राप्त होतो.मध्यस्थाकडे अशा रितीने अनेक ई - जर्नल्स उपलब्ध होतात.मध्यस्थांकडे अशा रितीने अनेक ई जर्नल्सचे एकत्रित पॅकेज उपलब्ध असते.परंतु अशा एकत्रित पॅकेजची वर्गणी खूप असते व ती कोणत्याही एका ग्रंथालयाला परवडत नाही.तेव्हा अनेक ग्रंथालयांना एकत्र येवून सहकारी तत्वावर त्या पॅकेजची वर्गणी भरली तरी मध्यस्थ वर्गणी स्विकारण्यास तयार असतात.व वर्गणी भरल्यानंतर योजनेतील सर्व सहभागी ग्रंथालयांना डेटाबेस मधील उपलब्ध जर्नल्स प्राप्त करण्याचा परवाना देण्यात येतो.

१.१५ नियतकालिक विभागाची कार्ये :

१.१६ नियतकालिकांवर उपस्कार :

ग्रंथापेक्षा नियतकालिकांचे स्वरूप भिन्न असते, म्हणून त्यांच्या व्यवस्थापन तंत्रात फरक असतो. एकदा नियतकालिक ग्रंथालयात आल्यानंतर त्यावर वेगवेगळे उपस्कार किंवा प्रक्रीया कराव्या लागतात. त्या खालीलप्रमाणे आहेत.

अंकाची नोंदणी प्रक्रीया :

अंक आल्याबरोबर त्यावरील पत्ता बरोबर असल्याची खात्री करून घ्यावी लागते, व तसे कळवावे लागते .यादीत नसलेली नियतकालिके आल्यास नमुना अंकच घेण्याच्या दृष्टीने विचार केला जातो .नोंद पत्रात अंकाची नोंद ताबडतोब केली जाते .मागील अंक न आल्यास स्मरणपत्रे पाठवली जातात .

अंकावर शिक्का ठसविणे/उमटविणेची प्रक्रीया :

अंकाची नोंद करतानाच त्यावर अनुक्रमांक व तो मिळाल्याचा दिनांक लिहिला जातो .अंक ग्रंथालयाच्या मालकीचा आहे, हे समजण्याकरीता शिक्का मारावा लागतो . तसेच अंक जर वाचण्यास बाहेर द्यावयाचा असेल तर देवघेवीस मिळण्याचा अंक असा ही शिक्का मारावा लागतो .

अंक प्रदर्शित करण्याची प्रक्रीया :

नियतकालिकांचे ताजे अंक शक्य तितक्या लवकर प्रदर्शित करण्याची जबाबदारी ग्रंथालयाची असते .हे अंक खराब होऊ नये म्हणून जाड पुठ्याच्या वेष्टनात अडकवतात व ह्या वेष्टनावर नियतकालिकांचे नाव लिहितात .अंक प्रदर्शित करण्याकरीता विशिष्ट प्रकारचे कपाट किंवा स्टॅण्ड वापरावे , त्यामुळे मागील सुटे अंक सहज मिळतात .

अंक जतन करण्याची प्रक्रीया :

खंड पूर्ण होईपर्यंत सुटे अंक जपून ठेवण्याचे काम जबाबदारीचे असल्यामुळे अंक ठेवण्यासाठी ख्रणाची कपाटे असतात किंवा विशिष्ट आकाराची खोकी असतात .

न आलेल्या अंकाचे स्मरणपत्र पाठविण्याची प्रक्रीया :

वेळेवर न आलेल्या अंकाकरीता त्वरीत स्मरणपत्र पाठविले जाते व त्याची नोंद ठेवली जाते .एक स्मरण पत्र पाठवूनही अंक न आल्यास पुन्हा विशेष पत्र पाठवावे लागते .आपण वर्गणी भरल्यास पूर्ण तपशील दिला जातो व अंकाची मागणी केली जाते .

आरंभीचा भाग व सूची प्रक्रीया :

खंडाची बांधणी करतांना अनुक्रमणिका व सूची आवश्यक असते .कधी ही सूची शेवटच्या अंकात असते तर कधी स्वतंत्रपणे प्रकाशित होते .अशा वेळी ती मागवून घ्यावी लागते .

अंक बांधणीबाबत प्रकीया :

आवश्यक व उपयोगी नियतकालिकांचीच बांधणी करावी या बाबतीत ग्रंथालय समितीचा निर्णय घेतला जातो .

१.१७ संशोधन विषयाचे महत्व :

ग्रंथालयामध्ये मिळणा-या माहिती बरोबरच संशोधकांना अद्ययावत माहितीचीही गरज असते .ही माहिती नियतकालिकाधुन मिळते .ग्रंथालयात विषयासंबंधित कोणकोणती राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नियतकालिके आहेत, त्यांचे व्यवस्थापन कसे होते .अर्थ संकल्पातील तरतुदी, सेवा सुविधांचा अभ्यास करण्याची गरज आहे .तसेच नियतकालिकांच्या व्यवस्थापनातील अडचणी व उपाय योजना यांची माहिती या संशोधनातून मिळते .

संशोधक ग्रंथालयातून अद्ययावत माहिती मिळविण्याचा सातत्याने प्रयत्न करित असतात . संशोधकांना नियतकालिकातून माहिती उपलब्ध करून देण्यासाठी ग्रंथपाल व ग्रंथालयातील सेवक हे नियतकालिकांतून प्रसिध्द होणा-या माहितीकडे लक्ष केंद्रीत करतात .नव्याने प्रसिध्द झालेली माहिती संशोधकांना उपलब्ध करून देण्याचे कार्य नियतकालिक विभागातून केले जाते .नियतकालिक विभागाचे व्यवस्थापन व कार्य करित असतांना निर्माण होणा-या समस्यांचा अभ्यास करून उपाय योजना करण्यासाठी हा अभ्यास महत्वाचा आहे. ¹⁵

१.१८ संशोधनाची आवश्यकता :

महाविद्यालयात ग्रंथालय हा एक अनिवार्य विभाग असतो .ग्रंथालयात नियतकालिक हा विभाग असतो .नियतकालिकामध्ये नवनविन माहिती प्रकाशित होत असते .नियतकालिक हे महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना,अध्यापकांना अत्यंत उपयुक्त असते .त्यातून नवनविन माहिती ही मीळत असते .नियतकालिक हे संशोधनाच्या कार्यामध्ये महत्वाची भुमिका पार पाडीत असतात . नियतकालिकांचा अभ्यास हा कीती प्रमाणात केला जातो, हा उद्देश लक्षात घेऊन पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करण्याचे संशोधन हाती घेण्यात आले आहे .

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात नियतकालिक विभाग हा अत्यंत महत्वाचा असतो . नियतकालिक हे संशोधकांना ताजी माहिती व अद्यावत माहिती योग्य वेळी देण्याचे काम करतात .

अभ्यासासाठी निवडलेल्या शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात बी .एड . आणि एम .एड . या वर्गा साठी नियतकालिक ही फार महत्वाची ठरतात .नियतकालिकांचे महत्व अनन्य साधारण आहे . नियतकालिकांमध्ये अद्यावत व ताजी माहिती ही संशोधनाशी निगडीत मिळत असते .अनेक प्रकारचे नियतकालिके ही शिक्षणशास्त्रावर प्रसिध्द होत असतात .त्या नियतकालिकांचा अभ्यास हा कीतपत प्रमाणात केला जातो, नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करणे गरजेचे आहे .¹⁶

संशोधन हे नविन ज्ञानप्राप्तीसाठी करण्यात येते .शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करणे,हा मुख्य विषय आहे .आजचे युग हे २१ वे शतक आहे . शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात फार मोठे बदल झालेले आढळतात .नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र असा असतो . विद्यार्थी हे नियतकालिक विभागाचा कुठपर्यंत लाभ उठवतात .

नियतकालिकात आज नवनविन माहिती येत असते .अद्यावत माहितीचा उपयोग विद्यार्थी, प्राध्यापक हे कुठपर्यंत घेतात याला देखील फार महत्व आहे .बरेचसे असे विद्यार्थी असतात की जे ग्रंथालयाचा उपयोग करत नाही कींवा ग्रंथालयाकडे वळत देखील नाही,याला कारण म्हणजे दूरदर्शन व इंटरनेटचा प्रभाव विद्यार्थ्यांच्या मनावर फार मोठ्या प्रमाणात झालेला असतो .काही विद्यार्थ्यांना हे माहित देखील नसते की आपल्या अभ्यासासंबंधी माहिती ही नियतकालिकात मिळू शकेल, याचाच अर्थ त्यांना त्या विषयासंबंधीत त्यांच्या ज्ञानात भर पाडणे, त्यांच्या विषयाचे आकलन करून देणे इथे हे सांगावेसे वाटते की संशोधन करतांना नियतकालिक विभागाचे महत्व हे विद्यार्थ्यांना पटवून देण्यासाठी शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक वीभागाचा अभ्यास करणे हे जरूरी ठरते .¹⁷

१.१९ संशोधनाची उद्दीष्ट्ये :

१. पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील ग्रंथालयाच्या सद्यस्थितीचा आढावा घेणे .
२. पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक संग्रहांचा अभ्यास करणे .

३. पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिकांच्या वापरासंबंधी अभ्यास करणे .
४. पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाच्या भावी नियोजनाचा अभ्यास करणे .

१.२० संशोधनाची व्याप्ती :

सदर संशोधन प्रकल्प हा पुणे विद्यापीठ महाविद्यालयाशी संलग्नीत असलेल्या पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयापुरता मर्यादीत आहे .यामध्ये नियतकालिकांचा वापर, नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण, नियतकालिक विभागाच्या भावी योजना इत्यादींचा समावेश असेल .

प्रस्तुत संशोधन प्रकल्पासाठी टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाकडून मिळालेल्या कालावधीत संशोधन अहवाल पुर्ण करण्याच्या उद्देशाने पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाची निवड करण्यात आली .

१.२१ संशोधन पध्दती :

या संशोधन प्रकल्पासाठी वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात येणार आहे .त्याचबरोबर माहितीचे संकलन,प्रश्नावली मुलाखती व प्रकाशीत साहित्य या माध्यमातून करण्यात येईल .माहितीचे विश्लेषण संगणकाच्या मदतीने करण्यात येईल .तसेच आलेख,तक्ता इ .द्वारे माहितीचे सादरीकरण याचा वापर करण्यात येईल .

१.२२ साहित्य शोध :

संशोधनासाठी विषय निश्चित झाल्यावर त्याविषयी संबंधीच्या संदर्भ साहित्याची गरज निर्माण होते .ग्रंथ, नियतकालिके किंवा पूर्वी झालेले संशोधन यातून संशोधकाने आपल्या विषयासंबंधीत माहिती मिळवली आहे .पूर्वाभ्यासामुळे संशोधकाला गृहितके निश्चित करतांना मार्गदर्शन मिळाले .संशोधनामध्ये माहिती संकलनाची साधने आणि सांख्यिकी तंत्रे यांचा वापर संशोधनामध्ये कसा करावा हे समजले .

माहितीचे विश्लेषण आणि सादरीकरणासाठी तुलनात्मक माहितीच्या आधारे तर्कसंगत कारणांचा व परिणामांचा शोध घेण्यास मदत झाली आहे .नियतकालिकात संशोधन विषयासंबंधी लेख प्रकाशित झालेले असतात .आणि त्याचा उपयोग संशोधकाला प्रकल्प करतांना झाला आहे .यामध्ये अध्ययन कर्ता लेखांचा सारांश संदर्भसूची, अनुक्रमणिका, मासिक, लेख, वृत्तपत्रे इत्यादींचा चिकित्सकपूर्वक अभ्यास केला आहे .यामध्ये संशोधन विषयासंबंधीचा आढावा घेतला जातो .

संशोधन काळात उपलब्ध माहिती एकत्र करून संशोधन विषयाला आवश्यक असणारी मोजक्या शब्दात सादर केली आहे .कोणताही संशोधन प्रकल्प हाती घेतांना त्या विषयात किंवा क्षेत्रात पूर्वी कोणत्या स्वरूपाचे काम केलेले आहे का हे पाहणे आवश्यक असते,त्यादृष्टीने खालील संदर्भ साहित्याचे समालोचन केले असून वाचन साहित्याच्या प्रकाशन वर्षाला प्राधान्य देवून रचना केली आहे .

१. नातू, श्री .र.माहिती सेवा आणि संघटना, वाय .सी .एम .ओ .यु .नाशिक, या पुस्तकात नियतकालिकांचा विकास त्यांची वाढ या सर्व गोष्टींची कारणे शोधण्याचा प्रयत्न केला आहे .
२. कोण्णूर,एम .बी .ग्रंथालय माहिती शास्त्र कोष या संदर्भ ग्रंथामध्ये महाराष्ट्रातील ग्रंथालयाचा इतिहास व विकास कसा झाला आहे, यांची माहिती दिली आहे .
३. सुतोने प्रशांत मधुकर, अमरावती विद्यापीठ ग्रंथालयाचा अभ्यास या प्रकल्पामध्ये त्यांनी नियतकालिकांसाठी कोणकोणती फर्नीचर वापरले जाते .या विषयी माहिती दिली आहे .
४. दहीकांबळे संग्राम श्रावण,फिव्हचर ऑफ डिजीटल लायब्ररी इन महाराष्ट्र, या प्रकल्पात अंकीय ग्रंथालयाविषयी माहिती दिली आहे .जर्नल्स व प्रिंटेड जर्नल्स या विषयी माहिती दिली आहे,याचा संशोधकास उपयोग झाला आहे .
५. बाहेती,एस .आर .ग्रंथालय साधन संपतीची देवघेव आणि वाचक अभ्यास य .च .म .मु .वि .नाशिक २००० या पुस्तकात ग्रंथ, मासिके, वृत्तपत्रे,नियतकालिक, संशोधन अहवाल या सर्व साहित्याची देवघेव कशी केली जाते .त्याच्या विविध पद्धती सांगितल्या आहेत .
६. स्वाती लक्ष्मण खैरे,पूनम बबन पवार यांनी पूणे शहरातील इंजीनीअरींग कॉलेज मधील नियतकालिकांचा साधन वाटणी कार्यक्रम या संबंधी माहिती सांगितली आहे .

- ७ . भालेराव अरूण लक्ष्मण, पुणे शहर व संलग्न परीसरातील गेल्या दहा वर्षात नव्याने स्थापन झालेल्या अभियांत्रिकी महाविद्यालयांच्या ग्रंथालयातील नियतकाली संग्रह विकासाचा अभ्यास या विषयी माहिती दिली आहे, याचा संशोधकास उपयोग झाला आहे .
- ८ . गायकवाड उमेश मारोती, पुणे शहरातील अभियांत्रिकी महाविद्यालयीन ग्रंथालयातील ई नियतकालिकांचा अभ्यास यामध्ये दिलेला आहे, त्याचा संशोधकास उपयोग झाला आहे .
- ९ . डॉ.शांताराम गजानन महाजन, ग्रंथालय व्यवस्थापन या पुस्तकामध्ये नियतकालिके निवड खरेदी बांधणी ग्रंथालयाचा अर्थसंकल्प इ.प्रमुख घटकांची आवश्यक ती माहिती दिली आहे .याचा संशोधकास प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .
- १० . रेवती नरगुंदे प्रलेखन व माहितीशास्त्र,या पुस्तकामध्ये प्रलेख म्हणजे काय? प्रलेखाचे प्रकार,वर्गीकरण,महत्त्व व आवश्यकता इ.विषयी माहिती दिली असून नियतकालिकांचे प्रकार कोणते याची सविस्तर माहिती दिली आहे .याचा संशोधकास प्रकल्प लिहितांना उपयोग झाला .
- ११ . र.गंगाधर पारखी, ग्रंथालयशास्त्र परिचय या पुस्तकामध्ये लेखकाने ग्रंथालयशास्त्राचा परिचय करून दिला असून नियतकालिकांची खरेदी, देवाण घेवाण कशी करावी याची सविस्तर माहिती दिली आहे .याचा संशोधकास प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .
- १२ . द.ना.फडके, 'मुद्रित ग्रंथेत्तर साहित्याचे व्यवस्थापन' हया ग्रंथामध्ये नियतकालिकांचे संगणक प्रणालीच्या साहाय्याने दर्जेदार व्यवस्थापन कसे करावे, याची माहिती दिली आहे .संशोधकास प्रबंध लिहितांना याचा उपयोग झाला .
- १३ . शशिकला भागवत, 'ग्रंथालय व्यवस्थापन'हया पुस्तकामध्ये ग्रंथालयातील नियतकालिक प्रकार व नियतकालिक व्यवस्थापनाची माहिती दिली आहे .संशोधकास याचा प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .
- १४ . अनिता राम रतन जानोरकर, यांनी 'भारतीय शिक्षण या नियतकालिकाचा आशय विश्लेषणातक अभ्यास 'हा संशोधन प्रकल्प नागपूर विद्यापीठास सादर केला आहे .संशोधकास यांचा उपयोग नियतकालिकांचे आशय विश्लेषण कसे होते हे समजण्यासाठी झाला .

१५. ज्ञानेश्वर उतमराव फड, 'आंबेजोगाई येथील योगेश्वरी महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास'यांनी हा संशोधन प्रकल्प यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठास सादर केला असून यात नियतकालिकांची माहिती दिली असून वाचक नियतकालिकांचा वापर कसा करतात, याची माहिती दिली आहे. याचा उपयोग संशोधकास प्रबंध लिहितांना झाला .
१६. ज्योती महांगवे, यांनी 'Use of Periodicals in Vaikunath Mehta National Institute of Co-operative Management Library, Pune' हा संशोधन प्रकल्प यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठास सादर केला असून, यात नियतकालिकांची माहिती दिली असून वाचक नियतकालिकांचा वापर कसा करतात, याची माहिती दिली आहे. याचा उपयोग संशोधकास प्रबंध लिहितांना झाला .
१७. अरविंद दुनाखे, 'प्रगत शैक्षणिक व्यवस्थापन'या पुस्तकामध्ये नियतकालिकांचे व्यवस्थापन व प्रशासन कसे करावे, याचा संशोधकास संशोधन करतांना उपयोग झाला .
१८. द.ना.फडके, 'ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण' या पुस्तकामध्ये ग्रंथालयातील सर्व ग्रंथ व नियतकालिके कसे संगणकीय केली आहेत, याची सविस्तर माहिती दिली आहे, याचा उपयोग संशोधकास प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .
१९. मधुवंती भागवत, "वाचन साहित्याचे नवे स्वरूप ई-प्रकाशने ज्ञानगंगोत्री त्रैमासिक यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक"या लेखात ई- जर्नल्स म्हणजे काय? ई जर्नल्सची आवश्यकता, ई नियतकालिकांचे फायदे ही सर्व माहिती दिली आहे .संशोधकास याचा प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .
२०. एम.बी.कोन्नूर व सुजाता कोन्नूर, "ग्रंथालय व माहितीशास्त्र कोश"हा शब्दकोश आहे . जवळ जवळ सगळ्या विषयाच्या नियतकालिकांची माहिती यामध्ये आहे .संशोधकास नियतकालिकांची माहिती शोधतांना या माहिती कोशाचा उपयोग झाला .
२१. सुनिता लिंगे, यांनी "पुणे येथील सिंहगड टेक्निकल एज्युकेशन सोसायटीचे सिंहगड महाविद्यालय वडगाव बु.या ग्रंथालयातील नियतकालिकांचा अभ्यास" हा संशोधन प्रकल्प

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठास सादर केला आहे .यात नियतकालिके प्रकार नियतकालिका विषयीच्या व्यवस्थापनाची माहिती आहे .याचा संशोधकास लघुशोध प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .

२२ . राजेंद्र साखरे, ई-जर्नल्स 'कन्सोर्शिया' ज्ञानगंगोत्री त्रैमासिक यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक या लेखात ई जर्नल्स म्हणजे काय? कन्सोर्शिया आवश्यकता, ई नियतकालिकांचे कन्सोर्शियाचे फायदे ही सर्व माहिती दिली आहे .याचा संशोधकास प्रबंध लिहितांना उपयोग झाला .

२३ . पाटील मधुकर हरी, यांनी भारती विद्यापीठ विश्वविद्यालयाच्या आरोग्य विज्ञान संस्थांच्या ग्रंथालयातून दिल्या जाणा-या नियतकालिके, वाचन, साधने सेवा, सुविधा व उपभोक्त्यांच्या गरजांचा अभ्यास सांगितला आहे,याचा प्रबंध लिहितांना संशोधकास उपयोग झाला .

१.२३ समारोप :

सादर संशोधन प्रकल्प हा चार ते पाच महीन्यात पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला जाईल .तसेच माहितीचे संकलन प्रत्यक्ष महाविद्यालयांना भेटी देऊन प्रश्नावली व मुलाखतीच्या साहाय्याने करण्यात येईल .

शिक्षणशास्त्रामध्ये नियतकालिक ही महत्वाची भुमीका बजावतात .या अनुषंगाने विद्यापीठाकडून पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करण्याचे योजिले आहे व त्यातून उपयुक्त असे निष्कर्ष निघतील .या संशोधनाचा उपयोग शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांना त्यांच्या नियतकालिक विभागाच्या व्यवस्थापनासाठी उपयोगी ठरेल .

संदर्भ :

१. डॉ.स.ग.मालसे : शोध निबंधाची लेखन पध्दती, सुविचार प्रकाशन पुणे, १९७५ .पृ.क.२५
२. सुजाता कोण्णुर : ग्रंथालय व माहितीशास्त्र कोश, डायमंड प्रकाशन पुणे, २००१ .पृ.क.४१ .
३. कुळकर्णी व .वि. : ग्रंथालय प्रशासन, नागपुर सुविचार प्रकाशन मंडळ, १९७४ .पृ.क.५८

- ४ . लोकसता : २४सप्टेंवर २००४ .
- ५ . पारसनीस न .रा .: शिक्षकांचे प्रशिक्षण : नित्यनुतन प्रकाशन पुणे . २००७ .पृ .क .६९ .
- ६ . भिलेगावकर सदानंद : माध्यमिक शिक्षणाची कार्ये पध्दती, नित्यनुतन प्रकाशन पुणे .२००७ .पृ .क .७९ .
- ७ . पोपट नानासाहेब वीणु : पुणे आणि पिंपरी चिंचवड शहरातील तंत्रानिकेतन ग्रंथालयाचा अभ्यास प्रकल्प, एम .लिव .एन्ड .आय .एस्सी .पृ .क .१०६ .
- ८ . वावनकर हर्षदा : ग्रंथालय व्यवस्थापन,श्लोक पब्लिकेशन, पुणे २०१० .पृ .क .८८
- ९ . पाटिल हरी मधूकर : यांचा भारती विद्यापीठ विश्वविद्यालयाच्या आरोग्य विज्ञान संस्थांच्या ग्रंथालयातून दिल्या जाणा-या नियतकालिके वाचन,साधने सेवा,सुविधा व उपभोक्त्यांच्या गरजांचा अभ्यास या प्रबंधातून माहिती मिळविण्यास मदत झाली .
- १० . आगलावे, प्रदिप : संशोधन पध्दती व माहितीशास्त्र .विद्या प्रकाशन नागपूर, २००० पृ .क .२६९ .
- ११ . भारती विद्यापीठ : अहवाल,पुणे २००८-२००९ .
- १२ . अनिता रामरतन जानोरकर : ‘भारतीय शिक्षण’या नियतकालिकांचा आशय विश्लेषणात्मक अभ्यास, प्रज्ञा प्रकाशन, नागपूर २००६.पृ .क .१०२ .
- १३ . <http://Wikipedia.org/wiki/,L.M.Herold,2010>.
- १४ . [.](http://www.the free dictionary.com/journal)
- १५ . <http://Wikipedia.org/wiki/Alfred-I-Touber,2010>.
- १६ . <http://Wikipedia.org/wiki/Bye,2010>.
- १७ . WWW.Librarything.com/.../ Joseph -p- Healey - Library -University of..... Joseph Healley, Library.2011.

प्रकरण : २

पिंपरी चिंचवड शहरातील महाविद्यालयातील व ग्रंथालयाचा सद्यस्थितीचा आढावा

२.१ प्रस्तावना :

पिंपरी चिंचवड हे उद्योगांचे नगर म्हणून नावारूपास आले असले तरी, हे केवळ उद्योग नगर नसून क्रांतिकार चापेकर यांची जन्मभूमी असलेले हे नगर. महासाधू मोरया गोसावी यांचे समाधीस्थान म्हणून नावारूपास आलेले शहर. भारतीय स्वातंत्र्य लढयासाठी क्रांतिकारक घडविणा-या राष्ट्रीय पाठशाळेचे गाव आणि सुमारे दोन हजार वर्षापूर्वीच्या प्रसिध्द असलेल्या राजा भोजांच्या राजधानीचे हे शहर आहे.

समुद्र सपाटीपासून ५३० मी. उंच आहे. पिंपरी चिंचवड शहराला कोणताही इतिहास नाही, किंवा ऐतिहासिक पार्श्वभूमी नाही असे बोलले जाते, मात्र त्यामध्ये तथ्य नाही. या शहराचा एकत्रित इतिहास कोणत्याही संशोधकाने संकलित केला नसल्यामुळे या शहराचा इतिहास जनतेसमोर आलेला नाही. त्यामुळे आम्ही हे कार्य हाती घेतले असून या शहराबाबत ओझरता इतिहास मांडण्यासाठी हा प्रपंच केला आहे.

संतांची भूमी; तसेच क्रांतिकारकांची भूमी म्हणून पिंपरी-चिंचवड परिसराला महान परंपरा लाभली आहे. अखिल मानवजातीच्या कल्याणाची प्रार्थना करणा-या संतश्रेष्ठ ज्ञानदेवांचे कार्य पिंपरी चिंचवडपासून जवळ असलेल्या आळंदी गावी झाले तर मानवतेची शिकवण देणा-या संतश्रेष्ठ तुकोबांच्या वास्तव्याने पिंपरी चिंचवडपासून अगदी जवळ असलेली देहूची भूमी पावन झाली. तुकोबांची अभंगवाणी ज्यांनी आपल्यापर्यंत पोचविली ते संत जगनाडे महाराज या परिसरातील सदुबरे गावी जन्मले, तर वारकरी संप्रदायाचे प्रणेते जोग महाराज यांचे वास्तव्य पिंपरीला बराच काळ होते. इंग्रजांच्या गुलामगिरी विरुध्द आवाज उठवणारे आणि रॅड साहेबाची हत्या करणारे क्रांतिकारक चापेकर बंधू चिंचवड गावचे! तर महान साधू, गणेशभक्त मोरया गोसावी यांचेही अवतार कार्य चिंचवड गावी झाले.

पिंपरी हे पवना नदीच्या काठावर वसलेले पुण्याजवळील एक औद्योगिक शहर आहे. पिंपरी शहर पुणे शहराशी राष्ट्रीय महामार्गाने तसेच रेल्वेने जोडलेले असून, दक्षिणेस कासारवाडी तर उत्तरेस

चिंचवड स्थानके आहेत .हे शहर पिंपरी चिंचवड महानगर पालीकेच्या प्रशासनाखाली येते .चिंचवड हे पुण्याजवळील एक औद्योगिक शहर आहे . हे पिंपरी चिंचवड महापालीकेच्या प्रशासनाखाली येते .

पिंपरी चिंचवड या गावाचा उल्लेख शिवाजी महाराज आणि पेशव्यांच्या ऐतिहासिक दस्तऐवजात पेशव्यांनी चिंचवड येथील मंदिराला देणगी दिल्याचा उल्लेख, असा सापडतो . चिंचवड हे मुख्यतः मोरया गोसावी हया साधूच्या समाधीसाठी प्रसिध्द आहे .पवना नदीकाठी गणपतीचे एक सुंदर मंदीर आहे .जवळपास मोरया गोसावींची समाधी आहे, हे गाव कांतीवीर चाफेकर बंधूचे जन्मस्थळ आहे .

पिंपरी शहर समुद्र सपाटीपासून ५३० मि .च्या ऊंचीवर आहे .पवना, मुळा, आणि इंद्रायणी हया नदया या शहरातून वाहतात .तर चिंचवड हे पुण्यापासून २० किलोमीटर अंतरावर आहे .चिंचवड या शहरातून पवना नदी वाहते .पिंपरीमध्ये चिंचवड, निगडी, आकुर्डी, भोसरी, हिंजवडी, सांगवी, वाकड, संभाजीनगर, पिंपळनिलख, पिंपळे गुरव, थेरगाव, रहाटणी, नेहरूनगर ही उपनगरे येतात .

२ .२ पिंपरी चिंचवड शहराचा मागोवा :

खडकीची ॲम्युनिशन फॅक्टरी, पिंपरीची पेनिसिलीन फॅक्टरी इत्यादी ठिकाणी कामावर येणा-या चाकरमान्यांना १९७० च्या आधी चिंचवड ते देहूरोड मधील भाग म्हणजे एक ओसाड, लांबच लांब माळरान वाटे . संध्याकाळच्या वेळेला संधगतीने चालणा-या लोकलमधून घरी परतणा-यांना

‘अजुनी चालतोची वाट

माळ हा सरेना

विश्रांतीस्थल केव्हा यायचे कळेना ...’

असे वाटत असणार . १९७० नंतरच्या काळात मात्र या माळरानावर जणू काही जादूची कांडी फीरली गेली आणि हेच उजाड माळरान अनेकांचे विश्रांतीस्थान झाले .

पुण्यासारख्या ऐतिहासिक शहराजवळ पिंपरी चिंचवड नावाचे नवे नगर वसले .अन हळूहळू जनतेसमोर आकुर्डी, भोसरी, चिंचवड, निगडी, पिंपरी या पाच खेडेगावांच्या बदलत्या रूपापासून पिंपरी चिंचवडच्या आताच्या विराट स्वरूपा पर्यंतचा या नगरीचा चित्रालेख साकार होऊ लागला .

मोरया गोसावी आणि ज्ञानोबा तुकोबांनी दिलेली भक्तीची ठेव श्रध्दापूर्वक जपत ही नगरी उद्योगाच्या गतिमान रथावर स्वार झाली आहे .वाढत्या औद्योगिक स्पर्धेमुळे ही गती आता काहीशी

मंदावली असली तरी या नगरीने गेल्या चौतीस पस्तीस वर्षात विविध क्षेत्रात घेतलेली प्रगतीची झेप आश्चर्यकारक आहे .

पिंपरी चिंचवड शहरातील एक महत्वाचे गाव म्हणजे भोसरी.भोसरीचे खरे नाव भोजापुरी.भोजापुरी ही राज भोज यांची राजधानी.भोजापुरी या नावाचा अपभ्रंश भोसावरी व त्यानंतर भोसरी असा झाला आहे.म्हणून या गावाला भोसरी म्हणून ओळखले जाते.भोसरीच्या मोकळ्या रानात एक मातीचे मडके व काही बांधकामाच्या विटा आढळून आल्या असून हे मडके सातवाहन काळातील म्हणजे इ.स.पूर्वी २०० ते २८० च्या काळातील असल्याचे संशोधकांनी सिध्द केले आहे.^१

राज भोजाच्या राजधानीपासून तीन किलोमीटर अंतरावर त्यांच्या दरबारी नाचणा-या कळवतनीची वसाहत होती.त्याला कळवतनीचा महाल असे म्हणत असत.या महालाच्या भिंतींच्या खंगरी विटा, नुकत्याच आढळून आल्या असून त्या वस्तू सुमारे २००० वर्षापूर्वीच्या असल्याचे तज्ञांनी सिध्द केले आहे.यावरून हे शहर पुरातन असल्याचे अनेक पुरावे मिळाले आहेत. या कळवतनीच्या महालासमोर एक मंदिर असून त्याला कळवतनीचे मंदिर म्हणून ओळखले जाते.या गावाच्या चारही बाजूला एक भिंत होती.त्याला वेस म्हणत असत.ही भिंत मातीची बांधलेली असून सध्या गावाच्या पूर्वेला अडीच फूट रुंदीचा एक थर असलेली पाच थरांची उंच भिंत अस्तित्वात आहे.कै.पांडूरंग लांडगे यांच्या घरशेजारी असलेली ही भिंत पांढरी माती व दगडात बांधण्यात आली असून त्यांचे अवशेष तपासण्यात आले असून ही भिंत पुरातन (इ.स.५००)असल्याचे संशोधक संजय देशपांड्यांनी सांगितले.

गावातील भैरवनाथ मंदिर हे पुरातन असून, त्यामध्ये भैरोबाची मूर्ती आहे.सध्या या मंदिराचा जिर्णोध्दार करण्यात आला असून येथे राजस्थानातून आणलेल्या काळ भैरवनाथ व जोगेश्वरी देवींच्या मूर्ती प्रतिष्ठापीत केल्या आहेत.गावाच्या पूर्वेला असलेले मारुती मंदिर हे वेशीवरील मंदिर असून त्या ठिकाणी गावातील प्रवेशद्वार होते.या प्रवेशद्वाराजवळ १४ फुट उंच दगड असल्याची नोंद १८८५ च्या बॉम्बे गॅझेटायर्स मध्ये आहे.

भोसरी हे गाव काही घरे असलेले व एक मोठा तलाव असलेले गाव तसेच शेतक-यांचे गाव या तळ्याच्या काठी एक दगड असून त्यावर एक व्यक्ती गुरे पाळतांना शहीद झाल्याचे दाखविले

असून त्यांच्या अंगावर तीन गायी उभ्या असल्याचे चित्र कोरलेले आहे .या लढ्यातील शहीद व्यक्ती स्वर्गात शिवलिंगाची पूजा करित असून त्याच्या बाजूला अप्सरा नाचतानाचे चित्रही या दगडावर कोरले असल्याचा उल्लेख 'बॉम्बे प्रेसिडेन्सी गॅझिटीयर्समध्ये' करण्यात आला असून आम्ही नुकतीच याची पहाणी केली असता हे दगड या ठिकाणी आढळून आले .

या तळ्याच्या उतर पश्चिम बाजूलाही व युद्ध दर्शवीणारे तीन दगड आहेत .या दगडावर दहाव्या शतकातील लिखाण आढळून आले असून त्यावरून ते दहाव्या शतकापूर्वीचे असल्याचे सिद्ध झाले आहे .गाव विहिरीजवळ एक हिंदू मंदिरासारखे दिसणारे दगडाचे मंदिर असून त्याला सयाजीचे मंदिर व पिराचे ठाणे म्हणून ओळखले जाते .सध्या आठ बाय आठ फूट आकाराच्या या ठिकाणाजवळ मंदिरावर असणा-या घुमटासारखा दगडी घुमट आढळून आला .या तळ्याचे पाणी पिण्यासाठी व गुरांसाठी वापरण्यात येत असे .परंतु कालांतराने या तळ्यातील पाणी साठा कमी झाला असल्याने या तळ्याच्या काठी विहीर बांधण्यात आली .या विहिरीशेजारी दगडात सुमारे शंभर लिटर क्षमता असलेले भांडे असून हे दगड शेकडो वर्षापूर्वी कोरण्यात आले आहेत .

२ .३ पिंपरी चिंचवड ऐतिहासिक संस्कृती :

पिंपरी चिंचवडमधील समाज जीवनाचे धागे विविधरंगी आहेत .ग्रामीण आणि शहरी संस्कृतीच्या संगमावरोबर भारतातील विविध भाषिकांच्या विविधरंगी लोकसंस्कृती या मातीत फुलताहेत आणि एका संमिश्र,समृद्ध संस्कृतीची मुळे येथे रूजू लागली आहेत .या नगराचा इतिहास घडतो आहे .

यादवकाळ किंवा सिल्हारस काळाच्या पूर्वी म्हणजे इ .स .८५० ते १३१० मध्ये युद्धात मरण पावलेल्या शहरांच्या स्मृतिप्रित्यर्थ दगड कोरण्याची पध्दत होती .या गावात आढळून आलेल्या या दगडावरील कोरीव कामावरून हे काम याच काळात झाल्याचे सिद्ध होते .तसेच हे लढवय्याचे गाव असल्याचेही दिसून येत असून अतृप्त आत्म्यांपासून संरक्षण करण्यासाठी गावात खंडोबा, म्हसोबावीर, चंडोबा व सरवाई आदी देवांची देवस्थाने निर्माण झाली असावीत .ही सर्व मंदिरे आजही अस्तित्वात आहेत .या भागात सर्व धडग्यांसारखे दगड आढळून येत असल्याची नोंद 'बॉम्बे गॅझिटीयर्स डेक्कन मध्ये' करण्यात आली असून,हे दगड बुध्दकालीन स्तुपांचे असल्याचे संशोधकांनी सिद्ध केले आहे .

यावरून भोसरी हे गाव भगवान बुद्धांच्या काळातील असल्याचे दिसून येते .नाशिक रस्त्याच्या बाजूला खंडोबामाळ हा परिसर असून,या ठिकाणी खंडोबाचे मंदिर आहे .तसेच याच परिसरात काळंकाईदेवी असल्याचा उल्लेख इंग्रज अभ्यासकांनी १८८५ मध्ये प्रकाशित केलेल्या एका पुस्तकात केला आहे .काही भाविकांनी मंदिर बांधले असता सन २००१ मध्ये ते लक्ष्मीबाईचे मंदिर म्हणून ओळखले जाते .

पताशाबाई लुंकड संस्थेच्या समोरील बाजूस रस्त्याच्या कडेला एक दगडी देव असून त्यावर अक्षरे कोरलेली आहेत, परंतू ही अक्षरे अस्पष्ट असल्याने त्याचा बोध होत नाही .पांजरपोळ परिसरात माणसांची दफनभूमी असल्याचे दिसून आले असून त्याठिकाणी याचे पूरावे मिळाले आहेत . तसेच भोसरी हे मल्लांचे गाव असून, त्या भागातील नावाजलेले मल्ल विविध ठिकाणी नावलौकीक मिळवून आले आहेत .

या गावाच्या उत्तरेला संतश्रेष्ठ ज्ञानेश्वर माऊलींची आळंदी आहे .या गावातही संत तुकाराम महाराज व संत ज्ञानेश्वर महाराज आल्याचा उल्लेख इतिहासात आढळून येतो .तसेच ज्या गावात संत तुकाराम महाराजांचे टाळ वैकुंठगमनाला जात असतांना पडले, असा उल्लेख आहे .ते टाळगाव चिखली ही पिंपरी चिंचवड शहराचा एक भाग आहे .गणेश भक्तांचे धार्मिक शहर पिंपरी चिंचवड शहर हे सर्वत्र धार्मिक स्थळ म्हणून ओळखले जाते .ते महासाधू मोरया गोसावी यांच्या समाधीस्थानामूळे कर्नाटकातील विदर येथील शाळीगावचे वामन नारायण भट शाळीग्राम हे महाराष्ट्रातील मोरगाव येथे सन १३३० मध्ये पत्नीसह आले .^२

ते स्वतः गणेशभक्त होते .मोरगाव येथील कज्जानदीच्या काठी त्यांनी श्रींची सेवा केली .त्यांना सन १३७५ मध्ये एक मुलगा झाला, त्याचे नाव होते मोरया .मोरया एक दिवस आजारी पडला त्याचा आजार बरा होत नसल्यामुळे आई वडील चिंताग्रस्त झाले त्यांनी श्रींची आराधना सुरू केली .याच काळात एका साधूने येऊन मोरयावर उपचार केले .त्यामूळे मोरयाचा प्राण वाचला .नंतर त्या गोसाव्याने मोरयास गुरू उपदेश केला व तेव्हापासून या भट घराण्यास गोसावी म्हणून ओळखले जाऊ लागले .ज्यांनी मोरयांना उपदेश केला होता ते श्री नयन भारती चिंचवड येथे मोरया गोसावी यांचे जवळ राहिले व तेथेच त्यांनी देह ठेवला मोरया गोसावींनी मोरगावला उपासना केली . त्यामुळे त्यांना

देवत्व प्राप्त झाले. त्यामुळे समाजाला त्याची प्रचिती येत होती. मोरयांना त्यामुळे उपसर्ग होत होता. त्यांच्या सेवेत खंड पडत होता त्यांनी मोरगाव सोडले.

ताथवडे जवळच्या जंगलात पवना नदीच्या काठी बसून गणेश उपासनेस प्रारंभ केला. दर मासी शुद्ध चतुर्थीस मोरगावी व वैद्य चतुर्थीस थेऊर अशी वारी त्यांनी सुरू केली. चिंचवड येथील काही भाविकांनी हे माहित झाल्यानंतर त्यांनी मोरया चिंचवडला पवनेकाठी वास्तव्यास आले. येथे वास्तव्याला असलेल्या चिंतामणीने त्यांना लग्न करण्याची आज्ञा केली असल्याचे म्हणतात. त्यानंतर मोरया गोसावी यांनी ताथवडे येथील गोविंदराव कुलकर्णी यांच्या मुलीशी सन १४७० मध्ये विवाह केला. त्यांच्या पत्नीचे नाव ऊमा. मोरयाचा थेऊर, राजणगाव व चिंचवड असा प्रवास चालूच होता.

या काळात त्यांना मूलगा होईल व तो माझा अंशरूप असेल असा दृष्टांत चिंतामणीने दिला. छातीवर हाताचे पंजे असणारा मुलगा जन्माला येईल असे सांगितले. त्यानंतर सन १४८१ मध्ये त्यांना मूलगा झाला त्याचे नाव ठेवले चिंतामणी. तेच पुढे थोरले चिंतामणी महाराज म्हणून नावारूपास आले. मोरयांनी श्रीं ची सेवा सुमारे ६९ वर्षे केली. पत्नी उमाबाईचे निधन सन १५५६ मध्ये तर गुरू श्री नयनभारती हे सन १५५८ मध्ये समाधिस्थ झाले. मोरया गोसावींनीही आपले कार्य संपले असा निश्चय केला.^३

सन १५६१ मध्ये पवना नदीच्या काठी वयाच्या १८७ व्या वर्षी जिवंत समाधी घेतली. दिल्लीवर राज्य करणारा हुमायन बादशाहा दिल्लीच्या गादीवरून पदच्युत झाला असतांना गुजरातेत पळून आला. तो मोरया गोसावींच्या बाबत एकून होता. त्याने मोरयांकडे वाचविण्याबाबत विनवणी केली. श्री मोरया गोसावींनी यांनी त्याला काबूलला सुरक्षित जाण्यास मदत केली. पुन्हा दिल्लीचा बादशाह झाला. त्याने श्री मोरया गोसावींच्या नावे सनद करून दिली असल्याची नोंद असल्याचे पारसनीस व मार्टीन लिखित 'सनदस ऍन्ड लेटर्स ऑफ हुमायून' या पुस्तकात म्हटले आहे.

मोरया गोसावींचे पुत्र चिंतामणी महाराज हे ही श्रीं ची सेवा करित होते. या काळात संत तुकाराम महाराजांनी या महाराजांबद्दल ऐकले होते ते स्वतः चिंचवडला आले. त्यांनी येथील महाराजांची पूजा-अर्चा व कार्य पाहिले. स्वतः गजानन अवतरतांना त्यांनी पाहिले व त्यानंतर तुम्ही साक्षात देव असल्याचे सांगितले, तेव्हापासून श्री. चिंतामणी महाराज देव म्हणून ओळखले जाऊ

लागले .त्यांना दोन बायका, चार मुलगे होते . त्यापैकी थोरले चिरंजीव श्री नारायण महाराज पहिले म्हणून प्रसिध्द झाले, त्यांचा जन्म सन १६०१ मध्ये झाला .

श्री चिंतामणी महाराजांचे ज्येष्ठ पुत्र श्री .नारायण महाराज हे पहिले गादीवर आले . त्यांचे निधन वयाच्या १०९व्या वर्षी सासवड येथे यात्रेत असतांना सन १७१० मध्ये झाले .त्यांना आनंदीबाई ,रघुमाबाई व गोमतीबाई अशा चार बायका होत्या .तर पाच मुलगेही होते .त्यांनी मंगलमूर्तीची सेवा ८५ वर्षे केली .ते थोर साधू होते .श्री .छत्रपती शिवाजी महाराजांनी त्यांचा अनुग्रह घेतल्याचा दाखला राज्य व्यवहार कोषात आढळून येतो .

राजामाता येसूबाई यांनी १६ एप्रिल १७०५मध्ये नारायण महाराज देव यांना पत्र पाठवून त्यावेळच्या हिंदू समाजाच्या व साम्राज्याच्या परिस्थितीचे वर्णन केले आहे .चिंचवडच्या मोरया गोसाव्यांबद्दल छत्रपती शिवाजी महाराजांना अतिपय आदर होता .परंतु शिवाजी महाराज हे परखड होते .सिंहगडच्या किल्ल्यावर किल्लेदाराला सांगून चिंचवडच्या देवांनी दोन इसमांना परस्पर बंदिखान्यात ठेवले असल्याचे महाराजांना माहीत पडले .तेव्हा शिवाजी महाराज देव महाराजांना म्हणाले, तुम्ही आमच्या कारभारात ढवळाढवळ करता, तेव्हा तुमची विरूदे आम्हाला द्यावी व आमची विरूदे तुम्ही घ्यावी . किल्लेदाराला त्यांनी विचारले, तू चाकर कोणाचा? देवांचा की आमचा? असा उल्लेख द .ग .गोडसे लिखित 'चसमंदे तलाश'या पुस्तकात करण्यात आला आहे . यावरून छत्रपती शिवाजी शिवरायांची चिंचवडच्या मोरया गोसावी व देव महाराजांवर नितांत श्रद्धा असल्याचे सिध्द होते .

चिंचवड येथील मोरया गोसावी मंदिराच्या बांधकामाला १६५० मध्ये प्रारंभ झाला व १७२० मध्ये हे काम पूर्ण झाले .श्री मंगलमूर्तीचे येथील देवघर १६०५मध्ये बांधण्यात आले असून अद्यापही व्यवस्थित आहे .त्यावेळी येथील उत्पन्न वीस हजार रूपये होते .पुढे उत्पन्न वाढत गेले .श्री चिंतामणी महाराज दुसरे यांचे थोरले चिरंजीव म्हणून श्री .धरणीधर महाराज पहिले गादीवर आले . यांचा जन्म सन १७२५ मध्ये झाला .व सन १७७२मध्ये ते समाधिस्थ झाले .त्यांच्या दोन पत्नी जयंतीबाई व आक्कासाहेब यांना चार मुले होती . त्यामूळे कूटूंबातील संख्या वाढली व त्यामुळे संपतीसाठी वाद होऊ लागले याबद्दल पेशव्यांना समजले .श्रीमंत पेशव्यांनी हा वाद सोडविण्यासाठी

सर्वाना पुण्याला बोलावून घेतले. त्याच ठिकाणी शके १६६६ तक्ताक्षीनाम संवत्सरे मार्गशीर्ष शुद्ध त्रयोदशीला जंग व स्थावर मालमतेबाबत श्री. देव व संस्थान यांच्यात तहनामा ?^४

२.४ पिंपरी चिंचवड महानगर पालिका पार्श्वभूमी :

चिंचवड हे या काळात या परिसरातील प्रसिद्ध व्यापारपेठ होती. याच काळात सन १७४६ मध्ये देव संस्थानाने स्वतंत्र टांकसाळ, हे नाणे सुरू केले. ही टांकसाळ श्रीमंत पेशव्यांनी ताब्यात घेवून संस्थानला दरसाल रोग्र रूपये पाच हजार देण्यास सुरूवात केली. मात्र पेशव्यांच्या पराभवानंतर इंग्रजांची सत्ता १८१८मध्ये आणि त्यानंतर कंपनी सरकारने १३०० नुकसान भरपाई म्हणून देव संस्थानला देवूनही टांकसाळ बंद केली.

श्री. नारायण महाराज देव हे गादीवर असतांना सन १८०० मध्ये काही इंग्रज अधिका-यांनी या संस्थानला भेट दिली व संस्थानला सुरू असलेले मदत चालूच राहणार असल्याचे सांगितले. तिसरे नारायण महाराज देव हे गादीवर असताना औरंगजेवाने मंगलमूर्तीची सत्वपरिक्षा घेतली. त्याने मटनाची प्लेट या देवस्थानला नजराणा म्हणून शिपायांमार्फत पाठवून दिली. परंतु हा नजराणा चिंचवड देवस्थानात आल्यानंतर महाराजांनी स्विकारला तेव्हा त्यामध्ये पुष्प असल्याचे दिसून आले ज्यांनी हा नजराणा आणला ते सर्वजण आश्चर्यचक्रीत झाले. त्यांनी ही हकीकत औरंगजेवाला कथन केली. औरंगजेव संस्थानच्या सत्वावर खुष झाला व त्याने त्याच्या ताब्यातील आठ गावांची सनद मोरया गोसावी संस्थांना दिली. त्यामध्ये बाणेरचा शेतसारा सातशे ज्याहतर रूपये, चिखलीचा दोन हजार तीनशे तेवीस रूपये, चिंचवडचा एक हजार नऊशे बावीस रूपये, च-होली बुदुकचा तीन हजार पाचशे सतर रूपये, चिंचोलीचा सहाशे सतर रूपये, तर भोसरीचा तीन हजार एकशे एकोणसतर रूपये शेतसारा समविष्ट होता. पवना नदीच्या काठी देव महाराजांच्या कुटुंबासाठी नाना फडणवीस व हरी पंत फडके यांनी वाडा बांधला तोच मंगलमूर्ती वाडा म्हणून ओळखला जातो. सन १८०२ मध्ये लॉर्ड व्हेलेंटीया हीने मोरया गोसावी संस्थानला येऊन चिंतामणी महाराज देव यांना डोळ्यांचा आजार झाला होता, अशी नोंद व्हेलेंटीआज ट्रॅव्हल्स या पुस्तकात करण्यात आली.

१८०९ च्या मे महिन्यात श्रीमती ग्रॅहम यांनीही देवस्थानला भेट दिली व संस्थानची किर्ती प्रत्यक्ष अनुभवली असा उल्लेख तिच्या रेसिडेन्स इन इंडिया या पुस्तकात करण्यात आला आहे. या

देवस्थानची किर्ती सर्वत्र असून गणेशभक्तांची नेहमीच या ठिकाणी दर्शनासाठी गर्दी असते.या देवस्थानात धार्मिक कार्याबरोबरच स्वतंत्र चळवळीच्या काळात व परकियांच्या सत्तेच्या काळात स्वकीयांना मदत करण्याचे कामही केले आहे .^५

सन १८३१ मध्ये पुण्याहून ब्रम्हवर्तास गेलेल्यांच्या प्रवासाचे वर्णने संस्थानकडे करून ठेवण्यात आले आहे.या संस्थानास जनकोजी शिंदे यांनी १८३४ मध्ये भेट दिली व चौघडा दान दिला.या चौघडाच्या देखभालीसाठी श्री गोंद्याजवळील चांदली टाकळीगाव या संस्थानला त्यांनी इनाम म्हणून दिले.छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या काळात संत तुकाराम महाराजांसारखे सत्पुरुष होवून गेले.

या काळातील एक सत्पुरुष श्री रंगनाथ स्वामी यांचे बंधु असून त्यांचे वंशज निगडी येथील असल्याचा उल्लेख सापडला आहे.गंगाधर नाईक हे गणेश भक्त होते.त्यांनी वसईचा किल्ला सर करण्यापुर्वी चिंचवड देवस्थानला भेट दिली.मोरया गोसावीच्या समाधीचे दर्शन घेतले.तसेच पवना नदीत २१ दिवसांचे अनुष्ठान केले.यावेळी गणेशाने गंगाधर नाईक यांना तलवार दिली व त्यानंतर ते या युद्धात विजयी झाल्यांची आख्यायिका आहे.राजश्री छत्रपती शाहू महाराजांनीही या संस्थांकडून अनेक वेळा आज्ञा घेतली.सुपे परगण्यातील एक चावर जमीन त्यांनी २७ मार्च १७३१ मध्ये देवस्थानला इनाम दिल्याचा उल्लेख एका पत्रात करण्यात आला आहे.छत्रपती राजाराम महाराजांनाही या संस्थानला दान पत्र दिले.

कोथरूड हिंगणे हि गावे श्रीधर देव यास १८/५/१८४२ मध्ये इनाम मिळालीत.तर केळवडे येथील एक चाहुर, जांबे येथील अर्धा चाहुर व हिंजवडी येथील अर्धा चाहुर व हिंजवडी गाव अशी चार गावे राजाराम महाराजांनी इनाम दिली.चिंचवडच्या देवसंस्थानवर व मोरया गोसावींवर भक्तांची अपार श्रद्धा होती. महाराष्ट्रातील अष्टविनायकांवर लोकांची श्रद्धा होती,बाजीराव पेशवे हे सेवेत गणेशभक्त होते.पुण्याजवळच्या ओझर, रांजणगाव व थेऊर या क्षेत्रांवर त्यांची मर्जी होती. पहिल्या बाजीरावने ओझरचा विघ्नेश्वर चिंचवडचा देव यांच्या स्वाधिन करून त्यांस जमिनी व गावे इनाम दिली.

रांजणगावच्या महागणपती मंदिराचा लाकडी सभामंडप थोरल्या माधवरावांनी बांधला. थोरला माधवराव हा लढावू वृत्तीचा होता.त्याच्या फौजेची वाट रांजणगाव थेऊर या क्षेत्रांवरून जायची स्वारीवर जाताना व परततांना तो श्रींच्या दर्शनास थांबत असे.थेऊरच्या चिंतामणीला

औरंगजेबाने सनदा दिल्या होत्या .रांजणगाव व मोरगाव येथील विनायकांना छत्रपती शाहू महाराजांनी सनदा दिल्या .मोरगाव सिध्दटेक व थेऊर ही सर्व ठिकाणे चिंचवड संस्थानचाच भाग होती .त्यांचा कारभारही येथूनच चालत असे .^६

ब्रिटीशांची सत्ता या परिसरात आल्यानंतर त्यांनी १८५९ पर्यंत देवस्थानला सनद दिली .हुतात्मा चापेकर यांचे चिंचवड येथील महासाधू मोरया गोसावी संस्थानमध्ये विनायक बाजी चापेकर हे कारभारी होते .मुळचे कोकणातील असलेले विनायक बाजी चापेकर श्रीं ची सेवा करित असत .त्याच्या पहिल्या पत्नीचे नाव काशीबाई,तिला हरी,रामचंद्र व भरत हे तिन मुलगे आणि गोदावरी व सखुबाई या दोन मुली अशी एकूण पाच अपत्ये होती .तर दुस-या बायकोला गणेश, गोविंद, विष्णू, लक्ष्मण हे चार मुलगे व अंबूताई आणि वेणूताई या दोन मुलीसह सहा अपत्ये होती .विनायक बाजी चापेकरांचा थोरला मुलगा हरी विनायक याला दामोदर बाळकृष्ण, केशव, वासुदेव, विष्णु हे पाच मुलगे तर दुर्गाताई,येसुमाई, मथूताई या तीन मुलींसह आठ अपत्ये होती .

सोलापूरला कलेक्टर कार्यालयात क्लार्क म्हणून नोकरी असलेल्या हरी विनायक चापेकर यांनी नोकरी सोडली .त्यांना भजन कीर्तनाची आवड असल्यामुळे हा व्यवसाय पत्करला .थोरला मुलगा दामोदर हा कीर्तनात बाजाची पेटी वाजविण्याचे काम करित असे .या निमित्ताने नागपुर पलीकडे रायपुर म्हणून शहर आहे,तिकडे आगगाडीने प्रवास करतांना वृक्षांकीत डोंगराळ प्रदेश पाहण्यात आला .एखादे भयंकर कृत्य करून ही जागा आश्रय घेण्यास किती सोयीस्कर आहे, असा विचार हुतात्मा दामोदर हरी चापेकर यांनी येरवडा जेलमध्ये १८९७ मध्ये असतांना मोडी लिपीत लिहिलेल्या आत्मवृत्तांत म्हटले आहे .

चिंचवड गावात जन्म झालेल्या दामोदर हरी चापेकर व बाळकृष्ण हरी चापेकर यांच्या मनात सुरवातीपासूनच इंग्रजांबद्दल चिड होती .वडीलांनी दुसरे लग्न केल्यानंतर ते पुण्यात रहायला गेले . दामोदर हरी चापेकर यांचे शिक्षण मॅट्रीक पर्यंत झाले होते .तिघेही बंधू तालिमबाज होते व त्यांना सैन्यात जाण्याची इच्छा होती .परंतु ते त्यामध्ये जाऊ शकले नाहीत .

भारताला परकीय दास्यातून मुक्त करायचे असल्यास प्रत्येक भारतीयाने हिंसा, कांती व शांतीची निती आत्मसात करून घेतली पाहिजे, अशी दामोदर हरी चापेकरांची विचार धारणा

होती .या शिकवणीचा त्यांच्या भावांनी अवलंब केला व ब्रिटीश अधिकारी रॅडला ठार मारण्याच्या प्रयत्नात सहभागी झाला .

पुण्यात १९८७ मध्ये प्लेगची साथ पसरली होती .ही साथ आटोक्यात येत नव्हती, म्हणून इंग्रजांनी वार्डला कामगार असलेल्या रॅड या आय.पी.एस.अधिका-यांची पुण्यात नियुक्ती केली .शहरात परस्पर लोकांचे मृत्यु होत होते, परंतु सरकार कोणतेही प्रयत्न करत नव्हते . एका ठिकाणी त्यांनी कॅम्प केला होता .परंतु तेथे जेवणाची व वैद्यकीय सुविधा नव्हती .यावेळी आजाराच्या व मृत्युच्या भीतीने लोक घरातून बाहेर पडत नसत .

इंग्रज अधिकारी रॅडच्या आदेशावरून इंग्रज पोलीसांनी सर्व घरांमधील माणसांना बाहेर काढले .महीलांवर बलात्कार,अत्याचार केले .हिंदुचे देव फेकून दिले .अशातच दामोदर हरी चापेकर यांचा मित्र दत्तात्रय भिस्कुटे यालाही ताप आला .तो त्याच्या घरी गेल्यानंतर मृत्यू पावला .दोन दिवस त्याची भेट झाली नाही, म्हणून चापेकरांनी त्याच्या घरी चौकशी केली, परंतु पोलीसांनी माहिती देण्यास त्याच्या कुटुंबीयास मज्जाव केला .त्यामुळे चापेकर बंधु इंग्रज अधिका-यांच्या जुलूमविरुद्ध चिडून उठले .त्यांनी रॅडचा खून करण्याचा निश्चय केला .

राणी व्हीक्टोरियाच्या हिरक महोत्सवाच्या कार्यक्रमानंतर बग्गीतून गणेश खिंडीतून जाणा-या आय.पी.एस.अधिकारी रॅड वर दामोदर हरी चापेकरांनी गोळ्या झाडल्या व पुणे शहरातील लोकांवर अत्याचार करणा-या इंग्रज अधिका-यांचा अंत त्यांनी केला .यापूर्वी राणीच्या पुतळ्याची खेटराची माळ भर चौकात घालून विटंबना केली होती .त्यावेळी एक काझी मुसलमान नावाचे इंग्रजीत एक निनावी पत्र तयार करून पाठविण्याबाबत सुर्योदय या वृत्तपत्राच्या मुंबई येथील संपादकास दामोदर हरी चापेकरांनी पुर्वी सांगितले होते .त्यामुळे राणीचा पुतळा विटंबनाची जबाबदारी मुसलमानांवर आली होती .परंतु रॅडच्या खुनात ब्राम्हण सहभागी असावेत, असा पोलीसांचा कयास होता .हा त्याचा तर्कफोळ ठरविण्यासाठी चापेकरांनी पुन्हा मुंबईत पत्र पाठविण्याचे सुर्योदयच्या संपादकांना सांगितले . जेणेकरून हे कृत्य एखाद्या मुसलमानाच्या नावावर जाईल, हे पत्र पाठविण्यात आले . या पत्रावरून इंग्रज अधिकारी बुईन साहेबांनी ताडले की राणीचा पुतळा वेलणकर मारहाण प्रकरण ज्यांनी केले, त्यांनीच हा खुन केला असावा .वेलणकरला चापेकरांची ओळख असल्यामुळे त्याने पोलीसांना चापेकरांचे नाव सांगितले . रॅडच्या खूनानंतर तीन

महीने चापेकर बंधूनी मुंबईत घालविले. एके दिवशी गोपाळराव साठे प्रकरणी पोलीसांचे साधे बोलावणे आले. त्यावेळी पुण्यात बुईन साहेबांजवळ नेले, त्याटीकाणी मी लोकहीताचा विचार करून काही विशेष अटींवर पो.सु.बुईज यांच्याजवळ खुनाची कबुली स्वतःहून दिली व मोठ्या अभिमानाने ही घटना केल्याचे सांगून पुराव्यानिशी सिध्द करून दाखविल्याचे हुतात्मा हरी चापेकर यांनी त्याच्या आत्मवृत्तात म्हटले आहे.^७

प्रथमतः मी एकटयानेच कृत्य केल्याचे सांगितले. मात्र इंग्रज अधिका-यांना ते न पटल्याने यामध्ये माझा भाऊ बाळकृष्ण हरी चापेकर ही सहभागी होते. ते ही या यशाचा वाटेकरी असल्याची कबुली पोलीसात त्यांनी स्वतःहून दिली. त्यानंतर त्यांना अटक झाली व फाशीची शिक्षा सुनावण्यात आली. त्यानंतर दुसरे बंधु बाळकृष्ण हरी चापेकर यांना फाशीची शिक्षा देण्यात आली. रँडच्या खुनाचे नाव सांगणा-या हरी बंधूंनी सरकारला चापेकर बंधूंची नावे सांगितली हे वासुदेव हरी चापेकर यास समजताच त्याने या फितुरांचे मुडदे पाडले. त्यालाही अटक झाली व फाशीची शिक्षा झाली. देशाच्या हीतासाठी व अन्यायाविरुद्ध लढणा-या एकाच कुटुंबातील तीनही भावंडे हुतात्मा झाले.

२.५ पिंपरी चिंचवड सांस्कृतीक नगरी ४

पिंपरी चिंचवड हे पुण्याच्या छायेत गेल्या तीस पस्तीस वर्षात उभ राहिलेले महानगर. तेथे उद्योगधंद्याच्या निमित्ताने देशभरातून लोक आले. त्यामधून पिंपरी-चिंचवडच्या आकाशात लोकसंस्कृतीच्या विविध रंगांची उधळण करणारी अनेकविध इंद्रधनुष्ये उमटली आहेत. काही वर्षांनी एकात एक मिसळतील अन् मनोहर असे एक विशाल इंद्रधनुष्य तिथल्या आकाशात दिसू लागेल. भारतातील वेगवेगळ्या राज्यांच्या, धर्माच्या, पंथांच्या वेगवेगळ्या संस्कृती इथे हातात हात घालून नांदतील. त्यांना सांधणारा एकच धागा असेल तो म्हणजे मानवतेचा!

काही वर्षापूर्वी पुण्याचे उपनगर असलेले पिंपरी चिंचवड नंतर उद्योगनगरी बनले. काळाच्या ओघात विकास झाल्याने येथे महापालिका आली. त्यामुळे पुण्याचे जुळे शहर म्हणुन ते ओळखले जाऊ लागले. हळूहळू पुण्याची शैक्षणिक नगरी ही ओळखही शहराने प्राप्त केली. नागरी विकासाच्या बाबतीत तर पुण्याच्या पुढे उद्योगनगरीची वाटचाल सुरू झाली आहे.^८

उद्योगनगरीच्या जोडीने 'आयटी हब' म्हणूनही पिंपरी चिंचवड जगाच्या नकाशावर आले आहे . काहीशी उणीव होती, ती शहराला सांस्कृतीक चेहरा मिळण्याची, तीही आता मिळत चालली आहे . शहराचे महत्वाचे उपनगर असलेले भोसरीतील रहीवासी हे 'कुस्ती' व 'लावण्या'चे रसिक म्हणून पूर्वीपासून गणले जात आहेत . त्यामूळेच शहराचा एक अविभाज्य भाग होऊनही गावाचे वैशिष्ट्य असलेली जत्रा व कुस्त्यांची जंगी आखाडा अद्यापही भोसरीत भरवला जात आहे . याच कलासक्त उपनगरात आलीशान असे नाट्यगृह ही उभारले गेले आहे . त्यामार्फत स्थानिक कलाकारांच्या सुप्त कलागुणांना वाव मिळू लागला आहे .

भोसरीकरांना विविध सांस्कृतीक कार्यक्रमांची मेजवानीही मिळत आहे . हे शहर सांस्कृतीक होत असल्याचे द्योतकच मानावे लागेल . अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाचे विद्यमान अध्यक्ष डॉ . नागनाथ कोतापल्ले हे सुध्दा उद्योग नगरीचेच रहिवासी झाले आहेत . त्यांच्या जोडीने अनेक कलावंत, लेखकही येथे रहावयास असून, अनेकांचा उदयही होत आहे . शहरात वैचारीक मेजवानी म्हणून दर वर्षी एक नव्हे तर कित्येक व्याख्यानमालांचे नियमितपणे आयोजन केले जात आहे . एकूणच उद्योग नगरीची सांस्कृतीक नगरी म्हणून सुरू झाली आहे, यात शंका घेण्याचे काही कारण नाही .

२ . ६ नियोजनबद्ध विकासाला प्राधान्य :

औद्योगिक परिसर म्हणून पिंपरी चिंचवड ओळखले जाते . या परिसराचा औद्योगिक विकास झपाट्याने झाला आहे . कारखानदारी आणि वाढत्या लोकसंख्येनुसार जागेची समस्याही वाढली आहे . परिसरातील कामगारांना दररोज जा ये करतांना येणा-या अडचणीमूळे शहरातील वाढत्या लोकसंख्येनुसार जागेची समस्याही वाढली आहे . निवासाची सोय कारखान्याजवळच व्हावी, या धोरणानुसार नवनगर विकास प्राधिकरणाची स्थापना करण्यात आली . त्या माध्यमातून मोशी प्राधिकरणाचा विकास करण्यात आला . झपाट्याने कायापालट करण्यात आला . अनेक वैशिष्ट्यपूणे प्रकल्प साकारले जात आहेत .^९

पिंपरी चिंचवड शहराच्या एका कोप-यात असलेले मोशी शहराच्या मध्यभागी भागासह अन्य परिसराला जोडला जावा, यासाठी स्पाईन रस्ता तयार करण्यात आला . त्यास नियोजित आंतरराष्ट्रीय

प्रदर्शन केंद्र,जिल्हा मध्यवर्ती केंद्र,जिल्हा सत्र न्यायालय, उपप्रादेशिक परिवहन कार्यालय,ट्रॅफीक पार्क यांसारखे प्रकल्प प्राधिकरणात ऊभे राहत आहेत .

मोशि प्राधिकरणातील ताब्यात मिळालेल्या भूखंडाचा सर्वांगीण विकास झपाट्याने सुरू आहे .पंचेचाळीस मीटरसारखे प्रशस्त रस्ते,पदपथ वीजपुरवठा, पाणीपुरवठा, जलनिःसारणासाठी सांडपाणी वाहिन्या, वृक्षारोपण असे प्रकल्प राबविले आहेत .पेट क्रमांक पाच व आठ मधील २४० एकर क्षेत्रांमध्ये आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शन केंद्र व कन्व्हेशन सेंटर उभारण्यात येणार आहे .ते देशातील पहिले प्रदर्शन केंद्र ठरणार आहे .या प्रदर्शन केंद्रामध्ये सहा प्रशस्त हॉल,तीन पंचतारांकित हॉटेल,पंधरा हजार वाहनांसाठी वाहनतळाची सुविधा यांसारख्या आवश्यक सुविधांचा समावेश करण्यात आला आहे .

मोशी प्राधिकरण पुणे नाशिक महामार्गावर आहे .त्याच्या उतरेला चाकण, तळेगाव, रांजणगाव या परिसरात मर्सिडीज बेंझ, जग्वार, टाटा, मोटर्स, महिंद्रा, फोकसवॅगन, बजाज आदी वाहन कंपन्यांच्या माध्यमातून ऑटो हव नावारूपाला आले आहेत .नियोजित चाकण आंतरराष्ट्रीय विमानतळ; तसेच लोहगाव विमानतळ येथून जवळच आहे .पुणे - मुंबई दुतगती मार्ग, महामार्ग व पुणे - नाशिक महामार्ग जवळच असल्याने दळणवळणात सुलभता येण्यास मदत होत आहे .

मोरवाडीतील पिंपरी न्यायालयाचे कामकाज येथील पेट क्रमांक चौकातील पंधरा एकरच्या भूखंडावर जिल्हा न्यायालयाच्या रूपाने साकारले जाणार आहे .नवीन शिकाऊ वाहन चालकांसाठी वाहतूक नियमाप्रमाणे वाहन चालविण्यासाठी;तसेच वाहतुकीच्या नियमांचा अभ्यास करण्यासाठी,जेष्ठ नागरिकांसाठी विरंगुळा केंद्र,मनोरंजन केंद्र,जॉगिंग केंद्र,आदी सुविधांसह पेट क्रमांक सहामधील सहा एकरांच्या भूखंडावर उभारण्यात आलेल्या ट्रॅफीक पार्क या प्रकल्पाचे नुकतेच उद्घाटन झाले आहे .

प्रशस्त रस्ते पदपथ, पथदिवे, वीजपुरवठा, मुबलक व योग्य दावाने पिण्याचे पाणी,सांडपाणी व्यवस्था,सार्वजनिक वाहतुक सुविधा आदी पायाभूत सुविधांची पूर्तता प्राधिकरणाने केली आहे .या परिसरामध्ये बांधकाम व्यवसायिकांकडून ग्रीन बिल्डिंगचा बोलबाला आहे .त्यामुळे पर्यावरणाशी सुसंगत भर आणि नैसर्गिक स्रोतांचा वापर करून इमारतीची कार्यक्षमता वाढवणे,ही संकल्पना वापरून पाश्चात्य पध्दतीने गगनचुंबी गृहप्रकल्प उभारले जात आहेत .स्वच्छ व मोकळी हवा;तसेच माफक किंमत यामुळे येथे नागरिकांनी निवासासाठी पसंती दिली आहे .वैशिष्ट्यपूर्ण विविध

प्रकल्पांमुळे शहरातील सर्वात उच्चभू परिसर म्हणून ओळखला जात आहे .पाश्चात्य जीवन शैलीचा प्रभाव वाढत आहे .गृहक्षेत्रातील आघाडीच्या बांधकाम व्यावसायिक या भागात गृहप्रकल्प ऊभारू लागले आहेत .^{१०}

२ .७ पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षण :

पिंपरी चिंचवड शहरात विविध महाविद्यालये आढळतात .पुण्यामध्ये जेवढे महाविद्यालये आहेत, त्याबरोबरीने महाविद्यालये पिंपरी चिंचवड शहरात आहे .हयामध्ये मेडीकल महाविद्यालय १३ इंजिनीअरींग महाविद्यालये ९,मॅनेजमेंट महाविद्यालये १२ तसेच शिक्षणशास्त्रातील महाविद्यालयांचा समावेश होतो,तसेच आर्ट कॉमर्स आणि सायन्स महाविद्यालये ही ३७ आहेत,तसेच शिक्षणशास्त्र महाविद्यालये ही १२ आहेत .तसेच पिंपरी चिंचवड महानगर पालिकेमध्ये एकूण वाचनालये ही ४६ आहे .

त्याचप्रमाणे शाळा देखील भरपूर प्रमाणात आहे .नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना पिंपरी चिंचवड शहरातील अकरा महाविद्यालयाचा अभ्यास केलेला आहे .

२ .७ .१ . मार्तड भैरव अध्यापक महाविद्यालय :

मार्तड भैरव अध्यापक महाविद्यालय,बालेवाडी हया महाविद्यालयांचा अभ्यास करण्याचे योजिले आहे .या महाविद्यालयाची स्थापना २००५ मध्ये झाली .या महाविद्यालयात शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचे विद्यार्थी १३५ असून प्राध्यापकांची संख्या ही ९ आहे .महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे .ग्रंथालय उपलब्धतेची वेळ ही विद्यार्थ्यांच्या सोईनुसार आहे .महाविद्यालयाच्या आधी एक दोन तास ग्रंथालय हे दररोज उघडले जाते .काही विद्यार्थ्यांची परीक्षेच्या दिवसात ग्रंथालय सुरू ठेवण्याची मागणी असते,त्यावेळेस हे ग्रंथालय उपलब्ध करून दिले जाते .

या महाविद्यालयातील ग्रंथालयात एकूण पुस्तकांची संख्या ११०००/- आहे .ग्रंथ हे विक्रेत्यांकडून मागविले जातात .नियतकालिकांची संख्या १६ आहे .तसेच संदर्भ ग्रंथांची संख्या २५६ असून इतर वाचन साहित्याची संख्या १३२५आहे .ग्रंथालयात वर्तमानपत्रे देखील नियमित येतात,पण वर्तमान पत्रांची संख्या त्यामानाने कमी आहे .

ग्रंथालयाचा अभ्यास केला असता सर्वात जास्त निधी ग्रंथावर केला जातो.त्यानंतर नियतकालिकांवर पैसा खर्च केला जातो.ग्रंथाच्या तूलनेत नियतकालिकांवर कमी खर्च केला जातो.त्यामानाने इतर वाचन साहित्यावर अल्प प्रमाणात पैसा खर्च केला जातो.ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण हे पूरेसे नाही.विद्यार्थ्यांची संख्या पाहता नियतकालिकांचे प्रमाण कमी आहे.तसेच ग्रंथालयात भारतीय नियतकालिके १४ आहेत.तर परदेशी नियतकालिके २ आहेत.नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दत उपयोगात आणली जाते.

नियतकालिकांचे अंक हे ग्रंथालयात नियमितपणे येतात.जी नियतकालिके आली नाही,त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठविली जातात.जर ग्रंथालयात नियतकालिके ही नियमित आली नाही, तर अशी नियतकालिके ही वितरकाकडून मागविली जातात.ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी ही विषयानुसार केली जाते.नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी ही केली जात नाही.नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र दिला नाही.ग्रंथालयात नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेला नाही.नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते.

नियतकालिक निवडीमध्ये प्राचार्य, ग्रंथालय समिती, विद्यार्थी, ग्रंथपाल या सगळ्यांचा सहभाग असतो.एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते.इतर महाविद्यालयीन ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास ग्रंथांची प्रत पाठविली जाते.नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास तो वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो.

नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते.वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे नाही.भविष्यात नियतकालिकांचा खर्च वाढवीण्याचा विचार आहे.नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले नाही.इंटरनेट सेवा, ई जर्नल सेवा उपलब्ध झालेल्या नाहीत.ग्रंथालयात नियतकालिके उपलब्ध झाली नाही,तर आरक्षण करण्यास विनंती करतात.महाविद्यालयात उपलब्ध नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिले जाते.नियतकालिकांच्या लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते.

नियतकालिक ठेवण्यासाठी डिस्पले रॅकचा उपयोग केला जातो. इतर ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची सूची महाविद्यालयात उपलब्ध होते. ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते. ग्रंथालयातील वाचक इ-जर्नलची मागणी करतात. ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी आग नियंत्रणा उपाययोजना केल्या जातात. नियतकालिकांचे ५वर्षापर्यंतचे अंक हे जतन करून ठेवले जातात. विद्यार्थ्यांकडून प्रश्नावली भरून घेतली असता, असे लक्षात येते की नियतकालिकांची संख्या अपूरी आहे. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले नाही. नियतकालिक विभाग स्वतंत्र असावा. ग्रंथांची संख्या अल्प प्रमाणात आहे. त्याचप्रमाणे ई-जर्नल इंटरनेटची सोय असावी. महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांना प्राध्यापकांना आवश्यक असे वाचन साहित्य उपलब्ध करून दिले पाहिजे. ग्रंथालय हे डि.टी.एड.बी.एड तसेच एम.एड.विभागाचे असल्यामुळे ग्रंथांची संख्या अपूरी आहे.

२.७.२. पार्वतीबाई धोंडीबा धनकुडे अध्यापक महाविद्यालय :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना पार्वतीबाई धोंडीबा धनकुडे अध्यापक महाविद्यालयाचा समावेश करण्यात आलेला आहे. ग्रंथालयात एकूण पुस्तकांची संख्या २३२२ आहे. ग्रंथालयात नियतकालिकांची संख्या १२ आहे. तर संदर्भ ग्रंथांची संख्या १२ आहे. तर संदर्भ ग्रंथांची संख्या ३९ आहे. या महाविद्यालयाची स्थापना २००४ मध्ये झाली. यात डि.टि.एड कोर्स च्या विद्यार्थ्यांची संख्या ही १०० आहे. या महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांची संख्या १२ आहे.

महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे, ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या वेळात सुरू होते. सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांच्या मागणीनुसार ग्रंथालय सुरू असते. महाविद्यालय हे पुस्तकांवर अधिक पैसा खर्च करते. नियतकालिकांवर त्यामानाने कमी पैसा खर्च केला जातो. विद्यार्थ्यांचे मत विचारात घेतले असता ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे नाही. ग्रंथालयात भारतीय नियतकालिके ही १२ आहेत, तर नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दत वापरतात. सर्व अंक नियमितपणे मिळतात. जी काही अंक आली नाही, त्यांना स्मरणपत्रे पाठविली जातात. न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून परत मिळविली जाते.

ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी भाषेनुसार केली जाते. ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो. नियतकालिकांच्या

खंडांची बांधणी केली जाते .महाविद्यालयातील ग्रंथालयात नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती आहे .नियतकालिकांची नव्याने आलेली अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये प्राचार्य, ग्रंथालय समिती, विद्यार्थी, ग्रंथपाल यांचा सहभाग असतो .एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते .इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखांची प्रत पाठविली जाते .नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास, वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो .नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते .नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे नाही .नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले नाही .

ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली जाते .ई - जर्नल ग्रंथालयात उपलब्ध करून दिलेले आहेत .वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात .आपल्या ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिले जाते .नियतकालिक ठेवण्यासाठी डिस्प्ले रॅक ठेवली जाते .

ग्रंथालयात नियतकालिकांची नोंद वेळेवर होते .ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्नलची मागणी करतात .ग्रंथालयाच्या सुरक्षेसाठी आग नियंत्रणा यासारख्या उपाययोजना केल्या जातात .तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही केली जाते .नियतकालिकांचे पाच वर्षांपर्यंतचे खंड हे जतन करून ठेवले जातात .ग्रंथपालाच्या मते, विद्यार्थ्यांच्या मते ग्रंथालय संगणकीकरण व्हावयास हवे .ग्रंथालयात ग्रंथ तसेच नियतकालिक भविष्यात वाढविण्याचा विचार आहे .

२ . ७ . ३ . स्वामी विवेकानंद शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना स्वामी विवेकानंद शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचा समावेश करण्यात आलेला आहे .या महाविद्यालयाची स्थापना २००६ मध्ये झाली .या महाविद्यालयाची स्वतंत्र वेबसाईट आहे .

ग्रंथालयात एकूण पुस्तकांची संख्या ४८५० आहे .तर येणा-या नियतकालिकांची २५ आहे .संदर्भ ग्रंथांची संख्या १७१ आहे .तर इतर वाचन साहित्याची संख्या २०१ आहे .महाविद्यालयात नियतकालिकांवर ५०००० रु .खर्च केले जातात .इतर साहित्यावर २५०० रु खर्च केले जातात .ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे .भारतीय नियतकालिके २५आहे,तर परदेशी

नियतकालिके २ आहेत. नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दत वापरतात. महाविद्यालयात नियतकालिकांचे अंक हे नियमितपणे मिळतात. जी काही नियतकालिके आली नाही त्यांना स्मरणपत्रे पाठविली जातात. न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत ही वितरकाकडून परत मिळविली जाते.

ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी भाषेनुसार केली जाते. ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो. नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी केली जाते. नियतकालिकांसाठी स्वतंत्र विभाग आहे. नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेली नाही. नियतकालिकांची नव्याने आलेली यादी प्रदर्शित केली जाते. ग्रंथालयात नियतकालिक निवडीमध्ये ग्रंथालय समिती, प्राचार्य, विद्यार्थी, ग्रंथपाल यांचा सहभाग असतो.

एखाद्या वर्षी अंदाज पत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते. ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखाची प्रत पाठवली जाते. नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो. नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते. नियतकालिकांचा खर्च भविष्यामध्ये वाढविण्याचा विचार आहे. ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली जाते. ई जर्नल ग्रंथालयात उपलब्ध केलेले आहे. वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात. ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक विद्यार्थ्यांना हवे असल्यास इतर महाविद्यालयातील ग्रंथालयातून मागविले जातात. नियतकालिके ठेवण्यासाठी शेल्फ रॅकचा उपयोग केला जातो. ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दत आहे. इतर ग्रंथालयांना आंतर ग्रंथालयीन देवघेवीद्वारे नियतकालिके देता येतात. इतर ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची सूची ग्रंथालयात उपलब्ध करून दिली जाते. नियतकालिक विभागाविषयी वाचक समाधानी आहेत. ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते. ग्रंथालयात वाचक ई - जर्नलची मागणी करतात.

ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी आग नियंत्रणा यासारख्या उपाययोजना केल्या जातात. नियतकालिकांचे मागील वर्षांचे अंक हे कायम स्वरूपी जतन करून ठेवले जातात. नियतकालिक विभागाविषयी ग्रंथपालाला विचारले असता नियतकालिकांच्या नोंदमध्ये सुधारणा घडवून याव्यात, भविष्यात ग्रंथालय हे डिजीटायझेशन होणे जरूरीचे आहे.

२.७.४. कांतीलाल खिंवसरा बी.एड. कॉलेज थेरगाव :

नियतकालिक विभागाच्या अभ्यासात कांतीलाल खिंवसरा बी.एड. कॉलेज, थेरगाव या महाविद्यालयाचा समावेश करण्यात आलेला आहे. या महाविद्यालयाची स्थापना २००२ मध्ये झाली. ग्रंथालयाची स्वतंत्र वेबसाईट आहे. यात एकूण ग्रंथांची संख्या ३००० आहे. तर नियतकालिकांची संख्या ३५ आहे. संदर्भ ग्रंथांची संख्या १५० आहे तर इतर वाचन साहित्याची संख्या ३५० आहे.

महाविद्यालयीन ग्रंथालयात डि.एड.चा कोर्स आहे, त्यात एकूण विद्यार्थी २०० आहे. बी.एड. कोर्सचे विद्यार्थी १०० आहे. यात एकूण प्राध्यापकांची संख्या ७ आहे. महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे. ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या आधी एक दोन तास उपलब्ध होते. ग्रंथालय सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांच्या सोईनुसार उपलब्ध करून दिले जाते. ग्रंथालय हे ग्रंथावर अधिक पैसा खर्च करतो. ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे नाही. ग्रंथालयात भारतीय २२ नियतकालिके तर परदेशी नियतकालिके येत नाहीत.

नियतकालिक नोंद ठेवण्यासाठी कार्डेक्स पध्दतीचा अवलंब केला जातो. नियतकालिकांचे सर्व अंक हे नियमितपणे मिळतात. जी नियतकालिके आली नाही, त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठविली जातात. नियतकालिकांची मांडणी ही विषयानुसार केली जाते. ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केले जातात. नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी केली जाते. नियतकालिक विभाग स्वतंत्र आहे. नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेली नाही. नियतकालिकांची नव्याने आलेली यादी प्रदर्शित केली जाते. ग्रंथालयात नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये ग्रंथालय समिती, प्राचार्य, विद्यार्थी, ग्रंथपाल यांचा सहभाग असतो.

एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते. इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखांची प्रत पाठविली जाते. नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो. नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे आहे. नियतकालिकांचा खर्च भविष्यकाळामध्ये वाढविला जाणार आहे. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण केले जाते. ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली जाते. ई - जर्नल ग्रंथालयात उपलब्ध केले आहे.

विद्यार्थी नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात . ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक विद्यार्थ्यांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयांमधून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिले जाते . नियतकालिकांच्या लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते .नियतकालिके ठेवण्यासाठी शेल्व रकचा उपयोग केला जातो .इतर ग्रंथालयाच्या नियतकालिक विभागाला अभ्यासासाठी भेट दिली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिकांची नोंद वेळेवर होते .ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्नलची मागणी करतात .ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी आग नियंत्रणा हया सारख्या उपाययोजना केल्या जातात .

तालिकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही आहे .नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांची दाखल नोंद केली जाते .नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे वर्गीकरण हे यु .डी .सी .वर्गीकरण पध्दतीनुसार केले जाते .नियतकालिकांचे मागील खंड हे कायम स्वरूपी जतन केले जातात .ग्रंथालय हे नियतकालिक विभाग व इतर कामांसाठी सुसज्ज आहे .परदेशी नियतकालिके मागविण्याचा विचार आहे .

२ .७ .५ .पवना शिक्षण प्रसारक मंडळ :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना 'पवना शिक्षण प्रसारक मंडळ'या महाविद्यालयातील ग्रंथालयाचा अभ्यास केला आहे .या महाविद्यालयाची स्थापना १९९५ मध्ये झाली .

या ग्रंथालयात एकूण ग्रंथांची संख्या ११६२ आहे .तर नियतकालिकांची संख्या ५० आहे .इतर वाचन साहित्याची संख्या २०० आहे,यामध्ये बी .पी .एड .महाविद्यालयाचे १०० विद्यार्थी आहे .एकूण प्राध्यापकांची संख्या ७ आहे . महाविद्यालयाचे स्वतंत्रा ग्रंथालय आहे . ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या वेळात उपलब्ध होते .ग्रंथावर अधिक पैसा खर्च केला जातो .त्यामानाने नियतकालिकांवर कमी पैसा खर्च केला जातो .

ग्रंथालयात भारतीय नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे . त्यामानाने परदेशी नियतकालिके ही कमी प्रमाणात मागविली जातात .नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दत वापरली जाते .नियतकालिकांचे अंक नियमितपणे मिळतात .जी काही नियतकालिके आली नाही,त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठविली जातात,न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून मागविली जाते .

ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी ही अनुवर्णानुसार केली जाते.ग्रंथालयात न आलेले अंक मिळवीण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो.नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी केली जाते.नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेली नाही.महाविद्यालयातील ग्रंथालयात नियतकालिक निवडीमध्ये ग्रंथालय समिती, प्राचार्य, विद्यार्थी, ग्रंथपाल या सर्वांचा समावेश केला जातो.एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते.ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखाची प्रत पाठविली जाते.

नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो.नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते.नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरसे नाही.नियतकालिकांचा खर्च भविष्यामध्ये वाढवीण्याचा विचार आहे. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले नाही. इंटरनेट सेवा ग्रंथालयात उपलब्ध झालेली नाही. वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात. ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयांमधून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिले जाते.नियतकालिकांच्या लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते.

नियतकालिके ठेवण्यासाठी शेल्फ रॅकचा उपयोग केला जातो.अपूरी जागा असल्याने मुक्तद्वार पध्दतीचा अवलंब केलेला नाही इतर ग्रंथालयांना आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दतीद्वारे नियतकालिके दिली जातात.नियतकालिक विभागाविषयी विद्यार्थी समाधानी आहेत. ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद केली जाते.ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी आग नियंत्रणा यासारख्या उपाययोजना केल्या जातात.तालीकीकरणासाठी स्वतंत्रा दाखल नोंद वही केली जाते.बांधीव खंडांचे तालीकीकरण केले जाते. नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे वर्गीकरण हे डि.डि.सी.वर्गीकरण पध्दतीनुसार केले जाते.

नियतकालिकांचे मागील वर्षांचे खंड हे जतन करून ठेवले जातात.या महाविद्यालयात सुधारणा घडवून आणण्याच्या दृष्टीने ग्रंथपालाशी संवाद केला असता ग्रंथालयात नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र असावा.तसेच संगणकीकरण व्हावयास हवे.विद्यार्थ्यांसाठी इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.विद्यार्थ्यांसाठी सर्व पध्दतीच्या सेवा वेळच्या वेळी उपलब्ध करून दिल्या जातात, त्यामूळे विद्यार्थी हे समाधानी आहेत.

२ . ७ . ६ . पदमश्री डॉ . डि . वाय . पाटिल शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना पदमश्री डॉ . डि . वाय . पाटिल शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचा समावेश केलेला आहे . महाविद्यालयाची स्थापना २००८ मध्ये झाली . ग्रंथालयाची स्वतंत्र वेबसाईट आहे . ग्रंथालयातील एकूण ग्रंथांची संख्या ५०६० आहे . तसेच नियतकालिकांची संख्या ३६ आहे . तर संदर्भ ग्रंथांची संख्या १०२ आहे . या महाविद्यालयात बी . एड . अभ्यासक्रमाचे १०० विद्यार्थी आहे . तसेच डि . एड . अभ्यासक्रमाचे १०० आहे . एकूण प्राध्यापकांची संख्या १६ आहे .

महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे . ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या वेळात उपलब्ध होते . ग्रंथावर अधिक पैसा खर्च केला जातो . नियतकालिकांवर देखील अधिक पैसा खर्च केला जातो . ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पुरेसे आहे . पण परदेशी नियतकालिके ही ग्रंथालयात येत नाही . ती मागविण्याचा विचार भविष्यात आहे . भारतीय नियतकालिके २२ आहेत . नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दतीचा उपयोग केला जातो .

नियतकालिकांचे अंक नियमितपणे मिळतात . जी नियतकालिके आली नाही , त्यांना स्मरणपत्रे पाठविली जातात . न आलेल्या नियतकालिक अंकांची किंमत वितरकामार्फत परत मिळविली जाते . नियतकालिकांची मांडणी ही विषयानुसार केली जाते . ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो . नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी केली जाते . नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र नाही . नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेली नाही .

नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते . ग्रंथालयात नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये प्राचार्यांचा समावेश असतो . एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते . इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखांची प्रत पाठविली जाते . नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो . नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते . नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पुरेसे आहे . नियतकालिकांचा खर्च भविष्यामध्ये वाढवण्याचा विचार आहे . नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले आहे . इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली

जाते . ई-जर्नल ग्रंथालयात उपलब्ध करून देण्याचा विचार आहे .वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात .

ग्रंथालयात उपलब्ध नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयामधून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिली जाते .नियतकालिक ठेवण्यासाठी डिस्प्ले रॅकचा वापर होतो .ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दतीचा वापर केला जातो .इतर ग्रंथालयांना आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दतीद्वारे नियतकालिके दिली जातात .इतर ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची सूची ग्रंथालयात उपलब्ध असते .

ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते . ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्नलची मागणी करतात .ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी आग नियंत्रणा हयासारख्या उपाययोजना केल्या जातात . तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही केली आहे . नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांची दाखल नोंद तालीकीकरण केले जात नाही . नियतकालिकांचे मागील १० वर्षांचे खंड हे जतन करून ठेवले जातात .

नियतकालिक विभागात सुधारणा घडवून आणण्याच्या दृष्टीने ग्रंथपालाशी चर्चा केली असता त्यांच्या मते शेल्व रॅक हया आणखी हव्यात .तसेच भारतीय आणि परदेशी नियतकालिकात वाढ करण्याची जरूरी आहे . ई-जर्नल सुरू करावीत .ग्रंथालयासंबंधी विचारले असता विद्यार्थी, वाचक, नियतकालिके आवडीने वाचतात .तसेच स्वतंत्र वाचनकक्ष असल्यामुळे प्रत्येक पुस्तकावर नजर जाते .ग्रंथ संदर्भ ग्रंथ व इतर वाचन साहित्य मुबलक प्रमाणात उपलब्ध आहेत .

२ . ७ . ७ . प्रतिभा शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना एज्युकेशन सोसायटीचे प्रतिभा शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाचा समावेश केलेला आहे .या महाविद्यालयाची स्थापना १९९८ मध्ये झाली .एकूण ग्रंथांची संख्या ५७०१ आहे . तर नियतकालिकांची संख्या १६ आहे .संदर्भ ग्रंथांची संख्या १०० आहे .तर इतर वाचन साहित्यांची संख्या २५ आहे .या महाविद्यालयात बी .एड .अभ्यासक्रम चालवीला जात असून, त्यात विद्यार्थी संख्या १०० आहे .प्राध्यापकांची संख्या १० आहे . महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे .

ग्रंथालय हे महाविद्यालय सुरू होण्याच्या आधी एक दोन तास सुरू होते.ग्रंथालय हे सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांच्या मागणीनुसार उपलब्ध करून दिले जाते.ग्रंथालय हे ग्रंथावर अधिक पैसा खर्च करते.त्यामानाने नियतकालिकांवर कमी पैसा खर्च केला जातो.ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे ,पण परदेशी नियतकालिकांचा अभाव आहे .

नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दत उपयोगात आणली जाते . नियतकालिकांचे सर्व अंक नियमितपणे मिळतात .जी काही नियतकालिके आली नाही,त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठवीली जातात . न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून मिळविली जाते .ग्रंथालयात विषयानुसार नियतकालिकांची मांडणी केली जाते .नियतकालिकांचे अंक पोस्टात गहाळ होण्याचे प्रमाण कमी आहे.ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो .

नियतकालिकांच्या बांधीव खंडाची बांधणी केली जाते.नियतकालिक विभाग स्वतंत्र आहे .स्वतंत्र व्यक्तीची नियतकालिक विभागासाठी नेमणूक केलेली नाही .नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिक निवडीमध्ये ग्रंथालय समिती, प्राचार्य, ग्रंथपाल यांचा समावेश असतो .एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जात नाही .इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखाची प्रत पाठवीली जाते .

नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो .नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते .नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे आहे .नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले आहे . ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली आहे . वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात .त्यानुसार नियतकालिकांची मागणी पूरविली जाते . ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिली जाते . नियतकालिकांच्या लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते .

नियतकालिके ठेवण्यासाठी शेल्फ रॅकचा उपयोग केला जातो .ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दतीचा उपयोग केला जातो .इतर ग्रंथालयांना आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा दिली जाते .ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते .ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्नलची मागणी करतात .सुरक्षेसाठी आग नियंत्रण यासारख्या उपाययोजना केल्या आहेत .तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही आहे .

नियतकालिकांच्या बांधीव खंडाचे वर्गीकरण हे सी.सी.वर्गीकरण पध्दतीनुसार केले जाते .
नियतकालिकांचे मागील वर्षाचे खंड हे कायम स्वरूपी जतन केले जातात .

ग्रंथपालाच्या मते, नियतकालिक विभागात दर्शनी भागात नियतकालिकांसाठी शेल्फ रॅकची सोय असणे जरूरी आहे .ई - नियतकालिकांची उपलब्धता होणे आवश्यक आहे .ग्रंथालयात परदेशी नियतकालिके मागविण्याच्या योजनेवर काम चालु आहे .सर्व विषयांवरील पुस्तके उपलब्ध आहेत . तसेच ग्रंथ व संदर्भ ग्रंथ भरपूर प्रमाणात उपलब्ध आहेत .

२.७.८.संत ज्ञानेश्वर बी.एड.महाविद्यालय :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना संत ज्ञानेश्वर बी.एड.महाविद्यालयाचा समावेश करण्यात आला आहे .या महाविद्यालयाची स्थापना १९९९ मध्ये झाली .या ग्रंथालयात एकूण पुस्तकांची संख्या २०४० आहे .नियतकालिकांची संख्या २७ आहे .तर संदर्भ ग्रंथांची संख्या ३९ आहे .

या महाविद्यालयातील अभ्यासक्रमात बी.एड.कोर्सचे १०० विद्यार्थी आहेत .तर डी.एड.कोर्सचे ८५ विद्यार्थी आहेत .एकूण प्राध्यापकांची संख्या १५ आहे .महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे . ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या वेळेत उपलब्ध होते .ग्रंथालय हे ग्रंथावर अधिक निधी खर्च करते .नियतकालिकांवर त्यामानाने कमी निधी खर्च केला जातो .ग्रंथालयात भारतीय नियतकालिके ही २० आहेत,तर परदेशी नियतकालिके ही अजून बोलावली नाही .

नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दतीचा उपयोग केला जातो .नियतकालिकांचे सर्व अंक नियमितपणे मिळतात .जी काही नियतकालिके आली नाही,त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठविली जातात .न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून परत मिळविली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी ही भाषेनुसार केली जाते .ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळविण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो .नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांची बांधणी केली जाते .

नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र विभाग नेमलेला नाही .नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिक निवडीमध्ये प्राचार्य, विद्यार्थी, ग्रंथालय समिती, ग्रंथपाल यांचा समावेश होतो .एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास

नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते. इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखांची प्रत पाठवीली जाते.

नियतकालिकांमध्ये एखादा लेख आला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो. नियतकालिकांची लेखांची माहिती सेवा दिली जाते. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले नाही. विद्यार्थी नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात. आपल्या ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिले जाते.

नियतकालिके ठेवण्यासाठी डिस्प्ले रॅकचा उपयोग केला जातो. ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दतीचा उपयोग केला जातो. इतर ग्रंथालयांना, आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दतीवर नियतकालिके दिली जातात. ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्नलची मागणी करतात. तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखलनोंद रजिस्टर आहे. नियतकालिकांचे मागील दहा वर्षांपर्यंतचे खंड जतन करून ठेवले जातात.

ग्रंथपालाच्या मते, नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र असावा. वाचन कक्ष वेगळा असावा. ई-जर्नल ग्रंथालयात असावीत.

२.७.९. श्रीमती काशीबाई नवले कॉलेज ऑफ एज्युकेशन :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना श्रीमती काशीबाई नवले कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, या महाविद्यालयाचा समावेश केलेला आहे. महाविद्यालयाची स्थापना २००६ मध्ये झाली. ग्रंथांची संख्या ४५०० आहे. नियतकालिकांची संख्या ३० आहे. संदर्भ ग्रंथांची संख्या १०६७ आहे.

या ग्रंथालयात बी. एड. अभ्यासक्रमाचे १०० विद्यार्थी आहे. एकूण प्राध्यापकांची संख्या १४ आहे. महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे. ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या वेळात उपलब्ध होते. ग्रंथालय हे सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांच्या मागणीनुसार उपलब्ध होते. ग्रंथावर अधिक निधी खर्च केला जातो. त्यामानाने नियतकालिकांवर कमी पैसा खर्च केला जातो. इतर वाचन साहित्य भरपूर प्रमाणात उपलब्ध आहे.

ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पुरेसे आहे. भारतीय नियतकालिके २५ तर परदेशी नियतकालिके ५ आहेत. नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दतीचा अवलंब केला

जातो .नियतकालिकांचे सर्व अंक हे नियमित मिळतात .जी काही नियतकालिके आली नाही त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठवीली जातात .न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून परत मिळवीली जाते .

ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी विषयानुसार केली जाते .ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवीण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न केला जातो .नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी केली जाते .नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र आहे . नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेला आहे .नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये प्राचार्य, ग्रंथपाल, विद्यार्थी यांचा समावेश होतो .

एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते . नियतकालिकांमध्ये एखादा लेख आलेला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो . नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते .नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे नाही .नियतकालिकांचा खर्च भविष्यात वाढवीण्याचा विचार आहे .

नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले आहे . ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून देण्याचा विचार आहे .ई-जर्नल ग्रंथालयात उपलब्ध करून दिलेले आहे .वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात .नियतकालिक ठेवण्यासाठी डिस्प्ले रॅक यासारख्या उपाययोजना केल्या जातात .ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दती आहे .इतर ग्रंथालयांना आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दतीद्वारे नियतकालिके दिली जातात .

ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते .आपल्या ग्रंथालयातील विद्यार्थी ई-जर्नलची मागणी करतात .तालिकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही केली आहे .नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे तालिकीकरण केले जाते .नियतकालिकांचे मागील खंड हे कायम स्वरूपी जतन केले जातात .

ग्रंथपालाच्या मते ग्रंथालयात वाचकांसाठी उपयोगी असलेले नियतकालिके बोलावण्यात येणार आहे .ई-जर्नल आणि नवनविन वाचन साहित्याचा समावेश करण्याची योजना आहे .

२.७.१०. स्नेहवर्धक मंडळ शैक्षणिक ट्रस्ट कॉलेज ऑफ एज्युकेशन :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना स्नेहवर्धक मंडळ शैक्षणिक ट्रस्ट कॉलेज ऑफ एज्युकेशन या महाविद्यालयाचा समावेश करण्यात आलेला आहे .या महाविद्यालयाची स्थापना २००६ मध्ये झाली .ग्रंथालयात एकूण ग्रंथांची संख्या १९७४ आहे .नियतकालिकांची संख्या १३ आहे .संदर्भ ग्रंथांची संख्या २६ आहे .या महाविद्यालयात बी.एड.अभ्यासक्रम सुरू असून १०० विद्यार्थी संख्या आहे .एकूण प्राध्यापकांची संख्या ६ आहे .

महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे . ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या वेळात उपलब्ध होते .सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांच्या मागणीनुसार उपलब्ध होते .ग्रंथालयात भारतीय नियतकालिके १३ तर परदेशी नियतकालिके ५ आहे .नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दतीचा वापर केला जातो .नियतकालिकांचे सर्व अंक नियमित मिळतात .जी काही अंक आली नाही,त्यांना नियमित स्मरणपत्रे पाठविली जातात .न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून परत मिळविली जाते .

ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी ही भाषेनुसार केली जाते .नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेली नाही .नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते .ग्रंथालयात नियतकालिक निवडीमध्ये ग्रंथपाल, प्राचार्य, ग्रंथालय समिती यांचा समावेश असतो .इतर महाविद्यालयातील ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखांची प्रत पुरविली जाते .नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो .

नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा दिली जाते .नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पुरेसे आहे .नियतकालिकांचा खर्च भविष्यामध्ये वाढवीण्याचा विचार आहे .नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले आहे . ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली जाते . ई-जर्नल उपलब्ध करून दिले जातात . वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात .

ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत दिले जाते .नियतकालिकांच्या लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते .नियतकालिके ठेवण्यासाठी शेल्फ रॅकचा उपयोग केला जातो .ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दतीचा उपयोग केला जातो .ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते .ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्न

लची मागणी करतात.तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद रजिस्टर केलेले आहे.नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे वर्गीकरण डि.डि.सी वर्गीकरण पध्दतीनुसार केले जाते.नियतकालिकांचे मागील पाच वर्षा-पर्यंतचे खंड हे जतन करून ठेवले जातात.

नियतकालिके ही अपूरी आहे.ती वाढवीण्याचा भविष्यात विचार आहे.ई-जर्नलची मागणी विद्यार्थी करतात,त्यांची उपलब्धता ग्रंथालयात करण्यात येणार आहे.ग्रंथालय हे सुसज्ज आणि प्रशस्त आहे.ग्रंथालयात स्वतंत्र वाचन कक्ष आहे.

२.७.११.संत तुकाराम शिक्षण मंडळाचे अध्यापक महाविद्यालय :

नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करतांना, संत तुकाराम शिक्षण मंडळाचे अध्यापक महाविद्यालयाचा समावेश करण्यात आलेला आहे.या महाविद्यालयाची स्थापना १९८९ मध्ये झाली.एकूण ग्रंथसंग्रहांची संख्या ४७८६ आहे. नियतकालिकांची संख्या १६ आहे. संदर्भ ग्रंथांची संख्या ७२२आहे.तर इतर वाचन सहित्यांची संख्या १४५ आहे.

या महाविद्यालयात बी.एड.अभ्यासक्रमाचे विद्यार्थी १०० आहे. तर एम.एड. महाविद्यालयाचे विद्यार्थी २५आहे.एकूण प्राध्यापकांची संख्या २५आहे.ग्रंथालय हे महाविद्यालयाच्या आधी एक तास उपलब्ध होते. ग्रंथालय हे विद्यार्थ्यांच्या सोईनुसार उपलब्ध होते. ग्रंथावर अधिक निधी खर्च केला जातो.तर नियतकालिकांवर त्यामानाने कमी निधी खर्च केला जातो.

ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे नाही, ग्रंथालयात भारतीय नियतकालिके ही १६ आहे. तर परदेशी नियतकालिके नाही.नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी रजिस्टर पध्दतीचा उपयोग केला जातो.जी नियतकालिके आली नाही,त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठविली जातात.ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी ही विषयानुसार केली जाते.ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकेचे अंक मिळवीण्यासाठी इतर ग्रंथालयांमधून प्रयत्न केला जातो.

नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी केली जाते.नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती नेमलेली नाही. नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते. नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये ग्रंथालय समिती, प्राचार्य, ग्रंथपाल यांचा समावेश असतो.एखाद्या वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते.इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखाची प्रत पाठविली जाते.

नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आला असल्यास, वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो. नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे आहे. नियतकालिकांचा खर्च भविष्यामध्ये वाढवीण्याचा विचार आहे. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले आहे. वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात.

ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन सेवेद्वारे दिले जाते. नियतकालिकांच्या लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते. नियतकालिके ठेवण्यासाठी शेल्फ रॅकचा उपयोग केला जातो. ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दत आहे. ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते. ग्रंथालयातील वाचक ई-जर्नलची मागणी करतात. ग्रंथालयाच्या सुरक्षेसाठी आग नियंत्रणा यासारख्या उपाययोजना केल्या जातात. तालिकीकरणासाठी स्वतंत्रा दाखल नोंद रजिस्टर केलेले आहे. नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांची दाखल नोंद केली जाते.

नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे तालिकीकरण केले जाते. नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे डी.डी.सी. वर्गीकरण पध्दतीनुसार वर्गीकरण केले जाते. नियतकालिकांचे मागील खंड हे कायम स्वरूपी जतन करून ठेवले जातात. ग्रंथालयात सुधारणा घडवून आणण्याच्या दृष्टीने परदेशी नियतकालिके ही बोलवण्याचा विचार आहे.

संदर्भ सूची :

1. Zeenews.india.com/Marathi/tags/pimpri chinchwad.html.
2. en.wikipedia.org/wiki/pimpri-chinchwad.
3. www.pimprichinchwad.online.in.
4. Zeenews.india.com/Marathi/tags/pimpri-chinchwad.html.
5. www.pcmcelection.org/result_all.asp.
6. https://WWW.pcmcindia.gov/.../rti/pdf.
7. pcmcelection.org/about_organization.asp?opt06.
8. www.bookganga.com/ebooks/book.htm.
9. Meera Joshi, pimpri chinchwad Juna- Nav, Granthali Prakashan.
10. Daink Sakal purvani in 11th April 2013.

प्रकरण : ३

नियतकालिकांचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील महत्व

३.१ प्रस्तावना :

जगात सर्व प्रथम इ.स.१६६५मध्ये 'फिलॉसॉफिकल ट्रॅन्झॅक्शन्स ऑफ दि रॉयल सोसायटी'ह्या नावांच्या नियतकालिकांचे प्रकाशन झाले तेव्हा पासून आजपर्यंत ३४३ वर्षांत १ लाख नियतकालिके प्रकाशित झालेली आहेत.यावरून असे दिसून येते की नियतकालिकांचे महत्व दिवसेंदिवस वाढतच आहे.नियतकालिके हे माध्यम पुढे आणण्याचे काम व्यावसायिकांच्या संघटनांनी केले आहे.गेली काही दशके व्यावसायिकांच्या संघटना शैक्षणिक संस्था आणि संशोधन संस्था खाजगी प्रकाशक यांच्यामुळे नियतकालिकांचा विकास आणि वाढ होत गेली आहे.

जे प्रकाशन एकाच शिर्षकाखाली किमान एका आठवड्याच्या किंवा त्याहून अधिक कालावधीचे सामान्यतः नियमितपणे प्रसिध्द होते आणि ज्यात अनेक विविध विषयावरचे किंवा प्रकाशन विशिष्ट विषयाला वाहिलेले असल्यास त्या एकाच विषयावरचे साहित्य संकलित केलेले असते ते नियतकालिक अशी ढोबळ मानाने नियतकालिकांची व्याख्या करता येईल.जे प्रकाशन नियमित कालावधीने प्रकाशित होते ज्याच्या प्रकाशित अंकांना सलग क्रमांक दिला जातो आणि ज्याला पूर्व नियोजित शेवट नसतो अशा प्रकाशनास 'नियतकालिक' असे म्हणतात.दैनिक वृत्तपत्राचा अंतर्भाव सामान्यतः या संज्ञेत करित नाहीत.स्थानिक देशांतर्गत आणि जागतिक स्वरूपाच्या विविध घटनांच्या बातम्या न पुरवीता मनोरंजन वा ज्ञानवर्धक मजकूर जी प्रकाशने नियमित कालावधीने पुरवितात त्यांनाच नियतकालिक अशी संज्ञा आहे.^१

विसाव्या शतकात नियतकालिकांचे काही अभिनव प्रकार अमेरिकेत सुरू झाले.विविध क्षेत्रातील महत्वपूर्ण जागतिक घटनांची बातमी समायोजित छायाचित्रांसह पुरवीणारे 'टाईम मॅगझीन' हे साप्ताहिक १९२३ साली प्रसिध्द झाले आणि वृत्त नियतकालिक या एका नव्या प्रकारच्या नियतकालिक सृष्टीचा उदय झाला.अमेरिकेत टाईमच्या धर्तीवर न्युजविक यु.एस.ॲन्ड वर्ल्डरीपोर्ट ही साप्ताहिके निघु लागली.कुशल बातमीदार आणि छायाचित्रकार जगभर नेमून त्याच्या करवी

मिळालेल्या सामग्रीवर आपल्या खास भाषाशैलीच्या संपादकीय संस्कार करून बातम्या गोष्टसदृश्य स्वरूपात सादर करणे हे या नियतकालिकांचे वैशिष्ट्य ठरले .

३ . २ शिक्षणाचा अर्थ :

विद्यार्थ्यांने शाळेत किंवा महाविद्यालयात प्रवेश घेणे शिक्षकाने प्रयत्नपूर्वक पध्दतशीरपणे अभ्यासक्रमानुसार शिकविणे ज्ञानदान करणे विद्यार्थ्यांने ते ग्रहण करणे आणि परीक्षेत उत्तीर्ण होणे या सर्व कृतींना संकुचित अर्थाने 'शिक्षण' म्हणतात .

'शिक्षण' हा शब्द 'शास्' या मुळ संस्कृत धातूपासून आलेला आहे . त्याचा अर्थ शिस्त लावणे नियंत्रण करणे असा होतो . म्हणजेच शिक्षणात शिस्त अध्ययन नियंत्रण यांचा समावेश होतो . 'विद्या' हा समानार्थी शब्द शिक्षणासाठी वापरला जातो . 'विद्या' हा शब्द 'विद्' या मुळ धातूपासून आलेला आहे . त्याचा अर्थ जाणणे ज्ञान करून घेणे असा आहे . म्हणजेच शिक्षणात ज्ञानाला फारच महत्त्व आहे .

शिक्षणाला इंग्रजीत 'Education' हा शब्द वापरला जातो . " 'Educationa' हा शब्द 'Educare' या मुळ 'लॅटीन' शब्दावरून आलेला आहे . 'Educare' चा अर्थ to lead out - पुढे नेणे अनन्वय करणे, संगोपन करणे, विकास करणे असा होतो . म्हणजेच मुलांचा जे विकास करते ते शिक्षण होय .

" The out of teaching or training is Education".

"अध्यापन करण्याची किंवा प्रशिक्षण देण्याची कृती म्हणजे शिक्षण" .

"मानवाला जे स्वावलंबी व स्वार्थ निरपेक्ष बनवते ते शिक्षण" . - ऋग्वेद

"या विद्या सा विमुक्त ये" - उपनिषद

"मानवाला चारिज्य संपन्न व उपयोगी बनवते ते शिक्षण" . - याज्ञवल्क मुनी

"देशाच्या हिताच्या दृष्टीने उपयुक्त असलेले व राष्ट्रप्रेम निर्माण करणारे प्रशिक्षण म्हणजे शिक्षण" . - कौटील्य

"आत्मज्ञान व आत्मसाक्षात्कार म्हणजे शिक्षण" . - शंकराचार्य

"मानवामध्ये सुप्तावस्थेत असलेल्या दैवी पूर्णत्वाचे प्रकटीकरण करणे म्हणजे शिक्षण" . - स्वामी विवेकानंद

“बालकातील सुप्त चैतन्य किंवा निद्रिस्त शक्ती जागृत करण्याचे साधन म्हणजे शिक्षण” .—आचार्य विनोबा भावे

“मानवातील जन्मजात निसर्गदत्त शक्तींना जागृत करून पूर्णत्वास नेणे म्हणजे शिक्षण होय” .—प्लेटो

“मानवी मनातील शक्तींचा विकास करून सर्वश्रेष्ठ सत्यशिव व सौंदर्याच्या चिंतनाचा आस्वाद घेणे म्हणजे शिक्षण” .—अॅरीस्टॉटल

“मानवाच्या सहज उपजत क्षमतांचा प्रगतीशील विकास म्हणजेच शिक्षण होय” .—पेस्टॉलॉजी

“शिक्षण म्हणजे एकाच्या व्यक्तीमत्वाने दुस-याच्या व्यक्तीमत्वात हेतुपूर्ण व योजनाबद्ध प्रक्रीयेने ज्ञान व देवाण घेवाणीने बदल व विकास घडवून आणणे होय” .—अॅडम आणी नन्

“अनुभूतीची रचना आणि पुनर्रचना म्हणजे शिक्षण” .—जॉन ड्युई

“शिक्षणाच्या सर्व व्याख्यांवरून असे म्हणता येईल की शिक्षण म्हणजे व्यक्तीमत्वाचा सर्वांगीण विकास करणे” अशी सुटसुटीत व्याख्या करता येईल .

३ . ३ शिक्षणाची सर्वसामान्य ध्येये :

‘ज्ञानप्राप्ती करणे’ .

‘मानसिक शक्तींचा आणि प्रवृत्तींचा विकास करणे’ .

‘उपयोजन कौशल्य आणि व्यावहारीक कार्यक्षमता निर्माण करणे’ .

‘उपजिविका आणि व्यवसायाबाबत स्वयंपूर्ण बनविणे’ .

‘व्यक्तिगत पात्रतेचा विकास करणे .’

‘सर्जनशीलता आणि प्रतिभा यांचा विकास करणे .’

‘सामाजिकता नागरीकत्व व राष्ट्रीयत्व यांचा विकास करणे .’

‘सौंदर्य, अभिरूची आणि रसिकतेचा विकास करणे .’

‘फुरसतीचा सदुपयोग करण्यास समर्थ बनविणे .’

‘सुसंस्कृततेचा विकास करणे .’

‘नैतिक आणि अध्यात्मीक मूल्यांची जोपासना करणे’ .

‘शरीर स्वास्थ्य व शरीर संवर्धन करणे .’

‘समायोजन क्षमता विकसित करणे.’^२

३.४ शिक्षणप्रणाली

मानवी जीवनाचा विकास होण्यासाठी ‘शिक्षण’अत्यंत महत्वाचे आहे. औपचारीक अनौपचारीक किंवा व्यावसायिक अशा कोणत्याही प्रकारचे शिक्षण असो मानवाच्या विकासात त्याची प्रमुख भूमिका असते. अशा या महत्त्वपूर्ण असणा-या शिक्षणाबद्दल अनेक तज्ञांनी व्याख्या देऊन स्पष्टीकरणे दिलेली आहेत.

‘लुई विल्सन’ म्हणतात ‘शिक्षण’ ही एक विशिष्ट प्रक्रीया आहे. ती मानवाला स्वतः बद्दल जीवनाबद्दल व त्यांच्याशी जोडणा-या दुव्यां बद्दल ज्ञान मिळवण्यास तयार करते. त्यामूळे त्याला आजूबाजूच्या परिस्थितीची जाणीव होते व त्या परिस्थितीशी जुळवून घेण्याचे तारतम्य येते. या प्रक्रीयेमुळे मानव अशा मानसिक विंदूपर्यंत पोचतो की जेथून तो जीवनाकडे अतिषय स्वच्छ दृष्टीने पाहू शकतो. जीवनाचा खरा अर्थ त्याला समजू शकतो, स्वतःचा विकास करून घेताना इतरांनाही साहाय्य करणे हे शिक्षित व्यक्तीचे वैशिष्ट्य त्याला समजू शकते.

अशा प्रकारे व्यक्तीस सत्याचा प्रकाश दाखविणारे सुखाबरोबरच यश देणारे असे हे शिक्षण असते. व्यक्ती स्वतःबरोबरच इतरांच्या व पर्यायाने संपूर्ण समाजाच्या विकासास या शिक्षणामुळे हातभार लावू शकते आणि अशा या शिक्षणासाठीच शाळा उच्च व तांत्रिक शिक्षण देणा-या संस्था आणि ग्रंथालये यांची स्थापना झालेली आहे.^३

प्रत्यक्ष शिक्षण घेत असतांना गुरूंकडून मार्गदर्शनातून मिळत असते पण शिक्षण घेणा-यांना जेव्हा जेव्हा गुरूंचा प्रत्यक्ष सहवास आणि मार्गदर्शन मिळू शकत नाही तेव्हा ग्रंथालयेच त्यांना मदत करतात.

आपले जीवन हे सतत विकसित होत असते. प्राचीन काळातील मानवाचे जीवन आणि आजचे आपले जीवन यात फार मोठा फरक जाणवतो. भावी मानवाचे जीवनही आजच्या जीवनापेक्षा भिन्न असणार आहे. मानवाचे असे सततचे विकसित होत जाण हे त्याच्या जिज्ञासू

वृत्तीमुळे शक्य झाले आहे .या वृत्तीची जोपासना ज्ञानातून संस्कारातून व समाज जीवनातून होत असते .म्हणजेच मानवाचा विकास हा शिक्षणाद्वारे होत असतो .शिक्षण हे मानवी जीवनाच्या सर्वा गाला व्यापणारे आहे .

‘शिक्षण म्हणजे ज्ञान’ .

‘शिक्षण म्हणजे संस्कार’ .

‘शिक्षण म्हणजे संस्कृती’ .

‘शिक्षण म्हणजे मूल्यांची जोपासना’ .

‘शिक्षण म्हणजे पुढील पिढीला वारसा देण्याचे साधन’ .

‘शिक्षण म्हणजे शिकणे’ .

‘शिक्षण म्हणजे शाळेत जाणे’ .

शिक्षणाच्या या विविध अर्थाद्वारे शिक्षणाचे स्वरूप लक्षात येते .

३ .५ शिक्षण आणि ग्रंथालये :

कोणत्याही समाजाचे अस्तीत्व टिकवीण्यासाठी व त्याचा विकास होण्यासाठी अनेक गोष्टींची आवश्यकता असते .त्यापैकीच ‘ग्रंथालय’ आणि ‘शिक्षण’ या अतिषय आवश्यक अशा दोन सामाजिक संस्था आहेत .एकमेकींशी अतिषय जवळच्या अशा दोन सेवा देण्याचे कार्य त्या करतात .म्हणूनच त्या एकमेकींना पूरक आहेत आणि सहाय्यकही आहेत .कारण ग्रंथालयाच्या मदतीने शिक्षणाचा प्रसार होतो व शिक्षणामूळे ग्रंथालयाचा उपयोग वाढतो .संपूर्ण मानवी इतिहासामध्ये शिक्षण व ग्रंथालये यांचा एकत्रीत विकास झालेला दिसतो आणि असेही दिसते की ज्या ठिकाणी ग्रंथालय सेवांची उणीव असते तेथे शिक्षणाचाही अभाव असतो .

शिक्षणाची मुक्त सुविधा नसेल तर जनता शिक्षित व ज्ञानी होत नाही व स्वतःच्या अपेक्षांबद्दल त्यांच्यात सामाजिक जागृतीही होत नाही .अशा ठिकाणी ग्रंथालयीन सेवाही नसतात .कारण प्रत्येक समाजातच शिक्षणाच्या विकासाच्या सम प्रमाणात ग्रंथालयाचाही विकास होत असतो .

लोकशाही समाजातील नेत्यांना अशी जाणीव असते की, जनतेला शिक्षित करणे ही त्यांची नैतिक जबाबदारी असते .जनतेची बौद्धिक भूक भागवीण्यासाठी शैक्षणिक संस्थांबरोबरच ग्रंथालयेही

असावीत असा त्यांचा प्रयत्न असतो . कारण समाजातील व्यक्तींचा बौद्धिक विकास होणे आवश्यक मानले जाते . म्हणूनच 'ग्रंथालय' आणि 'शिक्षण' या एकमेकींना पूरक सेवा आहेत असे म्हटले जाते .

३ . ६ शिक्षणशास्त्र :

चांगल्या अनुभवातून व्यक्तींचा विकास होतो . 'शिक्षणशास्त्र' म्हणजे अनुभवातून होणारा माहिती प्रसार होय .

'शिक्षणशास्त्र' म्हणजे आदेश करणे व बदल घडवून आणणे या संदर्भात 'शिक्षणशास्त्र' या संकल्पनेच्या व्याख्या पुढीलप्रमाणे केल्या आहे .

महात्मा गांधी : माणसाच्या शारीरिक व अध्यापक अंगामधील उत्कृष्टतेचा विकास व अभिव्यक्ती म्हणजे 'शिक्षणशास्त्र' होय .

प्लेटो : प्रत्येक माणसात काही विशिष्ट प्रमाणात जन्मजात व निसर्गदत्त शक्ती असतात . त्यांना जागृत करून पूर्णत्वाप्रत नेणे म्हणजे 'शिक्षणशास्त्र' होय .

कॉमिनियस : संपूर्ण मानवाचा विकास म्हणजे 'शिक्षणशास्त्र' होय .

पेस्टॉलझी : 'शिक्षणशास्त्र' म्हणजे माणसातील जन्मजात असलेल्या शक्तींचा संतुलीत विकास होय .

स्पेनर : सर्वांग सुंदर जगण्याची तयारी म्हणजे 'शिक्षणशास्त्र' होय .

३ . ७ शिक्षणशास्त्राची उद्दीष्ट्ये :

शिक्षक घडवीण्याचे बहुमोल कार्ये करत असतात . त्यामुळे तयार होणा-या या नविन शिक्षकांच्या पीढीला उच्च शिक्षणाची उद्दीष्ट्ये ही माहित असणे आवश्यक आहे . कोठारी कमिशनने १९६४-६६ शिक्षणशास्त्राची उद्दीष्ट्ये पुढीलप्रमाणे सांगितले आहेत .

- १ . नवीन ज्ञानाचा शोध घेणे, त्याचे संवर्धन करणे, नवीन गरजा व शोध विचारात घेऊन सद्य ज्ञानाचे नविन अर्थ लावणे .
- २ . जीवनाच्या सर्व क्षेत्रात विकास करू शकतील अशा व्यक्तीमत्वाचा विकास करणे, यासाठी बुद्धीमान युवकांचा शोध घेणे . त्यांचा शारीरिक व मानसीक विकास करणे यासाठी बुद्धीमान युवकांचा शोध घेणे . त्यांचा शारीरिक व मानसीक विकास करणे . त्यांच्यामध्ये योग्य प्रकारची आवड दृष्टीकोन व नीतीमत्ता निर्माण करणे .

- ३ . कृषी, कला ,विज्ञान,तंत्रज्ञान व इतर विविध व्यवसायाकरीता प्रशिक्षित मानवी साधन संपत्ती समाजात उपलब्ध करून देणे .
- ४ . शिक्षण प्रसाराच्या माध्यमातून आणि सामाजिक न्यायाची भावना वाढवीण्यासाठी व सामाजिक आणि सांस्कृतिक मतभेद दूर करण्यासाठी प्रयत्न करणे .
- ५ . स्वतःमध्ये व समाजामध्ये विशीष्ट दृष्टीकोन आणि मूल्ये विकसीत करण्यासाठी शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांना उत्तेजन देणे .

महाविद्यालये आणि विद्यापीठे उच्च शिक्षणाची केंद्रे आहेत .ही केंद्रे उच्च शिक्षणाची नमुद केलेली उददीष्टये साध्य करण्यासाठी कार्यरत असतात .पर्यायाने महाविद्यालयीन व विद्यापीठ ग्रंथालये ही याच उददीष्टांच्या पूर्ततेसाठी कार्यरत असतात .

३ .८ शिक्षणक्षेत्रात झालेली वाढ :

ज्या प्रमाणात लोकसंख्या वाढते त्या प्रमाणात शिक्षितांची संख्याही वाढत आहे .माहितीचा शोध घेणा-या व्यक्तींची संख्याही वाढत आहे .शिक्षणाने अनौपचारिकता धारण केली आहे . औपचारिक शिक्षण पध्दतीत शिक्षण फक्त विशीष्ट वर्गापूरतेच मर्यादीत होते .परंतु शिक्षणाने वर्गा च्या मर्यादा ओलांडल्या आहेत .मुक्त विद्यापीठे व्हर्च्युअल युनिव्हर्सिटीज निरंतर शिक्षण योजना इत्यादीमुळे ग्रंथालयाचे महत्व वाढले आहे .ग्रंथालय सेवांनाही ग्रंथालयातील औपचारिक सीमा ओलांडली आहे .उपग्रहांमार्फत माहितीची देवाण घेवाण होत आहे .जगभर संगणकाचे जाळे निर्माण होत आहे त्यामूळे संदर्भ सेवा अत्यावश्यक झाली आहे .

३ .९ नियतकालिकांचा इतिहास :

ग्रंथालयात कालिकांचे महत्व कित्येक वेळा पुस्तकांपेक्षा जास्त असते .वैज्ञानिक ग्रंथालयात किंवा संशोधनात्मक संस्थांच्या ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व अनन्यसाधारण असते . नियतकालिकांत नवीन व अद्ययावत माहिती प्रसिध्द करतात .जेथे अनुसंधानाचे कार्य चालू असते अशा संस्थांमध्ये नवीन अद्ययावत माहिती आवश्यक उपयुक्त असते .

अनुसंधान संस्थांमध्ये नियतकालिकांवर ग्रंथापेक्षा जास्त खर्च केला जातो.सर्वजनिक ग्रंथालयात किंवा बाल वाचनालयांत सामान्यांसाठी वेळ घालविण्याचे साधन व हलकेफुलके वाचन यासाठी जी नियतकालिके घेतली जातात त्यांचेही प्रमाण जास्त असते .

अनुसंधानासाठी किंवा एखाद्या विषयाच्या सखोल अभ्यासासाठी जी नियतकालिके उपलब्ध आहेत ती महाग असतात व त्यांचे महत्वही कित्येक वर्षे टिकणारे असते .त्यामूळे अशी नियतकालिके बांधणी करून जतन केली जातात .इतर तात्पुरत्या वाचनासाठीची नियतकालिके केवळ एक किंवा दोन वर्षांपर्यंत ठेवून ती ग्रंथालयातून काढावी लागतात .त्यामूळे कपाटातील जागा विनाकारण वापरली जात नाही व इतर उपयुक्त साहित्यासाठी अशा जागेचा उपयोग करणे शक्य होते .तात्पुरत्या वाचनासाठीच्या नियतकालिकात काही उपयुक्त माहिती असू शकते .अशी उपयुक्त माहिती असलेली पाने त्या नियतकालिकांमधून काढून व त्यांचे वर्गीकरण करून विषयांप्रमाणे ती व्यवस्थित बांधून ठेवणे आवश्यक असते .

नियतकालिके नियमित प्रकाशित होत असल्यामूळे त्यातील माहिती नेहमी अद्ययावत असते . त्यामूळे संशोधकाची धाव नियतकालिकांकडेच असते .संशोधनात्मक संस्थांमध्ये नियतकालिकांवर जास्त खर्च केला जातो व नियतकालिकांच्या आधारे अनेक प्रकारची संदर्भसेवा संशोधकांना पुरविली जाते .

वैज्ञानिक व तांत्रिक क्षेत्रातील संशोधकाने लावलेले शोध नियतकालिकांमध्ये प्रथम प्रकाशित केले जातात .तसेच नियतकालिके नियमितपणे व जलद गतीने प्रसिध्द होत असल्याने प्रचलित व अद्ययावत माहिती प्राप्त होते .प्राथमिक स्वरूपाची माहिती मोठया प्रमाणावर प्रसारीत करण्याकरीता नियतकालिके हे प्रभावी माध्यम आहे .

नियतकालिके मुख्यत्वे दोन प्रकारची असतात .

सर्वसाधारण नियतकालिके व विषय नियतकालिके :

सर्वसाधारण नियतकालिकांमध्ये सर्व विषयांची माहिती समाविष्ट असते तर विषय नियतकालिकांमध्ये एखाद्या विशिष्ट विषयावरचे लेख समाविष्ट असतात .

विदवतापर लेख समाविष्ट असलेल्या नियतकालिकांना 'जर्नल्स' आणि वातम्या लेख लोकप्रिय मजकूर छापणा-या नियतकालिकांना 'मॅगझिन'असे म्हणतात .व या दोहोंचा समावेश नियतकालिकांमध्ये होत असतो .^४

नियतकालिक हे संशोधन कार्यामध्ये महत्वाची भूमिका बजावते .संशोधकाला आपल्या नियतकालिकांची ताजी माहिती ही नियतकालिकातून प्राप्त होत असते .नियतकालिक विद्यार्थी संशोधक व प्राध्यापक व व्यावसाईकांना आपल्या विषयातील ताजी व दर्जेदार माहिती पुरवण्याचे साधन आहे .संशोधकास नियतकालिक ऑनलाईन पाहता येते .

ई जर्नल ही सेवा खूप नावारूपाला आली आहे .कारणास्तव प्रस्तुत शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयीन ग्रंथालयात नियतकालिकाचा वापर कोणत्या पध्दतीने केला आहे कीती प्रमाणात होतो .नियतकालिक वापरामध्ये कोणकोणत्या समस्या आहेत या समस्यांचा अभ्यास करून त्यावर उपाय योजनेसाठी संशोधन होणे गरजेचे आहे .शोध प्रबंध,सारांश प्रसिध्द करणे या सर्व कार्यात नियतकालिक हा महत्वाचा विभाग आहे .

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात नियतकालिक विभाग कोणत्या पध्दतीने केला जातो .नियतकालिक वापरामध्ये कोणकोणत्या समस्या आहेत या समस्यांचा अभ्यास करून त्यावर उपाय योजनेसाठी संशोधन होणे गरजेचे आहे .

नियतकालिक हे सामान्य लोकांपर्यंत आपयाची माहिती पूरवीते .वैद्यकीय आपयाशी संबंधीत विशेष गोष्टींची माहिती पूरवीते .आपयाशी संबंधीत प्रस्थापना करणे व त्यांची सोप्या भाषेत उकल करून दाखवीते .नविन शोध कार्यावीषयी माहिती देते .शोध प्रबंध सारांश प्रस्थापीत करते .विभागीय वैद्यांचा वैचारीक समन्वय साधते .वेदावरच्या कार्याचा परिचय करून देते .कमीक पूस्तकांची यादी प्रसिध्द करते .नियतकालिक हे मोठया प्रमाणात उपयोगी व प्रसिध्द वाचन साहित्य आहे .

महाविद्यालयात कीती नियतकालिके आहे आणि त्यापैकी कीती जण नियतकालिकांचा वापर करत आहे .हे नियतकालिके नियमित येत असतात .तसेच नविन आलेल्या नियतकालिकांची माहिती वाचकांना नियतकालिकांचे अंक नोटीस बोर्डवर प्रदर्शीत करून दिली जाते .

नियतकालिकांमधून कोणत्या प्रतीचे ज्ञान मिळते. व संशोधकांना नविन ताजी माहिती मीळते. नियतकालिकांच्या वापरामध्ये विद्यार्थी व शिक्षक यांचेकडून कीर्ती वापर केला जातो हे निदर्शनास आणून देण्यासाठी तसेच नियतकालिकांचे ग्रंथालयातील तसेच दैनंदिन जीवनातील महत्त्व वाढवीण्यासाठी त्यांचा जास्तीत जास्त वापर होण्यासाठी संशोधन करणे तसेच शिक्षणशास्त्रातील ई जर्नल वापरण्यात संशोधकाला वाचकाला काही समस्या आहेत का हे जाणून घेण्यासाठी अभ्यास करणे गरजेचे आहे .

३.१० नियतकालिकांचे प्रकार :

प्राथमिक व दुय्यम नियतकालिके अशा नियतकालिकांमध्ये आजपर्यंत प्रकाशित न झालेली अशी नविन संशोधनात्मक माहिती असते .

दुय्यम नियतकालिके :

मूलगामी प्राथमिक नियतकालिकांमध्ये प्रकाशित होवून गेलेल्या लेखन साहित्यामधून पुन्हा तीच माहिती सारांश रूपाने व लेखसूची स्वरूपात देणा-या नियतकालिकाला दुय्यम नियतकालिक असे म्हणतात . यामध्ये निर्देशात्मक सार नियतकालिकांचा समावेश होतो .

या प्रलेखांचा निश्चित कालावधी प्रत्येक प्रकाशनाला स्वतंत्र क्रमांक आणि प्रकाशनाचे सातत्य अशी तीन वैशिष्ट्ये सांगता येतील . आधुनिक युगात प्रलेखन तंत्रासाठी सर्वात महत्वाचे असे प्रलेख आहे . कारण नियतकालिकात नव्याने निर्माण मुळ माहिती असते . उदा . नव्या संशोधनाचे अहवाल व निष्कर्ष यात प्रसिध्द होतात . संशोधन जसे विषयाच्या सूक्ष्म मायको विभागावर चालू असते . तशी प्रत्येक सूक्ष्म विषयासाठी स्वतंत्र नियतकालिके प्रसिध्द होतात . म्हणून माहितीच्या देवघेवीसाठी नियतकालिक हे अतिप्रय उपयुक्त माध्यम ठरले आहे .

सध्या प्राथमिक प्रलेख ठरतील अशी मुळ माहिती प्रसिध्द करणा-या नियतकालिकांची संख्या प्रचंड वाढली आहे . उदा . भारतात म्हैसूर येथून सायकॉलॉजीकल स्टडीज हे मानसशास्त्र या विषयाचे नियतकालिक वर्षातून तीन वेळा प्रसिध्द होते .

अशा नियतकालिकातून माहिती ही मोठ्या प्रमाणावर निर्माण होते. ती माहिती संशोधकांना हवी असते. पण कोणत्याच माहिती केंद्राला अगर प्रलेखकाला अशा नव्या व सर्व प्रकारच्या माहिती पर्यंत पोहचणे शक्य होत नाही. म्हणून द्वितीयक प्रलेख म्हणून उपयुक्त ठरणा-या नियतकालिकांची माहिती पुढीलप्रमाणे .

निर्देशन नियतकालिके :

मूळ व नवी माहिती देणारी नियतकालिके कोणत्या ना कोणत्या विशिष्ट विषयावर किंवा विशिष्ट क्षेत्रावर लेख प्रकाशित करतात . असे लेख प्रकाशित झाल्याबरोबर त्यांच्या विशिष्ट प्रकारे नोंदी तयार करून त्या नियतकालिकांच्या रूपात सतत प्रसिध्द केल्या जातात . त्यामूळे एकाच विषयावर वेगवेगळ्या ठिकाणी व वेगवेगळ्या नियतकालिकातून प्रसिध्द झालेल्या माहितीच्या नोंदी या नियतकालिकातून एकत्रित यादीच्या स्वरूपात मिळतात . अशा विशिष्ट प्रकारच्या नोंदी केल्या जातात . त्याला निर्देशन करणे असेही म्हणतात . यासाठी आता संगणकाचाही उपयोग होतो . त्यामुळे नव्या माहिती बाबतची माहिती अगदी कमी वेळात संशोधकांच्या ध्यानात येते . उदा . “न्यूयॉर्क येथून प्रसिध्द होणारे इंजिनिअरींग इंडेक्स” हे नियतकालिक इंजिनिअरींगशी संबंधीत विषयावर प्रसिध्द होणा-या माहितीची माहिती देते .

माहिती देणा-या लेखांच्या विशिष्ट प्रकारात नोंदी करून नियतकालिके प्रकाशित केली जातात .

सार नियतकालिके :

निर्देशन नियतकालिकापेक्षा वेगळी अशी ही सार नियतकालिके असतात . म्हणजे लेखाच्या नोंदी करतांना प्रत्येक नोंदीत ग्रंथसुचीय माहिती बरोबरच त्या लेखाचे सारही दिलेले असते . त्यामध्ये नियतकालिकांचे नाव, वर्ष, खंड , लेखक , शिर्षक ही माहिती तर दिलेली असतेच पण त्याचबरोबर लेखांचे संक्षिप्त विवरण किंवा आशय सार नियतकालिकात मिळतो . त्याचे वाचन करून मूळ लेख उपयुक्त आहे की नाही हे संशोधकांना कळू शकते . व आवश्यक तेवढेच मूळ लेख त्यांना पाहता येतात . कित्येकदा सारावरूनही नवी माहिती कळू शकते त्यामूळे कमी वेळात जास्त माहिती त्यांना मिळते . उदा . “अमेरिकन सायकॉलॉजिकल असोसिएशन” तर्फे इ . स . १९२७ पासून ‘सायकॉलॉजिकल

अॅबस्ट्रॅक्ट्स' हे सार नियतकालिक प्रसिध्द होते .मानसशास्त्रावरील लेखांचे सार यात मिळतात .असे निर्देशन नियतकालिके व सार नियतकालिके हे द्वितीयक प्रलेख म्हणून प्रसिध्द होतात .आणि प्राथमिक प्रलेखांची माहिती कमी वेळात संशोधकापर्यंत पोहचवितात .नियतकालिके नियमित प्रसिध्द होतात त्यांचा प्रसिध्दी काळ देखील नियमित असतो .परंतु सर्व नियतकालिकांचा काळ एकच नसतो .

चर्चात्मक नियतकालिके :

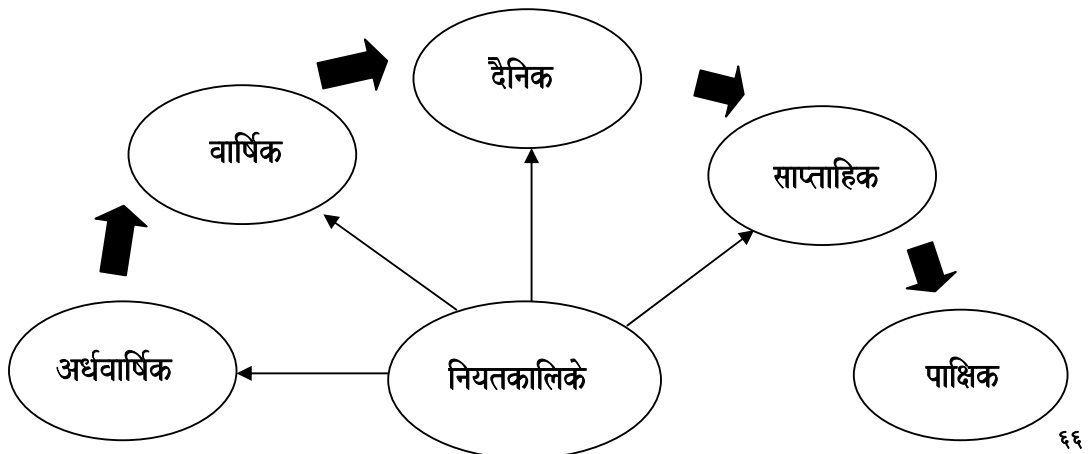
नियतकालिकांचे स्वरूप ग्रंथापेक्षा अनेक बाबतीत निराळे असते .ग्रंथ एकदा घेतला की ग्रंथासंबंधी व्यवहार संपतो,पण नियतकालिकांच्या प्रकाशनात नियमितपणा अनियमितपणा असू शकतो .

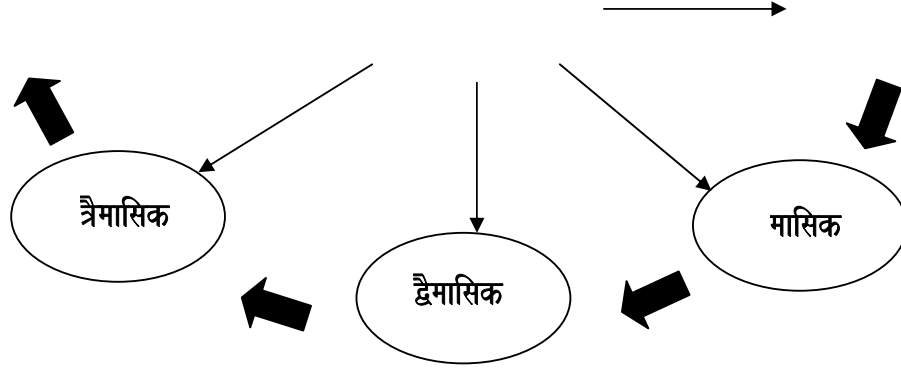
ISSN नंबर हा आंतरराष्ट्रीय प्रमाण कालिका क्रमांक ही पध्दत इ.स.१९७१ पासून सुरू झाली त्यात ८ अंक असतात .पॅरीसमधील आंतरराष्ट्रीय प्रमाण संस्थेतर्फे हे क्रमांक दिलेले असतात .त्यात काही मुख्य शब्द देऊन नियतकालिकांच्या स्थानविषयी संकेत दिलेले असतात .प्रत्येक नियतकालिकासाठी स्वतःचा स्वतंत्र पण कायमस्वरूपी क्रमांक असतो .नियतकालिकांच्या नावात थोडा जरी बदल झाला तरी पूर्वीचा क्रमांक रद्द करून नविन क्रमांक तयार करावा लागतो .

नियतकालिक हे शीक्षणशास्त्रातील कांती घडवून आणण्याचे महत्वाचे साधन आहे .नियतकालिकांच्या खंडानुसार त्याच प्रकारच्या कालवधीनुसार विविध प्रकार पाडतांना आढळतात .

नियतकालिके नियमित प्रसिध्द होतात .त्यांचा प्रसिध्दीकाळ देखील नियमित असतो .परंतु सर्व नियतकालिकांचा काळ एकच नसतो .विविध नियतकालिकांचे प्रसिध्दीकाळ पुढीलप्रमाणे असतात .

प्रकाशन कालावधीनुसार नियतकालिकांचे वर्गीकरण :

१. दैनिक : रोज प्रसिध्द होणारे नियतकालिक म्हणजे 'वर्तमानपत्रे' .
२. साप्ताहिक : प्रत्येक आठवड्यातून एकदा वर्षातून साधारणपणे ५२ अंक
३. पाक्षिक : पंधरा दिवसांनी एकदा किंवा वर्षातून साधारणपणे २४ अंक .
४. मासिक : प्रत्येक महिन्यातून एकदा किंवा वर्षातून १२ अंक .
५. द्वैमासिक : प्रत्येक दोन महिन्यांनी एकदा किंवा वर्षातून ६ अंक .
६. त्रैमासिक : प्रत्येक तीन महिन्यांनी एकदा किंवा वर्षातून ४ अंक .
७. अर्धवार्षिक : सहा महिन्यांनी एकदा किंवा वर्षातून २ वेळा .
८. वार्षिक : प्रत्येक वर्षी एकदा .

दैनिक	अर्धवार्षिक	रौप्य महोत्सव स्मरणिका
साप्ताहिक	अर्धवार्षिक	सुवर्ण महोत्सव स्मरणिका
पाक्षिक	दैनिक अर्धवार्षिक	अमृत महोत्सव स्मरणिका
मासिक	पंचवार्षिक	शतकपूर्ती महोत्सव स्मरणिका
द्वैमासिक	दशकपूर्ती	त्रैमासिक महोत्सव स्मरणिका

- १ .संशोधन व माहितीपूर्ण
- २ .व्यावसायिक
- ३ .मनोरंजनात्मक

- ५ .समीक्षात्मक
- ६ .निर्देशनात्मक
- ७ .सार नियतकालिके

शिवाय वाचक प्रकारानुसार देखील नियतकालिकांचे प्रकार पडतात .

बालवाचक	ः	चांदोबा, किशोर, पराग
नवसाक्षर	ः	लोकशिक्षण
स्त्रीवाचक	ः	स्त्री , मानिनी , माहेर , ललना , गृहलक्ष्मी

वरीलप्रमाणे नियतकालिकांचे विविध प्रसिध्दीकाल असल्यामुळे व त्यांची वर्गणी किमान एक वर्षाची आगाऊ भरावी लागते . त्यामुळे वार्षिक वर्गणी भरल्यावर पूर्ण वर्षभर नियतकालिकांचा प्रत्येक अंक आला की नाही हे फार काटेकोरपणे पहावे लागते . जे अंक येत नाहीत . त्याबद्दल प्रकाशकाकडे स्मरणपत्रे पाठवावी लागतात .

अशा त-हेने नियतकालिकांचे सर्व अंक वेळेवर मिळविण्याचा प्रयत्न करावा लागतो पुस्तकांचे तसे नाही . पुस्तक मिळाल्यावर पैसे भरले जातात नियतकालिकांची वर्गणी अगोदर भरावी लागते . पुस्तक एकदा विकत घेतले व त्यावर प्रक्रीया करून ते कपाटात गेले की काम संपले परंतु नियतकालिकांचे पैसे अगोदर भरल्यामुळे त्यांचे सर्व अंक मिळविणे ही एक फार मोठी जबाबदारी समजली जाते .

सर्व अंक मिळाल्यावर त्यांच्या खंडाप्रमाणे किंवा ठरलेल्या जाडीप्रमाणे त्यांची बांधणी करण्याची तयारी करावी लागते . केवळ नियतकालिकांचा संग्रह करून चालत नाही . त्याचे खंडाप्रमाणे बांधणी अंक करून नोंदवून जतन करणे हे महत्वाचे काम ग्रंथालयांना करावे लागते .^५

३ . ११ नियतकालिक निवड करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे :

- १ . गुणवत्ता विविधता व अभिरूची प्रथम विचारात घ्यावी .
- २ . निव्वळ प्रचारात्मक मासिके म्हणून देखील स्वीकारू नयेत किंवा खरेदी करू नयेत .
- ३ . संदर्भासाठी उपयुक्त नियतकालिके आवर्जून निवडावीत .
- ४ . सर्व वयोगटासाठी सांस्कृतिक मुल्ये असलेली नियतकालिके निवडावीत .
- ५ . नियतकालिकांचा नमुना अंक मागवून प्रत्यक्ष पाहून मगच योग्य तो निर्णय घ्यावा .
- ६ . कोणत्याही क्षेत्रातील मूलभूत नियतकालिके निवडावीत .

- ७ . स्थनिक नियतकालिके आवर्जून घ्यावीत .
- ८ . वाचनकक्षात ठेवण्यासाठी मनोरंजनात्मक व माहितीपूर्ण अशी नियतकालिके निवडावीत .^६

३.१२ नियतकालिक निवडीची साधने :

- १ . मराठी नियतकालिकांची सूची (1800 – 1950)
- २ . Nifor Guide for Indian Periodicals. ही दोन साधने जुनी असल्याने नियतकालिके सध्याच्या काळात चालू नसण्याची शक्यता आहे .
- ३ . Indian Periodicals in Print 1973.
- ४ . Ulrich's International Periodical Directory 1965 – 66 जागतिक नियतकालिक यादी
- ५ . Directory of Indian Scientific Periodicals INSDOC
- ६ . Indian Periodicals annotated Guide.

याशीवाय प्रकाशन डायरी पुणे यामध्ये मराठी नियतकालिकांची यादी मिळेल .

प्रकाशक ग्रंथ विक्रेते जाहिरातींच्या उद्देशाने प्रसिद्ध होणारी नियतकालिके प्रसिद्धी पूर्व परीक्षणे नियतकालिकांच्या संयुक्त तालिका वाचकांच्या शिफारशी व सूचना .

प्रकाशित झालेल्या याद्या अद्ययावत आहेत किंवा नाहीत ते आवर्जून पहावे .

आपल्या परिसरातील ग्रंथालयात घेतल्या जाणा-या आपल्या ग्रंथालयासाठी उपयुक्त अशा नियतकालिकांचा विचार करायला हरकत नाही .^७

३.१३ नियतकालिकांची आवश्यकता :

ग्रंथालयात येणा-या वाचनसाहीत्यापैकी आतापर्यंतच्या प्रकरणात ग्रंथांच्याच व्यवस्थेचा विचार केला . या प्रकरणात नियतकालिकांच्या व्यवस्थेची माहिती दिली आहे .मोठ्या ग्रंथालयात बरीच नियतकालिके येत असल्यास हा एक स्वतंत्र विभागच असतो .

'नियत' म्हणजे 'ठराविक' .ते प्रकाशन 'ठराविक' व 'विशिष्ट' कालवधीने निघावे अशी कल्पना असते .अशी ठराविक कालवधीने प्रसिद्ध होणारी दैनिके , साप्ताहिके ,पाक्षिके व मासिके सर्वांच्या परिचयाची आहेत .मात्र नियतकालिकांच्या प्रकाशनात 'ठराविक कालावधीचे' बंधन पाळले जातेच असे प्रत्यक्षात मात्र आढळत नाही .अनेक अडचणींमुळे त्यात अनिश्चितपणा व

अनियमितपणाही होऊ शकतो .तेव्हा ठरलेल्याच वेळी ते प्रकाशित व्हावे हे त्याचे व्यवच्छेदक लक्षण नसून कोणत्या तरी कालावधीने पण सातत्याने प्रकाशित होणारे प्रकाशन म्हणजे 'नियतकालिक होय' .^८

नियतकालिकांचे स्वरूप ग्रंथापेक्षा अनेक बाबतीत निराळे आहे .ग्रंथ एकदा घेतला व त्याचे देयक चुकते केले की व्यवहार संपतो .परंतु नियतकालिक घ्यावयाला सुरुवात केली की त्याच्या आदेशाची मुदत संपण्यापुर्वीच नुतनीकरण करणे , त्यानुसार वर्गणी वेळेवर भरणे त्याचे अंक येतील त्याप्रमाणे त्यांची नोंद करणे , ताजे अंक वेळोवेळी वाचनकक्षात मांडणे व जूने काढून नीट लावणे , न आलेल्या अंकांचे स्मरणपत्र पाठवीणे आणि सर्व अंक आल्यावर खंडानुक्रमे बांधणी करून घेणे इत्यादी स्वरूपाचे काम करावे लागते .अशा प्रकारे प्रकाशनातील सातत्यामुळे या प्रक्रीयांचेही सातत्य टिकून राहते .

नियतकालिकांचे ग्रंथालयांमधून आणि विशेषतः जेथे अध्ययन व संशोधन चालते .त्या संस्थांमधून आगळेच महत्व असते .याचे कारण नियतकालिकांतून अत्यंत ताज्या घडामोडींचे दर्शन घडते .कोणत्याही क्षेत्रातील अद्ययावत क्षेत्रातील संशोधन ताज्या घटना नवीन विचारप्रवाह यांचा प्रथम परिचय नियतकालिकांतूनच होण्याचा संभव जास्त असतो .कारण कोणतेही साहित्य ग्रंथरूपाने प्रसिध्द व्हायला केव्हाही अधिक काळ लागतो .याउलट ते नियतकालिकांतून जास्त लवकर प्रसिध्द होते त्यामुळे संशोधक ,विचारवंत कलावंत वेगवेगळ्या क्षेत्रात कार्य करणारे सेवक आपल्या कल्पनांचे व विचारांचे प्रथम प्रगटीकरण नियतकालिकांतून करणे अधिक पसंत करतात .यामुळे नियतकालिकांचे महत्व अनन्य साधारण आहे .^९

ग्रंथालयात येणा-या वाचन साहित्यापैकी आतापर्यंतच्या प्रकरणात ग्रंथांच्या व्यवस्थेचा विचार केला .मोठ्या ग्रंथालयात बरीच नियतकालिके येत असल्यास हा एक स्वतंत्र विभागच असतो .

ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व कित्येक वेळा पुस्तकांपेक्षा जास्त असते .वैज्ञानिक ग्रंथालयात कींवा संशोधनात्मक संस्थांच्या ग्रंथालयात नियतकालिकांचे महत्व अनन्य साधारण असते .नियतकालिकांत नवीन व अद्ययावत माहिती आवश्यक उपयुक्त असते .

अनुसंधान संस्थांमध्ये नियतकालिकांवर ग्रंथांपेक्षा जास्त खर्च केला जातो .सार्वजनिक ग्रंथालयात कींवा बाल वाचनालयात सामान्यांसाठी वेळ घालवीण्याचे साधन व हलके फूलके वाचन

यासाठी जी नियतकालिके घेतली जातात त्यांचेही प्रमाण जास्त असते. अनुसंधानासाठी किंवा एखाद्या विषयाच्या सखोल अभ्यासासाठी जी नियतकालिके उपलब्ध आहेत ती महाग असतात. व त्यांचे महत्व ही कित्येक वर्षे टिकणारे असते. त्यामुळे अशी नियतकालिके ही बांधणी करून जतन केली जातात.

इतर तात्पुरत्या वाचनासाठीची नियतकालिके केवळ एक किंवा दोन वर्षांपर्यंत ठेऊन ती ग्रंथालयातून काढावी लागतात. त्यामुळे कपाटातील जागा विनाकारण वापरली जात नाही. व इतर उपयुक्त वाचन साहित्यासाठी अशा जागेचा उपयोग करणे शक्य होते. तात्पुरत्या वाचनासाठीच्या नियतकालिकात काही उपयुक्त माहिती असू शकते. अशी उपयुक्त असलेली पाने त्या नियतकालिकातून काढून व त्यांचे वर्गीकरण करून विषयांप्रमाणे ती व्यवस्थित बांधून ठेवणे आवश्यक असते.

३.१४ नियतकालिकांचे उपयोग :

ग्रंथापेक्षा नियतकालिकांचे स्वरूप अनेक दृष्टीने भिन्न असल्यामुळे त्यांच्या प्रशासनाच्या तंत्रातही फरक असतो. ग्रंथ प्रकाशित झाल्यावर त्या आवृत्तीपूरते प्रकाशनाचे काम संपते. नियतकालिक मात्र एकदा प्रकाशित झाले की त्याच्या ठरलेल्या नियतकालानुसार सातत्याने प्रकाशित झाले पाहिजे. ग्रंथ एकदा खरेदी केला व देयकाचे शोधन झाले की जबाबदारी संपते. पण नियतकालिक एकदा घेणे सुरू केले की ते बंद पडेपर्यंत ग्रंथालयात घेणे बंद पडेपर्यंत त्याच्या अंकांची नोंद ठेवणे न मिळालेल्या अंकांचे स्मरणपत्र पाठविणे, आदेशाचे नविनीकरण करणे इ. कामे सातत्याने करावी लागतात.

अद्ययावत शैक्षणिक व संशोधनात्मक नियतकालिकांच्या निवडीवर भर दिलेला असतो. एकदा नियतकालिकांची वार्षिक वर्गणी भरली म्हणजे नियमितपणे ही वार्षिक वर्गणी भरावी लागते. वार्षिक वर्गणीमध्ये बरेच वेळा वाढ होत असते. यासाठी नियोजनाची आवश्यकता असते. नियतकालिकांच्या निवडीसाठी नियतकालिकांची निर्देशिका माहिती पत्रे उपयोगी पडतात. नियतकालिकांसाठी अंदाजपत्रकामध्ये नेहमी वाढीव तरतूद असावी लागते.

नियतकालिकांमध्ये चालू व त्याच्या घडामोडींची माहिती असते. ह्या माहितीचा ओघ चालू असतो. जे विचार कल्पना किंवा अनुभव ग्रंथ रूपाने मांडणे शक्य होत नाही किंवा प्रकाशित करणे

शक्य होत नाही असे विचार अनुभव माहिती नियतकालिकांद्वारे प्रसिध्द केले जातात .माहितीतील अद्ययावतता नाविन्य विविधता व विषयातील व्यापकता ह्या दृष्टीने नियतकालिके ग्रंथापेक्षा विशेष महत्वाची असतात .

नियतकालिकांची निवड करण्यापासून त्याच्या सुट्या अंकांची बांधणी करून ते खंड कपाटावर लावेपर्यंत कामे करावी लागतात .ती कामे अशी

- १ . नियतकालिकांची निवड करणे .
- २ . देणगीदाखल व अदलावदलीच्या योजनेतील नियतकालिकांची व्यवस्था करणे .
- ३ . वर्गणीच्या रूपाने घ्यावयाच्या नियतकालिकांबाबत नियोजन .
- ४ . नोंदी ठेवण्यासाठी योग्य पध्दतीची निवड करणे .
- ५ . विविध प्रकारच्या नोंदी करणे .
- ६ . अंक आल्यापासून खंड पूर्ण होईपर्यंतच्या कामाचा क्रम लावणे .
- ७ . बांधणीच्या कामाचा नित्यक्रम लावणे .
- ८ . दाखल नोंद व उपस्कार करून खंड कपाटावर लावणे .

नियतकालिकांची निवड ही ग्रंथालयाच्या स्वरूपावर अवलंबून असते .नियतकालिके देणगी दाखल अदलावदलीच्या स्वरूपात व वर्गणीच्या रूपाने ग्रंथालयात आल्यानंतर त्याची नोंद ठेवणे आवश्यक असते .^{१०}

३ .१५ नियतकालिक विभागाची कार्ये व व्यवस्थापन :

इतर प्रकारच्या वाचन साहित्यापेक्षा नियतकालिकांचा विचार स्वतंत्रपणे करावा लागतो . कारण नव्याने प्रकाशित होणा-या व ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची संख्या वाढत असते . वाचकांची त्याबाबतची गरजही वाढत असते .याचा विचार करून 'नियतकालिक विभाग'व त्यातील रॅक्स याबाबत जास्त जागेची सोय करून ठेवावी लागते .

नियतकालिकांचा उपयोग करणारे वाचक स्वतंत्र असतात .कारण 'नेमक्या'व 'सूक्ष्म'माहितीची गरज असणारे ते संशोधक असतात .त्यांची संख्या व त्या सर्वांच्या गरजा भविष्यात वाढणार असतात . त्या गरजा जाणून घेण्याची व त्यानुसार नेमकी माहिती पूरविण्याची योजना आधीच तयार करून ठेवण्याने सोय होते .

नियतकालिक एकदा सुरु केल्यावर सामान्यतः ते घेणे बंद करू नये याकरीता निवड अधिक काळजीपूर्वक करावी .नियतकालिक घेणे ही एक दीर्घकालिन धोरणाची बाब होत असल्याने निवड करण्यापूर्वी नमूना अंक मागवून घेवून परिक्षण करून घेणे इष्ट होय .अंक पहावयास मिळाल्याने त्याचा दर्जा विषयाची व्याप्ती इ.ची कल्पना येतेच . शिवाय वर्गणी कीती वर्षातून कीती अंक निघतात . त्याचा खंड कोणत्या कोणत्या महीन्यात सुरू होतो अशी आवश्यक माहितीही मिळते .

नियतकालिकांमध्ये विषय व वाचक यांच्या दृष्टीने विविधता राखावी .नियतकालिकांमध्ये येणा-या मजकुराच्या स्वरूपावरूनच सोईसाठी त्यांचे निरनिराळे प्रकार मानावे लागतील .पहीला प्रकार मनोरंजनार्थ व माहितीपूर्ण निघणा-या नियतकालिकांचा होय .यामध्ये राजकारण दैनंदिन घडामोडी ललीत, साहित्य ,क्रीडा जगत ,भविष्य ,आरोग्य मंदिर, साहित्य सहकार इ .येतात .

याशीवाय भारतातील निरनिराळ्या राजकीय पक्षांची निघणारी मुखपत्र केंद्र व राज्य सरकारांच्या विविध खात्यांमार्फत प्रसिध्द होणारी अनेकविध नियतकालिके आणि शिवाय परराष्ट्रांच्या भारतातील वकीलांती मार्फत निघणारी प्रामुख्याने प्रचारकी स्वरूपाची मुखपत्रे यांचाही विचार करावा .

विषयांच्या प्रमाणे विशिष्ट प्रकारच्या वाचक वर्गासाठी काढलेली नियतकालिके ही असतात .आनंद शाला पत्रक गोकुळ मुलांचे मासिक अशी खास बाल वाचकांकरीता निघणारी साक्षरता दिप व लोकशिक्षण यांसारखी नवसाक्षरांकरीता प्रकाशित होणारी तर स्त्री, अनुराधा, ललना माहेर, वगैरे खास स्त्री जीवनाशी निगडीत प्रश्नांची माहिती देणारी नियतकालिकेही असतात . अन्यत्र प्रसिध्द होणा-या मजकुरांचे सारांश रूपाने संकलन करून छापणारी अमृत नवनीत श्रीयुत वगैरे नियतकालिकेही आढळतात .नियतकालिकांची निवड करतांना विशेषतः करमणुक प्रधान विचारप्रधान संशोधन व व्यवसायप्रधान अशा निरनिराळ्या प्रकारच्या अभिरुचींचा व गरजांचा विचार होणे अगत्याचे आहे .^{११}

महाविद्यालये व विद्यापीठे यासारख्या संस्थांच्या ग्रंथालयातून निवडीबाबत अधिक व्यापक विचार करावा लागतो .विशिष्ट विषयावरील नियतकालिकांबाबत त्या क्षेत्रात कार्य करणा-या संशोधन संस्था आंतरराष्ट्रीय राष्ट्रीय व राज्य पातळीवर कार्य करणारे संघ विद्यापीठांच्या पत्रिका यांचा विचार करावा .

अशा ग्रंथालयांमधून अत्यंत उपयुक्त अशा आणखी एक प्रकारच्या नियतकालिकांचाही विचार व्हावा. काही नियतकालिकांमधून त्यांच्या विषय व्याप्तीत येणा-या इतर नियतकालिकांतील लेखांची विषयवार सूची असते. कीर्वा लेखांचे सार असतात. उदा. Guide to Indian Periodical Literature यामध्ये भारतातील निवडक नियतकालिकांमधून येणा-या लेखांची सूची असते. Indian Science Abstracts याा INSDOC दिल्ली या संस्थेच्या नियतकालिकात भारतात प्रकाशित होणा-या शास्त्रीय विषयावरील नियतकालिकांतील लेखांचे सारांश ही असतात.

ग्रंथपालाच्या दृष्टीने उपयुक्त असे या प्रकारचे 'आयस्लीक' कलकता यांचे Indian Library Science Abstracts हे नवे नियतकालिक होय. एकेका विषयावर नियतकालिकांची संख्या इतकी वाढत आहे. की कोणत्याही एका संस्थेला ती सर्व नियतकालिके घेणे शक्य होत नाही. अशा लेखा सूचींवरून जे अंक व खंड लागतील ते इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन पध्दतीने आणण्याची व्यवस्था करावी.

३.१६ नियतकालिक विभागातील कामाचे स्वरूप :

या विभागातील कामाचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे असते.

१. ग्रंथालयात कोणती नियतकालिके घ्यावयाची घेत असलेल्यापैकी कोणती चालू ठेवावयाची हे ग्रंथालय समितीच्या सल्ल्याने ठरविणे.
२. आदेश पाठविणे आदेशाचे नूतनीकरण करणे.
३. वर्गणी पाठविण्याची व्यवस्था करणे.
४. वर्गणी भरून देणगी दाखल व अदलबदलीच्या योजनेत येणा-या नियतकालिकांच्या अंकांची नोंद करणे.
५. न मिळालेल्या अंकांची स्मरणपत्रे पाठविणे.
६. ताजे अंक वाचनकक्षात लावणे व जुने नीट लावून ठेवणे.
७. खंड पूर्ण होताच बांधणीची व्यवस्था करणे.
८. खंड बांधणीहून आल्यावर तो उपस्कार विभागात पाठविणे.^{१२}

३.१७ नियतकालिक विभागातील अडचणी व उपाय :

नियतकालिके कोणामार्फत घ्यावी त्याला दोन पर्याय आहेत .एक तर ती प्रकाशकाकडून घेता येतील अथवा वितरकामार्फत घेता येईल .काही वितरणसंस्था वर्गणी स्वीकारून अंक पुरविण्याची व्यवस्था करतात .एक तर नियतकालिकांची वर्गणी प्रारंभीच भरावी लागते .यामूळे वितरकामार्फत अंक मागवावयाचे असल्यास वितरक खात्रीलायक व विश्वासार्ह असणे अगत्याचे आहे .दूसरे असे की यापैकी कोणाकडूनच वर्गणीच्या दरावर सूट मिळत नाही .यामूळे यापैकी कोणाकडून नियतकालिके घ्यावीत, हे ठरवीण्याकरीता एकच महत्वाचा निकष लावावा लागतो तो म्हणजे नियतकालिकांचे सर्वच्या सर्व अंक वेळच्या वेळी मिळाले पाहिजेत .

या बाबतीत आरंभी भारतात प्रकाशित होणा-या नियतकालिकांचा विचार करू या .प्रकाशकाने अंक पाठविला तरी प्रत्येक अंक मिळेल याची खात्री नसते .मनोरंजनात्मक मासिकांचे काही अंक तर हमखास अधूनमधून मिळत नाही असा अनुभव आहे .याबाबतीत आणखी एक काळजी घ्यावी लागते ती अशी की अंक प्रकाशित झाल्यापासून सुमारे एखाद्या आठवड्यात अंक न मिळाल्याचे स्मरणपा प्रकाशकाला पोहोचले तरच अंक शिल्लक असल्यास दुसरा अंक पाठविला जातो .इतकी तत्परता कामाच्या गडबडीत राखणे फार कठीण जाते यामुळे प्रकाशकाकडून सर्वच अंक मिळतात असे नाही .

वितरकामार्फत वर्गणी भरलेली असली आणि अंक मिळाला नाही तर आपण प्रथम वितरकाला कळवावयाचे .नंतर वितरकाने त्याच्या सवडीने प्रत्येक प्रकाशकाला कळवावयाचे . यामध्ये प्रत्येक टप्पागणिक वेळेचा अपव्यय होतो .यावर उपाय म्हणजे वितरकाने न मिळालेल्या अंकाच्या बदली दुसरी प्रत देण्याचे मान्य केले पाहिजे .तशी हमी मिळण्याची शक्यता असते .कारण मासिकांचे अंक वितरकाकडे प्रथमतः पार्सलने येतात .व नंतर वितरक स्थानिक वर्गणीदारांना ते अंक पोचवितात .अशी व्यवस्था असल्यास ते अंक गहाळ झाल्यास दुसरी प्रत आणून देण्याची हमी देऊ शकतात .अनेक प्रकाशकांना वेळोवेळी अंक न मिळाल्याची पत्रे पाठविण्यात परिश्रम व वेळ वाया खर्ची पडतात .अशा परिस्थितीत कात्री मिळाल्यास वितरकामार्फत वर्गणी भरणे श्रेयस्कर होय .

वितरकांची निवड करतांना काही गोष्टी काळजीपूर्वक ध्यानात ठेवाव्यात .या व्यवहाराबाबतच्या अटी आपण निश्चित कराव्यात व वितरकांची पुर्वसंमती घ्यावी .दुसरी गोष्ट म्हणजे वितरकाकडून अटी मान्य आहेत काय याची चौकशी करताना इतर कोणकोणत्या संस्थांना त्यांच्यामार्फत नियतकालिके पुरविली जातात .त्या संस्थांची नावे व पत्ते कळविण्यास सांगावे .ती

माहिती मिळाल्यावर संबंधीत संस्थांना पत्रे पाठवून त्या वितरकांच्या कार्यक्षमतेबाबत व त्यांनी दिलेल्या माहितीवरून गोपनीय अहवाल मागवून खात्री करून घ्यावी यामुळे तेवढी जागरूकता राहते .^{१३}

परदेशात प्रकाशित होणा-या नियतकालिकांची वर्गणी वितरकाने प्रकाशकाकडे पाठविली असल्याची खात्री करून घेण्यासाठी आवश्यक वाटल्यास वितरकाला वर्गणीची रक्कम दिल्यावर संबंधीत नियतकालिकांच्या प्रकाशकांना विशिष्ट वितरकामार्फत वर्गणी भरली आहे असे कळवावे . व वर्गणी मिळण्यास विलंब लागल्यास कळवावे आणि वर्गणी न मिळाल्याने अंक पाठविणे शक्य न झाल्यास रोखून तरी ठेवावेत .

वितरकामार्फत खरेदीच्या अटी :

वितरकाला खालील अटी मान्य असल्यास वर्गणी त्याच्यामार्फत भरणे योग्य ठरेल .

- १ . प्रकाशकाने नियतकालिकांच्या वर्गणीचे जे दर ठरविले असतील त्याच दराने वर्गणी भरली जाईल .
- २ . वर्गणीचे देयक पाठविताना त्यात नियतकालिकांचे नाव वर्गणीच्या रकमेत मिळणारे खंड वर्गणीचा कालखंड म्हणजे वर्गणीचे वर्ष आदेश क्रमांक व दिनांक यांचा उल्लेख करावा .
- ३ . वर्गणीची रक्कम आगाऊ दिली जाईल .
- ४ . ग्रंथपालांनी विचारणा केल्यास संबंधीत नियतकालिकांची वर्गणी प्रकाशकाकडे पोचली असल्याची पावती माहितीसाठी सादर करावी लागेल .

कोणताही अंक न मिळाल्यास त्याची दुसरी प्रत विनामूल्य मिळवून द्यावी आणि प्रत न मिळाल्यास त्या अंकांची किंमत परत करावी लागेल .

अटी ठरवीण्याबाबत इतर ग्रंथपालांना पत्रे पाठवून ते कोणकोणत्या अटींवर वर्गणी भरतात . त्याची माहिती मागवावी म्हणजे अनुभवाने सुधारणा होईल .

३.१८ नियतकालिक विभागाचे आधुनिकीकरण व संगणकीकरण

ग्रंथालय संगणकीकरणस सुरुवात झाली त्या काळात नियतकालिकांचे संगणकीकृत व्यवस्थापन हा अत्यंत गुंतागुंतीचा व अशक्य प्राय भाग गणला जात असे. ग्रंथपालन कामाची माहिती असलेले संगणकप्रणाली तज्ज्ञ व नियतकालिक व्यवस्थापनातील वेगवेगळ्या संबंधित ग्रंथालयात असलेला सूक्ष्म वेगळेपणा यामुळे समस्त ग्रंथालयास उपयुक्त अशी प्रणाली बनविण्याचे आव्हान घेण्यास कोणी तयार नव्हते. अजूनही जवळजवळ तीच परिस्थिती आहे .

नियतकालिकांचे ठराविक कालावधीत प्रकाशित झालेले अंक ग्रंथालयास मिळतात . हे अंक येण्याचे काम नियतकालिकांचे प्रकाशन बंद होईपर्यंत वर्षानुवर्षे चालू असते . त्यामध्ये नियतकालिके वर्तमानपत्रे, वार्षिक अहवाल “अॅडव्हान्सेस इन प्रोग्रेस इन” अशा नियत व अनियतकालिकांचा समावेश असतो . पुस्तकांच्या उपार्जन प्रक्रीयेपेक्षा नियतकालिकांच्या खरेदी व्यवस्थापनाची प्रक्रीया थोडी भिन्न असते .

नियतकालिकांची वर्गणी आगाऊ भरावी लागते . त्यानंतर वर्षभर अंक येत राहतात . त्यांची नोंद ठेवावी लागते . न आलेल्या अंकाचा पाठपुरावा करावा लागतो . खंड पुर्ण झाल्यावर त्यांची बांधणी करावी लागते . खंडाची नोंदणी तालीकीकरण वर्गीकरण ताज्या अंकांचे प्रदर्शन इ . अनेक कामाची पूर्तता करावी करावी लागते . आतापर्यंत नियतकालिकांच्या व्यवस्थापनांमध्ये कार्डेक्स पध्दतीचा वापर केला जात असे . प्रत्येक नियतकालिकांसाठी एक कार्ड ठेवावे लागत असे . त्यात त्या नियतकालिकांच्या सर्व माहितीची नोंद करावी लागे . एकंदरीत कामाचा व्याप मोठा असे . प्रत्येक नियतकालिकांचा वेगवेगळा प्रसिध्दीकाळ ही ह्या व्यवस्थापनातील मोठी त्रासदायक गोष्ट होती .

३ . १९ संगणकीकृत नियतकालिक व्यवस्थापन पध्दतीतील कामे :

या पध्दतीत पुढील कामांचा समावेश होतो .

- १ . नियतकालिकांच्या माहितीची नोंद संगणकातील त्यासाठी असणा-या आज्ञावलीद्वारा करणे .
- २ . नवीन नियतकालिकांची वर्गणी भरणे व जुन्याचे नुतनीकरण करणे . बंद करावयाच्या नियतकालिकांची वर्गणी रद्द करणे .
- ३ . येणा-या प्रत्येक अंकाची नोंद करणे .
- ४ . न आलेल्या अंकांसाठी स्मरणपत्र पाठविणे .
- ५ . हरवलेला अंकाचा पाठपुरावा करून तो मिळवणे .

- ६ . अंदाजपत्रक व खर्चावर नियंत्रण ठेवणे .
- ७ . बांधणी कामावर नियंत्रण ठेवणे .
- ८ . वेगवेगळ्या यादया तयार करणे .
- ९ . पुर्ण खंडाचा डेटाबेस तयार करणे .
- १० . विशिष्ट कालावधी नंतर इतर स्वरूपाची माहिती सेवा देणे .

नियतकालिक व्यवस्थापन पध्दतीमध्ये दोन प्रकारच्या व्यवस्थापन पध्दतीची आवश्यकता असते .मुख्य पध्दती व घटनानुसारी पध्दती .

मुख्य पध्दतीमध्ये नियतकालिकांविषयी पूर्ण माहिती आंतरराष्ट्रीय मानकानुसार नोंदली जाते .तर दुस-या पध्दतीमध्ये दररोज येणा-या अंकांविषयी नोंद न मिळालेल्या अंकांविषयी माहिती व पुढे प्रसिध्द होणा-या अंकांविषयी माहिती नोंदलेली असते .काही ठराविक काळानंतर दोन्ही पध्दतींचा परस्परसंबंध जोडून पूर्ण माहिती मुख्य पध्दतीत जमा केली जाते .

रोजच्या कामाच्या दृष्टीने दुस-या फाईलचा उपयोग करून घेता येतो .या पध्दतीमुळे संगणकाच्या नियतकालिक व्यवस्थापनावर योग्य ते नियंत्रण ठेवता येते .या व्यवस्थापन पध्दतीत मुख्यत्वे मुख्य फाईल “ट्रान्सएक्शन फाईल” व “होल्डींग फाईल” यांची निर्माती होते .

३ . २० नियतकालिकांची वर्गणी भरणे व नूतनीकरण करणे :

ग्रंथालयात उपलब्ध असलेल्या नियतकालिक पध्दतीमध्ये नवीन नियतकालिकांची नोंद होते व त्यात पुढील माहिती अंतर्भूत होते .

- १ . नियतकालिकांचे नाव
- २ . प्रकाशक व प्रकाशन वर्ष
- ३ . विक्रेत्याचे नाव
- ४ . प्रकाशन वर्ष
- ५ . खंड क्रमांक
- ६ . नवीन नोंदणी नूतनीकरण नोंदणी रद्द
- ७ . अंक प्रकाशनाचा कालक्रम
- ८ . अंक मिळण्याचा प्रकार

- ९ . नियतकालिकांचा प्रकार
- १० . आय .एस .एस .एन
- ११ . वाचक विभाग
- १२ . शिफारस करणा-याचे नाव ग्रंथालय समितीची मान्यता बैठक क्रमांक दिनांक
- १३ . बजेट कोड

सर्वसाधारणपणे नियतकालिकांची वर्गणी जानेवारी ते डिसेंबर या कालावधीसाठी भरली जाते .कारण बहुतेक नियतकालिकांच्या खंडाचे प्रकाशन वर्ष जानेवारी ते डिसेंबर असते .काही नियतकालिकांची वर्गणी त्यांच्या खंड सुरू होण्याच्या महीन्यापासून भरावी लागते .ग्रंथालयाच्या सोई साठी पुढील वर्षी भरावयाच्या वर्गणी विषयी एकत्रित निर्णय घेतला जातो .तत्पूर्वी ग्रंथालयास मिळणारा निधी प्रत्येक विभागास मिळणारा वाटा निश्चित केला जातो .तो लक्षात घेऊन वर्गणी कोणत्या नियतकालिकासाठी भरावयाची याचा निर्णय घ्यावा लागतो .

ब-याच वेळा निधी अभावी दरवर्षी नियतकालिकांची संख्या कमी करावी लागते .जो काही असेल तो निर्णय झाल्यावर पुर्वी नोंदलेल्या नियतकालिकांच्या माहितीमध्ये आवश्यक तो बदल नोंदला जातो .ही स्थिती लक्षात घेता संगणक यंत्रणा वर्गणी नूतनीकरणाची पत्रे तयार करते .विक्रेत्यातील बदल यापूर्वीच नोंदवणे आवश्यक असते .

नवीन वर्गणी भरावयाच्या नियतकालिकांची माहिती नव्याने भरली जाते .त्याप्रमाणे नूतनीकरणाची पत्रे मिळाल्यावर विक्रेता देयके पाठवतो .नियतकालिकांच्या वर्गणीच्या अद्ययावत दराची नोंद केली जाते .

ब-याचदा प्रतिवर्षी नियतकालिकांच्या वर्गणीत वाढच झालेली दिसते .

विक्रेत्याने प्रकाशकास वर्गणी भरली आहे याचा योग्य तो पूरावा त्याने सादर केल्यानंतर त्याला वर्गणीची रक्कम पाठवली जाते .वर्गणी भरल्याची नोंद सर्व तपशिलांसह संगणकात केली जाते .येथपर्यंत वर्गणीसंबंधी सर्व प्रक्रीया पूर्ण होते .नियतकालिकांची वर्गणी भरल्यानंतर प्रत्येक नियतकालिकांच्या येणा-या अंकाचा कालावधी लक्षात घेऊन “ट्रान्सअॅक्शन फाईल”निर्माण होते .

३ . २१ नियतकालिक अंक नोंद व नियंत्रण :

नियतकालिकांच्या रोजच्या रोज येणा-या अंकांची नोंद नियतकालिकांच्या “ट्रान्सअॅक्शन फाईल”मध्ये केली जाते. “ट्रान्सअॅक्शन फाईल”मध्ये पुढील माहितीचा समावेश होतो .

१. नियतकालिकांचा क्रमांक .
२. नियतकालिकांच्या वर्षभर येणा-या अंकांचे प्रकाशन निश्चित केलेल्या अंकांचे अंक क्रमांक त्यांचे महिने व दिनांक .
३. ते ग्रंथालयात येणा-या संभाव्य तारखा .
४. स्मरणपत्रे पाठविण्याच्या तारखा .
५. स्मरणपत्राचा नमुना पाठविण्याच्या नोंदी

नियतकालिकांची मुख्य फाईल व विक्रेत्याची फाईल यांच्याशी आज्ञावलीद्वारा परस्परसंबंध प्रस्थापीत होत असल्याने नियतकालिकांचे नाव विक्रेता यांची माहिती “ट्रॅझॅक्शन फाईल”चा उपयोग करून न आलेल्या अंकासाठी स्मरणपत्रे तयार केली जातात व त्याची आपोआप नोंद होते .हे काम सतत वर्षभर सुरू असते .सर्व अंक मिळाल्यावर खंड पूर्ण होतात .ही माहिती नियतकालिकांच्या मुख्य फाईलमध्ये संगणकाशी संवाद साधून करता येते . “ट्रॅझॅक्शन फाईल”ची निर्मिती आज्ञावलीद्वारा करता येते .त्यासाठी पुढील माहिती नोंदविणे आवश्यक आहे .

१. नियतकालिक क्रमांक
२. खंडाच्या वर्गणीची सुरुवातीची तारीख
३. अंकाचा कालावधी साप्ताहिक ,मासिक , पाक्षिक, वार्षिक ई .

ही माहिती वापरून वर्षभरासाठी “ट्रॅझॅक्शन फाईल”तयार होते .ज्या नियतकालिकाचा कालावधी हा अनियमित असतो त्या संबंधीची माहिती “ट्रॅझॅक्शन फाईल”मध्ये मुद्दाम नोंदवावी लागते .

३.२२ नियतकालिक खंडाची बांधणी :

नियतकालिकांचे वर्षाचे सर्व अंक आल्यावर खंड पूर्ण होतो .तशी माहिती मुख्य फाईलकडे पाठवली जाते .त्याक्षणी खंड बांधणीसाठी पाठवून त्याची नोंद केली जाते .खंड बांधणीहून परत आला की त्याला दाखल क्रमांक देऊन नोंद केली जाते .त्याचे वर्गीकरण करून त्याची नोंद होते .व ही माहिती होर्डींगच्या फाईलमध्ये जमा केली जाते .

खंड पूर्ण होइ तो वेळोवेळी आलेले अंक वाचकांना वाचण्यासाठी उपलब्ध केले जातात. त्याची ठराविक पद्धतीने मांडणी करावी लागते. ती विषयवार किंवा वर्णानुक्रमे अशा दोन पद्धतींनी करता येते. नवीन आलेल्या अंकांची यादी ठराविक काळाने प्रसिध्द केली जाते.

३.२३ नियतकालिक अंदाजपत्रक व्यवस्थापन :

अंदाजपत्रक व उपलब्ध निधीनुसार बजेट फाईलमध्ये प्रत्येक वर्षाला नोंद केली जाते. नियतकालिकांसाठी एकुण निधी आणि विभाग व विषयासाठी उपलब्ध निधी या गोष्टींचा त्यात समावेश असतो.

प्रत्येक नियतकालिकांच्या वर्गणीची रक्कम दिली ही माहिती बजेटकोडद्वारे बजेट फाईलमध्ये वर्ग केली जाते. तिथे या माहितीचे सतत पृथक्करण चालू असते. व कुठल्याही क्षणी ही माहिती संगणक यंत्रणेतर्फे मिळू शकते. तशी माहिती त्या त्या विभागास कळविणे ही शक्य होते. संगणकाद्वारे याचे नियंत्रण होत असल्याने प्रमाणापेक्षा जास्त खर्च होऊ दिला जात नाही. तसेच न वापरलेला निधी योग्य प्रकारे वापरणे शक्य होते. या माहितीचा वापर करून वेळोवेळी त्यासंबंधी अहवाल बनवणे फारसे त्रासाचे होत नाही.

३.२४ नियतकालिक (खंड व अंक) देवघेव :

नियतकालिक विभागाकडून वाचकांना दोन प्रकारांनी नियतकालिक साहित्य घरी दिले जाते. एक म्हणजे पूर्ण झालेले खंड व दूसरा प्रकार म्हणजे सुटे अंक. ग्रंथालयाच्या नियमाप्रमाणे कोणत्या वाचकाला नियतकालिके द्यायची व कोणाला द्यायची नाहीत याची माहिती वाचकांच्या डाटाबेसमध्ये आधीच दिलेली असते त्यामूळे ज्यांना तशी परवानगी आहे अशा वाचकांशीच देवघेव व्यवहार केला जातो. असा व्यवहार करतांना नियतकालिक खंड व अंक यांच्या देवघेवीचा कालावधी संगणक यंत्रणा लक्षात घेऊन नियतकालिके उशीरा परत केल्यास त्याबद्दलच्या दंडाची रक्कम दाखवीली जाते. या बाबतीत देवघेव प्रक्रीयेची पध्दत वापरली जाते.

३.२५ नियतकालिक विभाग माहिती सेवा :

संशोधन ग्रंथालयात 'पूर्वलक्षी' माहितीपेक्षा 'प्रचलित' माहितीला जास्त मागणी असते म्हणून या ग्रंथालयातील वाचन साहित्याच्या संचयात नियतकालिके जास्त प्रमाणात असतात. या 'प्राथमिक' साधनांच्या शुल्कात वाढ होत असते. व त्यांच्यावरील खर्च वाढत असतो तरी तो केला जातो. हे वाचन साहित्याचे मुद्रीत स्वरूप सर्वमान्य असे आहे. कारण ही नियतकालिके हाताळण्यास व चाळून बघण्यास सुलभ वाटतात. त्यातून हव्या असणा-या विषयावर 'प्रचलित' माहिती देणारे लेख 'प्रतीप्राप्त' करून देता येतात. त्यांच्या नव्या व स्वतंत्र प्रकाशित होणा-या अंकांना जास्त मागणी असते व तेच जास्त प्रमाणात चाळून पाहिले जातात.

नियतकालिकांच्या नोंदी करण्यास अगर त्याची रचना करण्यास सुलभ अशी पध्दती असावी. मात्र तिची पूर्ण माहिती तेथील कर्मचा-यांना असावी. ग्रंथालयात येणा-या अंकांच्या मुद्रीत स्वरूपात अगर टंकलिखित अशा याद्या असाव्यात. त्या जर स्वतंत्र कार्डावर केल्या तर त्यात बदल अगर सुधारणा करता येतात. त्यावरील नोंदीत नियतकालिका बाबत सर्व माहिती असावी. म्हणजे 'पूर्वलक्षी' माहितीसाठी आधीचे किती कालावधीपूर्वीचे अंक जपून ठेवावे ते ठरविता येते. अंक आहे त्या स्वरूपात ठेवले तर ते कागद फाटतात व त्यांना जागा जास्त लागते म्हणून शक्य असेल तर त्यांचे 'मायक्रोफील्मींग' करून ठेवावे. मा. कोणत्याही 'सूक्ष्मरूपा' साठी 'मायक्रोरीडर्स' असले पाहिजेत तरच त्यांचा उपयोग होतो. अशी ही नियतकालिके उपयुक्त ठरतात पण प्रत्यक्षात येणा-या पुढील अडचणींचा विचार करून ठेवावा लागतो.

नियतकालिकांच्या नावामध्ये बदल होतात. अशावेळी पूर्वीचे व नवे अशा दोन्ही नावांच्या 'संदर्भदर्शक' नोंदी कराव्यात.

एकाच नावाची दोन नियतकालिके प्रसिध्द होतात. अशा वेळी स्पष्टीकरणे देणा-या सखोल नोंदी कराव्या म्हणजे वाचकांना त्याबाबत पूर्ण माहिती मिळून गोंधळ टाळता येईल.

काही प्रकाशने ही अनियमित कालावधीच्या अंतराने प्रसिध्द होतात. त्याबाबतीतही नोंदीमध्ये उल्लेख असावा.

अशा काही अडचणी येत असल्या तरी प्रचलित माहितीसाठी नियतकालिकेच महत्वाची ठरतात.

वाचक तसेच संस्थेच्या विभागास नियतकालिक पध्दतीचा वापर करून वेगवेगळ्या पध्दतींनी सेवा देणे शक्य होते . अशा सेवांमध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश होतो .

- १ . ग्रंथालयात वर्गणी अंतर्गत येणा-या नियतकालिकांची यादी .
- २ . वर्गणी रद्द झालेल्या नियतकालिकांची यादी .
- ३ . दररोज किंवा सप्ताहात आलेल्या अंकांची यादी विषयवार वर्गवार वर्णानुक्रमे .
- ४ . न आलेल्या व हरवलेल्या अंकांची यादी .
- ५ . ग्रंथालयात न येणारी व रद्द केलेली नियतकालिके मिळण्याच्या व्यवस्थेबद्दल माहिती
- ६ . याशिवाय विशेष प्रक्रीया करून अधिक माहिती देता येते . उदा . एखादे नियतकालिक कोणत्या निर्देश व सार नियतकालिकात समाविष्ट आहे अथवा कोणते नियतकालिक जवळपासच्या ग्रंथालयात येते इ .

वरील माहितीपैकी काही माहिती प्रत्येक वाचकास आपोआप ई मेल द्वारा नियतकालिक विभागास पाठवता येते .

काही वेळा वाचकांकडून विशिष्ट नियतकालिकांबद्दल विचारणा होते . अशा प्रश्नांना उत्तरे देण्यासाठी पध्दतीमध्ये असे अपेक्षित प्रश्न लक्षात घेऊन तशी माहिती मिळण्याची व्यवस्था केलेली असते . 'क्वरी सिस्टीम'चा वापर करून अशा प्रश्नांची उत्तरे तात्काळ देणे शक्य होते .

नियतकालिक ही दोन प्रकारची असतात .

- १ . प्रायमरी
- २ . सेकंडरी

सेकंडरी प्रकारची नियतकालिके ही नियतकालिकांमध्ये प्रकाशित होणा-या लेखांवर आधारित असतात . त्यामध्ये

- १ . लेखाचे नाव
- २ . लेखक
- ३ . नियतकालिकांचे नाव खंड व अंक क्रमांक .
- ४ . वर्ष व सारांश

इत्यादी गोष्टींचा समावेश असतो . अशा नियतकालिकांमधून उपलब्ध होणारी माहिती संकलीत करून त्यावर आधारित अशी माहिती सेवा वाचकांना पुरविली जाते . काही माहिती सेवांमध्ये

नियतकालिकांच्या प्रसिध्द होणा-या प्रत्येक अंकाच्या पहिल्या पाना संबंधी माहिती म्हणजे अनुक्रमणिका असते .त्यांना“कण्टेण्ट पेज”अशा नावांनी ओळखले जाते .

एकाच विषयावरील तत्संबंधित नियतकालिकांच्या अंकांच्या “कण्टेण्ट पेज ”चा समावेश करून “करंट कण्टेंट”विविध भागात प्रसिध्द केले जाते .अशा नियतकालिकांतील माहिती “करंट अवेअरनेस सर्व्हीस”या स्वरूपात दिली जाते .^{१४}

३ . २६ ओपन ॲक्सेस नियतकालिके :

ओपन ॲक्सेस पध्दतीने नियतकालिके प्रकाशित होतात . अशा नियतकालिकांची वर्गणी भरण्याची गरज नसते . Directory of Open Access Journals _DOAJ या नावाच्या संकेत स्थळात ओपन ॲक्सेस नियतकालिकांची यादी त्यांच्या लिंक सह उपलब्ध आहे .

अशा नियतकालिकांकडे सादर झालेल्या लेखांचे परिक्षण करून ते सर्वाना निःशुल्क उपलब्ध करून दिले जातात .अशा प्रकारच्या साहित्य निर्मीतीस थोडा खर्च येतो व लेखकांनी तो स्वयंस्फूर्तीने स्विकारल्यास त्याचा भार वाचकांवर पडत नाही .काही विद्यापिठे अशा प्रकाशनासाठी निधी पुरवतात .जाहीराती स्वीकारून किंवा वार्षिक वर्गणीतूनही असा खर्च भरून काढला जातो .^{१५}

३ . २७ शिक्षणशास्त्रासंबंधी प्रसिध्द होणारी नियतकालिके :

“जे प्रकाशन नियमित कालावधीने प्रकाशित होते .त्याच प्रकाशीत भागांना संलग्नीत क्रमांक दिला जातो .आणि त्याचा पूर्वनियोजित शेवट नसतो .म्हणजेच ते सातत्याने निघत राहणार असे मानले जाते अशा प्रकारास नियतकालिक म्हणतात .”

“कायम प्रकाशित राहिल या उद्देशाने नियमित कालावधीने भागात किंवा खंडामध्ये प्रकाशित होणा- या वाचन साहित्यास नियतकालिक म्हणतात .”

एनसायक्लो महाविद्यालयीन नियतकालिकांची व्याख्या जे नियतकालिक हे कालावधीने निघते .किंवा नियतकालिक ही कालांतराने निघणारी प्रकाशने होत .त्यावर सामान्यतः दिनांक व भविष्यात बंद होतील असे अगोदर तरी मांडता येत नाही .नियतकालिक हे नियमित किंवा अंशकालीन काळाने प्राप्त होते .सातत्याने प्रकाशित होणा-या उद्देशाने निघालेले असते .त्यांच्या अंकांना खंडांना संलग्न क्रमांक देण्याची योजना असते .

नियतकालिक फार जाड होत असेल व बांधल्यावर ते वापरण्यास त्रासदायक होत असेल तर अशी नियतकालिके वर्षातून एक दोन किंवा तीन खंडात बांधून घ्यावी लागतात. अशा प्रकारे नियतकालिकांचे काम पुस्तकांपेक्षा जास्त जबाबदारीचे व जिकीरीचे असते. ब-याच ग्रंथालयात नियतकालिक वापर कोणत्या पध्दतीने केला जातो कीती प्रमाणात होतो. नियतकालिक वापरामध्ये कीती समस्या आहेत त्या समस्यांचा अभ्यास करून त्यावर उपाय योजनेसाठी संशोधन होणे गरजेचे आहे.

नियतकालिके नियमित प्रकाशित होत असल्यामूळे त्यातील माहिती नेहमी अद्ययावत असते. त्यामूळे संशोधकाची धाव नियतकालिकांकडेच असते. संशोधनात्मक संस्थांमध्ये नियतकालिकांवर जास्त खर्च केला जातो व नियतकालिकांच्या आधारे अनेक प्रकारची संदर्भसेवा संशोधकांना पुरविली जाते.

शिक्षणशास्त्रा संबंधी नियतकालिके ही पुढीलप्रमाणे आहेत

Edutracks	Journal of Education Plainning & Administration
Endeavour	Journal of Community Guidance & Research
University News	Indian Journal of Adult Education
शिक्षण आणि समाज	Indian Education Review
Journal of All India Association for Educational Research	Journal of Value Education
Entire Research	New Frontiers in Education
प्राथमिक शिक्षण	शिक्षण संकमण
भारतीय आधुनिक शिक्षा	शिक्षण तरंग
शिक्षणातील मर्मदृष्टी	Anweshika Indian Journal of Teacher Education

नियतकालिके नियमित प्रकाशित होत असल्यामूळे त्यातील माहिती नेहमी अद्ययावत असते. त्यामूळे संशोधकांची धाव नियतकालिकांकडेच असते. संशोधनात्मक संस्थांमध्ये नियतकालिकांवर जास्त खर्च केला जातो व नियतकालिकांच्या आधारे अनेक प्रकारची संदर्भसेवा संशोधकांना पुरविली जाते.

वैज्ञानिक व तांत्रिक क्षेत्रातील संशोधकाने लावलेले शोध नियतकालिकांमध्ये प्रथम प्रकाशित केले जातात. तसेच नियतकालिके नियमितपणे व जलद गतीने प्रसिध्द होत असल्याने प्रचलित व अद्ययावत माहिती प्राप्त होते. प्राथमिक स्वरूपाची माहिती मोठ्या प्रमाणावर प्रसारीत करण्याकरिता नियतकालिके हे प्रभावी माध्यम आहे.

संदर्भ सूची :

१. थोरात प्रा. लक्ष्मण, ग्रंथालय माहिती शास्त्र, डायमंड पब्लिकेशन पुणे २००७ पृ. क. ८९.
२. चव्हाण दिपक, डॉ. सेट नेट मार्गदर्शक इनसाईट पब्लिकेशन्स नाशिक २०१० पृ. क. १४२.
३. नरगुंदे रेवती ग्रंथालये आणि सामाजिक विकास, युनिव्हर्सल प्रकाशन, २००७ पृ. क. २३४.
४. सुतार धनंजय भगवान् ग्रंथालय आणि माहिती शास्त्रा एस. बी. एस. पब्लिकेशन वाराणसी २०११ पृ. क. २७८.
५. व. वि. कुलकर्णी ग्रंथालय प्रशासन १९७४ पृ. क. १२७.
६. उजळंबकर कृष्ण मुकुंद ग्रंथालय शास्त्राची पाच सुत्रो कृ. मू. उजळंबकर पृ. क. १८०.
७. साखरे राजेद्र सखाराम, ग्रंथालय संदर्भ सेवा : तात्वीक व प्रात्यक्षिक, युनिव्हर्सल प्रकाशन पुणे २००३ पृ. क. ४६.
८. शशिकला भागवत् ग्रंथालय व्यवस्थापन युनिव्हर्सल प्रकाशन, २००७ पृ. क. १६८.
९. डॉ. जैन प्रकाश डॉ. प्रमोद डाखोळे डॉ. दत्तात्रय देशपांडे प्रा. अशोक खेडकर सुलभ ग्रंथालयशास्त्रा विश्व पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रीब्युटर्स नागपूर २००९ पृ. क. ४२.
१०. शिर्के शारदा अमरसिंह ग्रंथालय प्रशासन अंजनी प्रकाशन २००१ पृ. क. ७८.

- ११ वावनकर हर्षदा सौ . ग्रंथालय व्यवस्थापन श्लोक पब्लिकेशन २०१० पृ . क . १२५ .
- १२ श्री . भट श . गो . श्री . माहूरकर मु . ज . श्री . लाड सावंगीकर प्र . कृ . ग्रंथालय शास्त्राची रूपरेषा भाग्यश्री प्रकाशन १९८५ पृ . क . १५६ .
- १३ . ग्रंथालय संदर्भ सेवा : तात्विक व प्रात्यक्षिकसाखरे रमाकांत राजेंद्र युनिव्हर्सल प्रकाशन पुणे २००३ पृ . क . २०४ .
- १४ . कोण्णूर डॉ . एम . बी . ग्रंथालय माहिती शास्त्र कोश डायमंड पब्लिकेशनस पुणे २००८ पृ . क . १७१ .
- १५ . द . ना . फडके ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण युनिव्हर्सल प्रकाशन पुणे २०१० पृ . क . ९६ .

प्रकरण : ४

माहितीचे संकलन आणि विश्लेषण

प्रस्तावना :

प्रस्तुत प्रकल्प निबंधासाठी संशोधकाने प्रश्नावलीच्या साहाय्याने माहिती संकलन केले आहे . नियतकालिक विभागाचा अभ्यास करण्यासाठी शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील १२ महाविद्यालयाचा सर्वे करण्यात आलेला आहे . त्यापैकी एक महाविद्यालय हे बंद पडले, त्यामूळे ११ महाविद्यालयाचा विस्तृत अभ्यास करण्यात आला . सर्व महाविद्यालयांकडून १००% प्रतिसाद मिळाला . तसेच विद्यार्थ्यांसाठी एक प्रश्नावली व ग्रंथपालासाठी एक प्रश्नावली देण्यात आली . ग्रंथपालाच्या प्रश्नावलीत ५२ प्रश्न विचारण्यात आले, तर विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नावलीत ३२ प्रश्न विचारण्यात आले . विद्यार्थ्यांना एकूण १२० प्रश्नावली वाटण्यात आल्या होत्या . त्यापैकी ११२ हया भरून मिळाल्या . विद्यार्थ्यांकडून ९३% प्रतिसाद मिळाला .

प्रश्नावलीतील प्रश्नांचे संदर्भात अडचणी समजून घेण्यासाठी व संपूर्ण ग्रंथालयाची माहिती घेण्यासाठी संशोधकाने प्रत्यक्ष ग्रंथपालाची मुलाखत घेतली आहे .

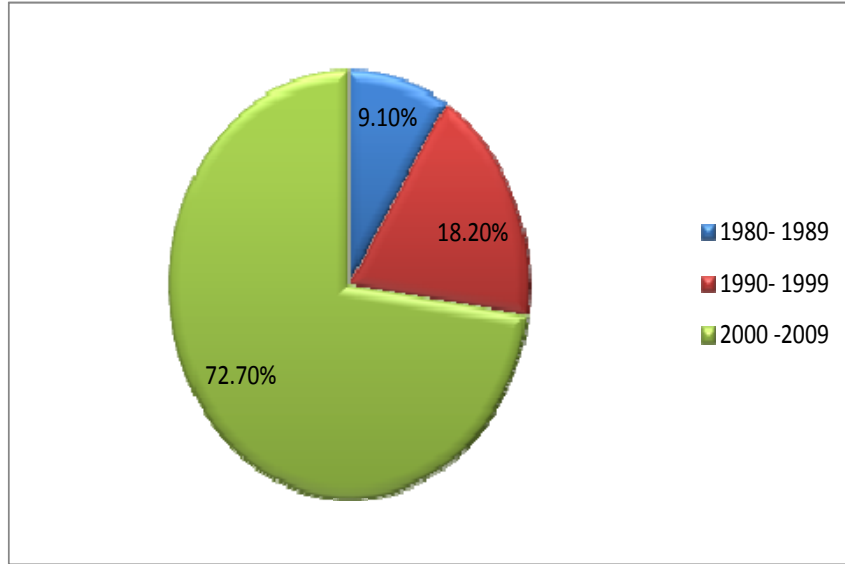
ग्रंथपाल प्रश्नावली :

४.१ स्थापना वर्ष :

ग्रंथालय हे कुठल्या वर्षी सुरू झाले याला फार महत्व आहे .यामध्ये ९.१% महाविद्यालये हि १९८० ते १९८९ च्या दरम्यान सुरू झाले .तर १८.२% महाविद्यालये हि १९९० ते १९९९ या कालावधीत सुरू झाले .तर ७२% महाविद्यालये हि २००० ते २००९ या दरम्यान सुरू झाले .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	१९८०- १९८९	१	९.१%
२	१९९०- १९९९	२	१८.२%
३	२००० -२००९	८	७२.७%
		११	१०० %

४.१.स्थापना वर्ष :

४.२.ग्रंथपालाचा अनुभव :

ग्रंथालयातील प्रशिक्षित सेवक हा ग्रंथालयाचा महत्वाचा घटक असतो. कोणतेही ग्रंथालय प्रशिक्षित सेवकांशिवाय इच्छित सेवा देवू शकत नाही. ग्रंथालयातील सेवक हा वाचन साहित्य आणि वाचक यांना जोडणारा दुवा असतो. ग्रंथपालन व्यवसायाच्या दृष्टीने ग्रंथपालाकडे विद्यापीठ अनुदान मंडळाने शिफारस केलेली गुणवत्ता त्याने संपादन केलेली असावी. महाविद्यालयातील ग्रंथपालाला त्याचा अनुभव विचारला असता असे लक्षात आले की १ ते ५ वर्षे अनुभव असलेले ग्रंथपाल हे ६३% आहे. ६ ते १० वर्षे अनुभव असलेले ग्रंथपाल हे १८% आहे. तर ११ ते १५ वर्षे अनुभव असलेले ग्रंथपाल हे १८% आहे.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	१ - ५	७	६३.६%
२	६- १०	२	१८.२%
३	११-१५	२	१८.२%
		११	१००%

४.३. प्राध्यापक अनुभव :

महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना शिकवायला कीर्ती प्राध्यापक आहेत, असा प्रश्न विचारला असता, असे लक्षात येते की १ ते ७ वर्षे अनुभव असलेले प्राध्यापक हे १८.२% आहे. तर ८ ते १३ वर्षे अनुभव असलेले प्राध्यापक हे ४५.५% आहे. तर १४ ते २० वर्षे अनुभव असलेले प्राध्यापक हे ३६.४% आहे.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	१ - ७	२	१८.२%
२	८- १३	५	४५.५%
३	१४- २०	४	३६.४%
		११	१००%

४.४. महाविद्यालयातील स्वतंत्र ग्रंथालय :

ग्रंथालय ही वर्धीष्णू संस्था आहे. या डॉ. एस. आर. रंगनाथनच्या तत्वानुसार वाढता ग्रंथ संग्रह, वाढती वाचक संख्या, वाढत्या ग्रंथालय सेवा यासाठी ईमारत ही सर्व बाजूंनी वाढ होऊ शकेल,

अशा प्रकारची असणे आवश्यक असते .महाविद्यालयातील ग्रंथालय म्हणजे महाविद्यालयाचा आरसा होय . त्यामूळे महाविद्यालयातील ग्रंथालय हे स्वतंत्र असावे, जेणेकरून विद्यार्थी हे जास्तीत जास्त प्रमाणात ग्रंथालयाकडे वळून त्याच्यात वाचनाची ओढ निर्माण होईल, महाविद्यालयाचा सर्वे केला असता असे आढळून येते की ८१.१% महाविद्यालयामध्ये स्वतंत्र ग्रंथालय आहे,तर १८.२% महाविद्यालयात स्वतंत्र ग्रंथालय नाही .

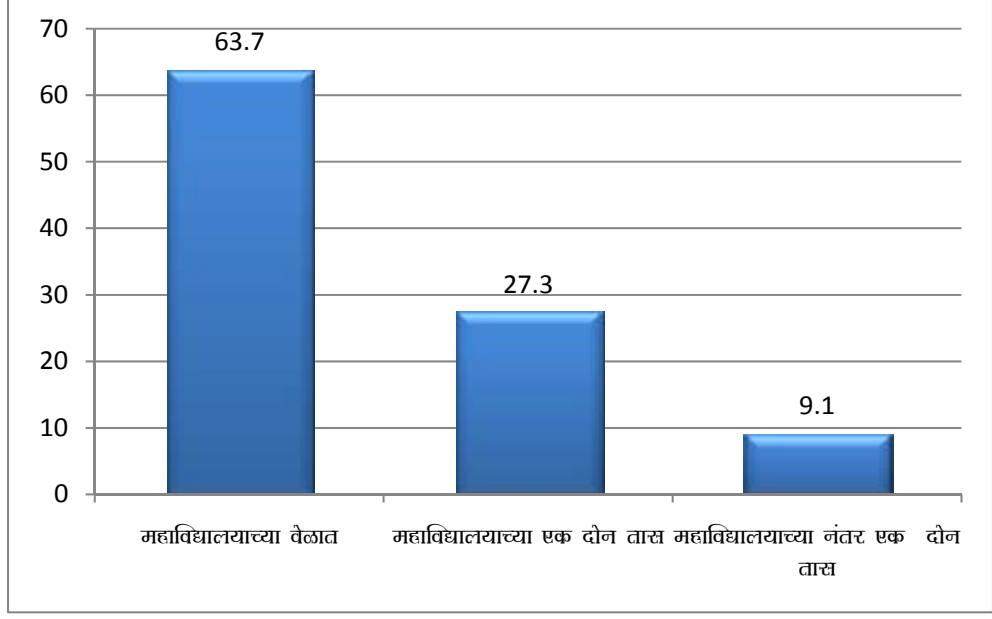
अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	९	८१.१%
२	नाही	२	१८.२%
		११	१००%

४.५.ग्रंथालय उपलब्धतेची वेळ :

डॉ.एस.आर.रंगनाथन यांच्या चौथ्या सुत्रानुसार वाचकांचा वेळ वाचावा व ग्रंथालय व्यवस्थापनात नियोजनाला महत्व आहे .ग्रंथालय हे महाविद्यालय सुरू होण्याच्या अगोदर उघडले पाहिजे, पण सर्वे अंती यामध्ये वराच बदल जाणवतो . यात ६३.७% ग्रंथालये ही महाविद्यालयाच्या वेळेत ग्रंथालय उघडतात , तर २७.३% ग्रंथालये हि महाविद्यालयाच्या ९.१% तास अगोदर ग्रंथालय उघडतात .

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	महाविद्यालयाच्या वेळात	७	६३.७%
२	महाविद्यालयाच्या एक/दोन तास	३	२७.३%
३	महाविद्यालयाच्या नंतर एक/ दोन तास	१	९.१%
		११	१००%

४.५.ग्रंथालय उपलब्धतेची वेळ :

४.६. ग्रंथालय सुट्टीच्या दिवशी उपलब्ध :

शैक्षणिक वर्षामध्ये रविवार व इतर सार्वजनिक सुट्टीचे दिवशी अभ्यासिका दिवसभरात किमान ८ तास वाचकांना खुली ठेवावी. सुट्टीचा दिवस अभ्यासाच्या निमित्ताने कारणी लागावा. विद्यार्थ्यांचे अभ्यासात सातत्य रहावे, म्हणून सुट्टीचे दिवशी किमान दीवसभर अभ्यासिका सेवा उपलब्ध करून देण्याची सोय ग्रंथालयात असावी.

ग्रंथालय हे सुट्टीच्या दिवशी उघडले जाते का? असा प्रश्न विचारला असता २७.३% ग्रंथपालांच्या मते विद्यार्थ्यांची सोय बघता परिक्षेच्या काळात वाचन कक्ष हा उघडला जातो, तर ५४.५% महाविद्यालयात ग्रंथालय सुट्टीच्या दिवशी उघडत नाही. तसेच १८.२% ग्रंथालय हे कमिटी येणार असेल त्यावेळी ग्रंथालय उघडले जाते.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३	२७.३%
२	नाही	६	५४.५%
३	कधीतरी	२	१८.२%
		११	१००%

४.७. कुठल्या साहित्यावर अधिक खर्च :

महाविद्यालयातील ग्रंथालयाचा सर्वे केला असता असे लक्षात येते की, ५४.५% ग्रंथालये ही ग्रंथावर निधी जास्त खर्च करतात, तर २७.३% ग्रंथालये हि नियतकालिकांवर निधी खर्च करतात. तर १८.२% ग्रंथालये ही ग्रंथांवर, नियतकालिकांवर तसेच इतर वाचन साहित्यावर अधिक खर्च करते.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	पुस्तके	०६	५४.५%
२	नियतकालीके	०३	२७.३%
३	इतर वाचन साहित्य	०२	१८.२%
		११	१००%

४.८. ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण :

ग्रंथालयात नियतकालिकांवर ग्रंथापेक्षा कमी खर्च केला जातो, याला कारण म्हणजे नियतकालिकांचा वापर विद्यार्थी हवा तेवढा करत नाही. संशोधक त्यांना हवी असलेली आर्टिकल नियतकालिकांमधून शोधतात. त्यामूळे ६३.६% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण हे पुरेसे आहे, तर ३६.४% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण हे पुरेसे नाही.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	७	६३.६%
२	नाही	४	३६.४%
		११	१००%

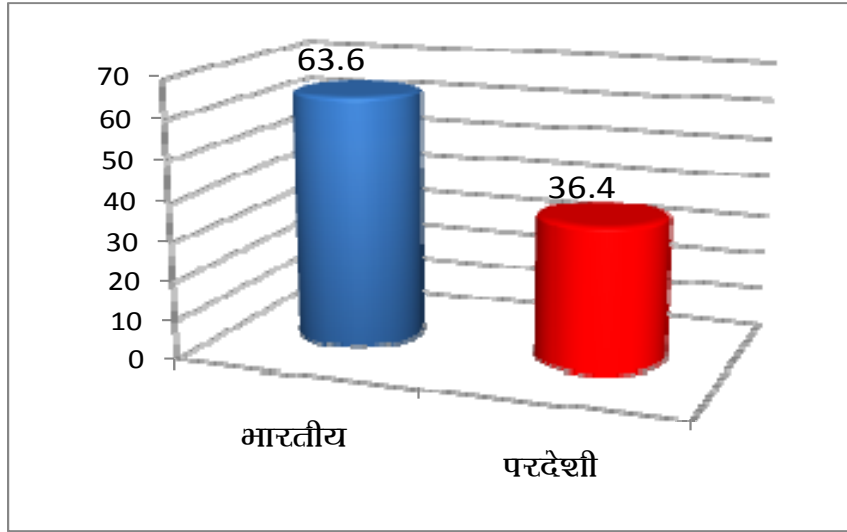
४.९. नियतकालिकांचे प्रकार :

नियतकालिकांचे पण भारतीय नियतकालिके व परदेशी नियतकालिके असे प्रकार पडतात. भारतीय नियतकालिके हि परदेशी नियतकालिकांपेक्षा कमी खर्चाचे असतात, त्यामूळे

भारतीय नियतकालिके खरेदी करण्यात ग्रंथालयाचा जास्त कल दिसतो . त्यापैकी ६३ .६ % ग्रंथालये हि भारतीय नियतकालिके घेतात .तर ३६ .४% ग्रंथालये हि पूरेसा निधी हा ग्रंथालयाला मिळत असल्याने भारतीय तसेच परदेशी नियतकालिके ग्रंथालयात मागवीतात .

अ .क .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	भारतीय	०७	६३ .६%
२	परदेशी	०४	३६ .४%
		११	१००%

४ .९ . नियतकालिकांचे प्रकार :

४ .१० . ग्रंथालयात कुठली पध्दत वापरली जाते . :

आजचे युग हे इंटरनेटचे युग आहे .त्यामूळे नियतकालिकांची नोंद हि सॉफ्टवेअरवर करण्यात येते, पण ग्रंथालयाचा निधी बघता काही ग्रंथालयात अजून सॉफ्टवेअर घेण्यात आलेले नाही . तसेच ३६ .४% ग्रंथालयात रजिस्टर पध्दत वापरली जाते .तर ५४ .५% ग्रंथालयात कार्डेक्स पध्दतीचा उपयोग केला जातो . तर फक्त ९ .१% ग्रंथालयात द्विपत्र पध्दतीचा अवलंब करण्यात आलेला आहे .

अ .क .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	रजिस्टर पध्दत	४	३६ .४%
२	कार्डेक्स पध्दत	६	५४ .५%

४	इतर पध्दत	०१	९.१%
		११	१००%

४.११.नियतकालिके वेळेवर उपलब्ध :

ग्रंथपालाच्या मते कधीकधी वर्गणी भरून देखील नियतकालिके येत नसतात. तेव्हा त्यांना योग्य वेळेतच स्मरणपत्रे पाठवून ती प्राप्त करून घ्यावी लागतात. कारण कालबाह्य माहिती वाचकांच्या म्हणावी तेवढी फायदयाची नसते. नियतकालिके हि वेळेवर उपलब्ध होतात का? असा प्रश्न ग्रंथपालाला विचारला असता, ७२.७% ग्रंथालयाची नियतकालिके हि नियमित येतात येतात, तर २७.३% ग्रंथालयात नियतकालिके हि वेळेवर मिळत नाहीत.

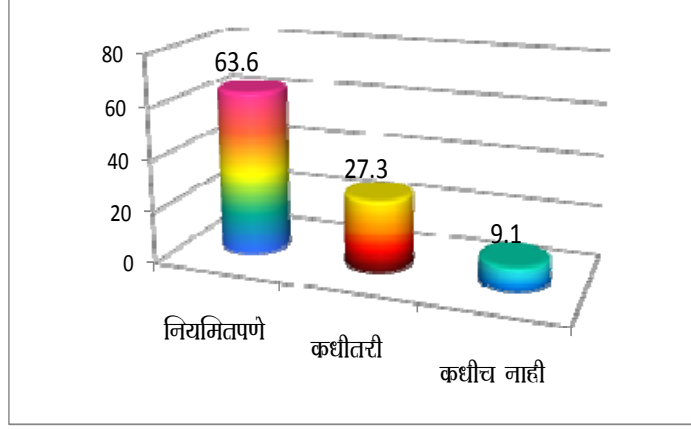
अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	८	७२.७%
२	नाही	३	२७.३%
		११	१००%

४.१२.स्मरणपत्रे :

नियतकालिके हि वेळेवर उपलब्ध झाली नाहीत तर त्यांना स्मरणपत्रे पाठविली जातात, यापैकी ६३.६% ग्रंथालयांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठविली जातात. तर २७.३% ग्रंथालयांना कधीतरी स्मरणपत्रे पाठविली जातात.तर ९.१% ग्रंथालयात नियमितपणे नियतकालिके हे वेळच्या वेळी उपलब्ध होतात,त्यामूळे ग्रंथालयाला स्मरणपत्रे पाठविण्याची आवश्यकता नाही.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	नियमितपणे	०७	६३.६%
२	कधीतरी	०३	२७.३%
३	कधीच नाही	०१	९.१%
		११	१००%

४.१२.स्मरणपत्रे :

४.१३. अंकांची किंमत वितरकाकडून परत :

जे नियतकालिके ही वेळेवर आली नाहीत तर त्याएवजी दुसरे नियतकालिके ही काही महाविद्यालयात मागविली जातात. असा प्रश्न विचारला असता, काही ग्रंथालयात जे नियतकालिके वेळेवर आली नाही त्यांची किंमत ही यापैकी ६३.६% ग्रंथालये ही वितरकाकडून परत मागवतात किंवा त्याएवजी दूस-या नियतकालिकांची मागणी करतात. तर २७.३% ग्रंथालये ही नियतकालिकांची किंमत मागवत नाही. तर ९.१% ग्रंथालये नियतकालिकांची किंमत कधीतरी मागवतात.

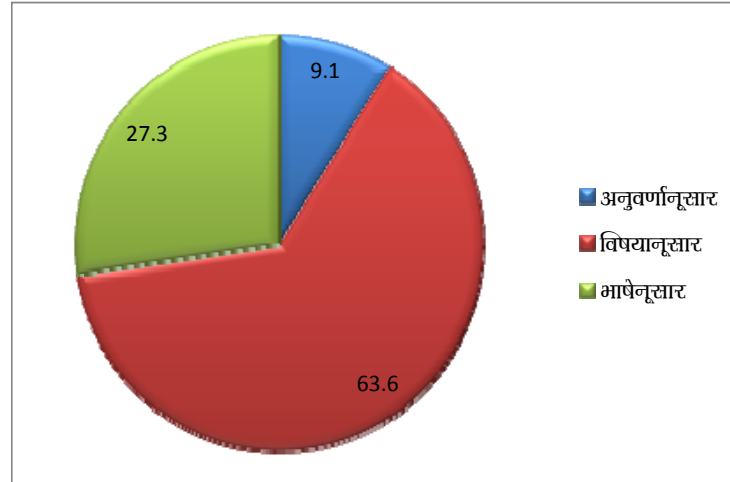
अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	७	६३.६%
२	नाही	३	२७.३%
३	कधीतरी	१	०९.०१%
		११	१००%

४.१४. नियतकालिकांची मागणी :

नियतकालिके ही बहुतेक नियतकालिकांच्या शिर्षकावरून व त्यात प्रसिध्द होणारा मजकूर वाचून मागितली जातात .पण काही वाचकांना फक्त एखाद्या प्रसिध्द लेखकाने लेख लिहीला आहे . एवढीच माहिती असते तेव्हा ते वाचक त्या लेखकाच्या नावावरून नियतकालिके मागवितात .तर काही वाचकांना प्रसिध्द झालेल्या लेखावद्दलच माहिती असते . ते त्या लेखावरून नियतकालिके मागवितात . ११ ग्रंथालयापैकी नियतकालिकांची मागणी हि वेगवेगळ्या स्वरूपात दिसून येते . ९.१% ग्रंथालयाची मांडणी हि अनुवर्णानुसार दिसून येते .तर ६३.६% ग्रंथालयाची मांडणी ही विषयानुसार दिसून येते .तर २७.३% ग्रंथालयाची मांडणी हि भाषेनुसार दिसून येते .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	अनुवर्णानुसार	१	९.१%
२	विषयानुसार	७	६३.६%
३	भाषेनुसार	३	२७.३%
		११	१००%

४.१४. नियतकालिकांची मागणी :

४.१५. ग्रंथालयांमध्ये नियतकालिक गहाळ होण्याचे प्रमाण :

ग्रंथालयात कीतीही सुरक्षा योजना केल्या तरी ग्रंथ नियतकालिके ही गहाळ होण्याचे प्रमाण आहेच .३६.४% ग्रंथालयांमध्ये नियतकालिक गहाळ होण्याचे प्रमाण जास्त आहे .तर ५४.५%

ग्रंथालयांमध्ये नियतकालिक गहाळ होण्याचे प्रमाण कमी आहे . तर ९ .१% ग्रंथालयात नियतकालिक हे कधीच गहाळ होत नाही .

अ . क्र .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	जास्त प्रमाणात	४	३६ .४%
२	कमी प्रमाणात	६	५४ .५%
३	नाही	१	९ .१%
		११	१००%

४ .१६ . इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न :

वाचकांच्या मागणीनुसार आपल्या ग्रंथालयात न आलेले नियतकालिक हे इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव मार्फत बोलवीले जाते . नियतकालिकांचे अंक हे ग्रंथालयात आले नाही, तर आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेचा उपयोग हा केला जातो . यामध्ये ५४ .५% ग्रंथालये हि इतर ग्रंथालयातून नियतकालिक मागवितात . तर २७ .३% ग्रंथालये हि इतर ग्रंथालयात असलेली ग्रंथ मागवितात, तर १८ .२% ग्रंथालये हि कधीतरी अंक मागवितात .

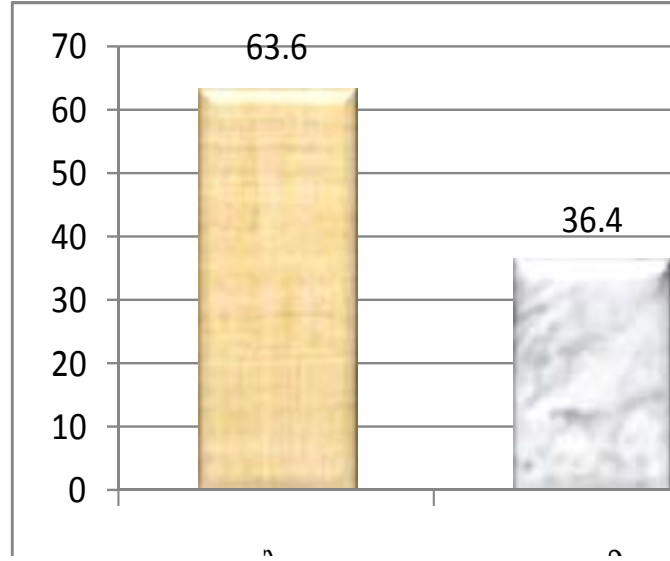
अ . क्र .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	६	५४ .५%
२	नाही	३	२७ .३%
३	कधीतरी	२	१८ .२%
		११	१००%

४ .१७ . नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी :

संशोधकाला जून्या नव्या अंकांचे काम पडत असते . त्यामूळे अंक हे मुटे ठेवले तर अस्ताव्यस्त पसरतात . माहीती शोधण्यास विलंब होतो . त्यामूळे नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी ही केली जाते का? असा प्रश्न ग्रंथपालाला विचारला असता काही ग्रंथपालाचे मत हे वेगळे आहे . यापैकी ६३ .६% ग्रंथालये हि नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी करतात . तर ३६ .४% ग्रंथालये हि नियतकालिक तसेच मुटे ठेवतात .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	७	६३.६%
२	नाही	४	३६.४%
		११	१००%

४.१७. नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी :

४.१८. स्वतंत्र नियतकालिक विभाग :

काही ग्रंथपालाच्या मते ग्रंथालयात स्वतंत्र वाचन कक्ष असू शकतो. तर काही महाविद्यालयाचा अपूरा निधी पाहता स्वतंत्रा नियतकालिक विभाग हा केला जात नाही. यातील ७२.७% ग्रंथालयात नियतकालिक विभाग हा स्वतंत्र आहे. तर २७.३% ग्रंथालयात महाविद्यालयाचा निधी पाहता ग्रंथालय आणि वाचन कक्ष एकच आहे.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	८	७२.७%
२	नाही	३	२७.३%
		११	१०० %

४.१९. स्वतंत्र व्यक्ती :

नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती ठेवला आहे का? असा प्रश्न विचारण्यात आला होता. काही महाविद्यालयात कायम स्वरूपी वेतन दिले जाते. महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची

संख्या पाहता काही ग्रंथपालांचे उत्पन्न ठरविले जाते.संस्थेचे आर्थिक वेतन हे कमी जास्त असू शकते.नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती हि २७.३% ग्रंथालयांमध्ये आहे.तर ७२.७% ग्रंथालयात स्वतः ग्रंथपालच नियतकालिकांचे काम करतो.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३	२७.३%
२	नाही	८	७२.७%
		११	१००%

४.२०.नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित :

नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित करायची,जेणेकरून नियतकालिकांची प्रसिध्दी होई ल,वाचकांच्या व संशोधकांच्या ते दृष्टीस पडेल.नवीन नियतकालिके जी ग्रंथालयात येतात.त्यांची नव्याने अंकांची यादी ८१.८% ग्रंथालयात केली जाते.तर १८.२% ग्रंथालयात नियतकालिकांची यादी ही केली जात नाही.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	९	८१.८%
२	नाही	२	१८.२%
		११	१००%

४.२१.नियतकालिक निवडीमध्ये प्राधान्य :

ग्रंथालयाच्या कामकाजावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी तसेच मार्गदर्शन करण्यासाठी व धोरणात्मक निर्णय घेण्यासाठी ग्रंथालय समिती असते.ग्रंथालयाच्या व्यवस्थापनात समिती मदत करत असते.

ग्रंथालयातून विविध प्रकारची सेवा दिली जात असताना काही समस्या निर्माण होतात. अशा समस्यांबाबत व्यवस्थापनाला अधिकारी मंडळाला सामुहीक सल्ला देणे, मार्गदर्शन करणे,धोरण ठरविणे व काही बाबतीत अंतिम निर्णय घेणे इ.कामे समितीला करावी लागतात.नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये ग्रंथालय समितीचा सहभाग हा ५४.५% ग्रंथालयात असतो. तर १८.२% ग्रंथालयांमध्ये

प्राचर्याचा सहभाग असतो .तर १ॢ .२% ग्रंथालयात ग्रंथालय समिती, प्राचार्य, विद्यार्थी, ग्रंथपाल या सर्व बावींचा समावेश केला जातो .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	ग्रंथालय समिती	७	५४ .५%
२	प्राचार्य	२	१ॢ .२%
४	ग्रंथपाल	२	१ॢ .२%
		११	१००%

४ .२२ .इतर ग्रंथालयीन मागणी केल्यास :

इतर ग्रंथालयांनी आंतर ग्रंथालयीन देवघेवमार्फत मागणी केल्यास लेखाची प्रत ही ५४ .५% ग्रंथालयातून पूरविली जाते .१ॢ .२% ग्रंथालयातून जी नियतकालिके ग्रंथालयात आहेत, त्यांचाच अभ्यास हा विद्यार्थ्यांना करावा लागतो, तर २७ .३% ग्रंथालयातून कधीतरी ही सेवा पूरविली जाते .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	६	५४ .५%
२	नाही	२	१ॢ .२%
३	कधीतरी	३	२७ .३%
		११	१००%

४ .२३ .चांगला लेख वाचकांच्या निदर्शनास :

ग्रंथपाल हा वाचक आणि ग्रंथ यामधला दूवा असतो .डॉ.एस.आर.रंगनाथन यांच्या पाचही सुत्रांचा वापर इथे ग्रंथपालाने करावयास हवा .सक्षम व तत्पर सेवा ही द्यावयास हवी .नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास यापैकी ६३ .६% ग्रंथालयात तो लेख वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो .तर १ॢ .२% ग्रंथालयांमध्ये त्यांची दखल घेतली जात नाही .तर १ॢ .२% ग्रंथालयांमध्ये कधीतरी तो वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	७	६३.६%
२	नाही	२	१८.२%
३	कधीतरी	२	१८.२%
		११	१००%

४.२४.नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा :

नियतकालिकांमध्ये जे लेख आलेले असतात.त्याची माहिती ही उपयोजकांना दिली जाते.नियतकालिकांचा जास्तीत जास्त वापर होण्यासाठी वाचकांनी मोठ्या प्रमाणात ग्रंथालयात येणे आवश्यक आहे.त्या ग्रंथपालाने नियतकालिक लेखांची माहिती सेवा दिली पाहिजे. नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा ही ६३.६% ग्रंथालयात दिली आहे. तर २७.३% ग्रंथालयांमध्ये दिली जात नाही. तर ९.१% ग्रंथालयात नियतकालिकांची सेवा ही कधीतरी दिली जाते.

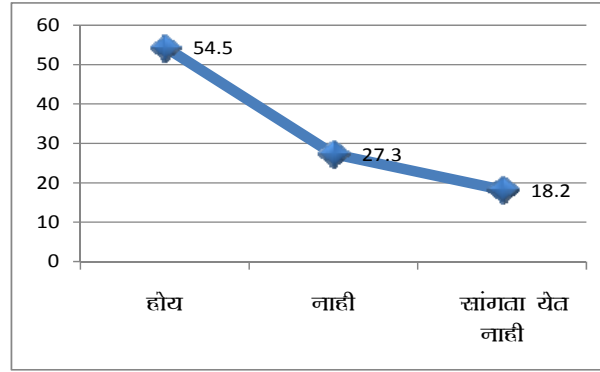
अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	७	६३.६%
२	नाही	३	२७.३%
३	कधीतरी	१	९.१%
		११	१००%

४.२५.वार्षिक अंदाजपत्रक :

वर्षाच्या सुरुवातीला अंदाजपत्रक करतांना ग्रंथावर कीती निधी द्यायचा,तसेच नियतकालिकांवर कीती निधी द्यायचा, हे ठरविले जाते,परंतु निधी अभावी अंदाजपत्रक हे कमी जास्त होऊ शकते व त्यानुसार नियतकालिकांची संख्या ठरविली जाते.तर काही ग्रंथालयात अंदाजपत्रक हे कमी जास्त असले तरी वाचकांच्या व संशोधकांची गरज बघता नियतकालिक हे बोलविले जातात.नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक कमी जास्त होऊ शकते.त्यापैकी ५४.५% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे, तर२७.३% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे नाही. तर १८.२% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे नाही.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	६	५४.५%
२	नाही	३	२७.३%
३	सांगता येत नाही	२	१८.२%
		११	१००%

४.२५. वार्षिक अंदाजपत्रक :

४.२६. नियतकालिकांचा खर्च हा भविष्यात वाढवीण्याची तरतूद :

वाचक उपलब्ध नसेल तर नियतकालिकांचा वापर जास्त प्रमाणात होणार नाही. यासाठी भरपूर प्रमाणात नियतकालिके ही ग्रंथालयात बोलविली पाहिजे. नियतकालिकांचा खर्च हा भविष्यकालामध्ये वाढवीण्याचा विचार हा ३६.४% ग्रंथामध्ये आहे. तर ३६.४% ग्रंथालयात नियतकालिकांचा खर्च हा वाढवीण्याचा विचार नाही, तसेच २७.३% ग्रंथालयात नियतकालिकांचा खर्च हा भविष्यात वाढेल की नाही, हे सांगता येत नाही.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	जेय	४	३६.४%
२	नाही	४	३६.४%
३	सांगता येत नाही	३	२७.३%
		११	१००%

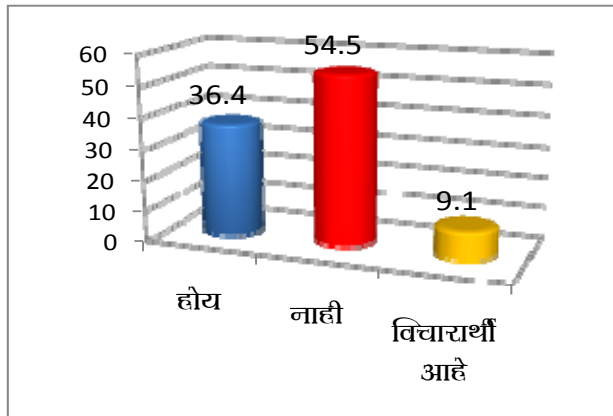
४.२७. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण :

ग्रंथालयाच्या व्यवस्थापनात अचूकता व सुलभता येण्यासाठी ग्रंथालयाचे संगणकीकरण करणे गरजेचे आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या विकासामूळे ग्रंथालयातील सर्व कामे आता संगणकावर करता येणे शक्य झालेली आहेत. त्यामूळे कामकाजाची गतीशिलता येते. ग्रंथालयातील विविध स्वरूपाची कामे करण्यासाठी संगणकाचा उपयोग आहे. कारण संगणक प्रचंड वेगाने कार्य करतो. ग्रंथालयातील कोणतेही कार्य अचूकपणे करतो.

संगणकामध्ये स्वयंचलीतपणा व कामामध्ये सातत्य इ. वैशिष्ट्ये आहेत. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण हे ३६.४% ग्रंथालयात झाले आहे. तर ५४.५% ग्रंथालयामध्ये नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले नाही. तर ९.१% ग्रंथालयात नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झालेले आहे.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	४	३६.४%
२	नाही	६	५४.५%
३	विचारार्थी आहे	१	९.१%
		११	१००%

४.२७. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण :

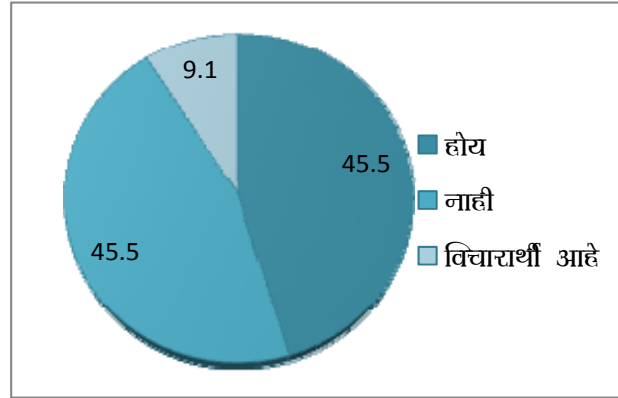

४.२८. इंटरनेट सेवा :

इंटरनेट ही सेवा ग्रंथालयात सुरू केल्याने वाचकांचा तसेच कर्मचा-यांचा वेळ वाचतो .या कारणाने ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा सुरू करावी .ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा ही ४५.५% ग्रंथालयात उपलब्ध झालेली आहे .तर ४५.५% ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा ही उपलब्ध करून दिली जात नाही .तर ९.१% ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा ही उपलब्ध करून देण्याचा पूढे भविष्यात विचार आहे .

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५	४५.५%
२	नाही	५	४५.५%
३	विचारार्थी आहे	१	९.१%
		११	१००%

४.२८. इंटरनेट सेवा :

४.२९. ई जर्नल ऑनलाईन जर्नल्स :

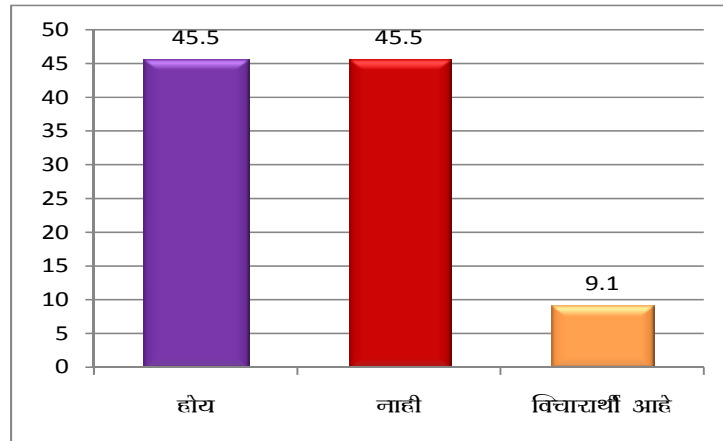
वाचकांना संगणकाद्वारे वाचायला येणारे किंवा नियतकालिके म्हणजे 'ई जर्नल्स' होय, यांना ईलेक्ट्रॉनिक जर्नल्स म्हणतात .असे जर्नल्स उपलब्ध करून देण्याची आवश्यकता आहे . ई नियतकालिकांमध्ये ब-याच विषयावर माहिती प्रसिध्द होते .ही माहिती वाचक संगणकाद्वारे वाचतात पण त्यांना ती माहिती त्यांच्याबरोबर पाहिजे असते .म्हणजे वाचक ती माहिती ग्रंथालयाबाहेर कोठेही संगणकाद्वारे वाचू शकतात,त्यासाठी ती माहिती साठवून ठेवता येते,त्यासाठी

सीडी व इतर स्टोरेज माध्यमांचा वापर केला जातो .तसेच ज्या वाचकांकडे संगणक नसतो,त्यांना त्या माहितीची प्रिंट म्हणजेच ती माहिती छापून हवी असते .अशा वाचकांना छापील माहिती दिली पाहिजे .

ई जर्नल हे ४५ .५% ग्रंथालयात उपलब्ध करून दिले जाते .तर ४५ .५% ग्रंथालयात उपलब्ध केले जात नाही .तर ९ .१% ग्रंथालयात भविष्यात पूढे ई जर्नल उपलब्ध करून देण्याचा विचार आहे .

अ .क्र .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५	४५ .५%
२	नाही	५	४५ .५%
३	विचारार्थी आहे	१	९ .१%
		११	१००%

४ .२९ .ई जर्नल ऑनलाईन जर्नल्स :

४ .३० . नियतकालिकांचे आरक्षण :

नियतकालिकातील माहिती ही अद्ययावत व महत्वाची असते .नियतकालिकांचे अंक खूप प्रमाणात नसतात, त्यामूळे ती गहाळ होऊन चालत नाही .म्हणून नियतकालिके वाचकांना घरी वाचावयास देणे योग्य नसते .वाचकांची मागणी व गरज लक्षात घेऊन नियतकालिकांचे अंक ओव्हर नाइटकरिता वाचकांना घरी दिले जातात .२७ .३% ग्रंथालयात वाचक हे नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी प्रयत्न करतात .तर २७ .३% ग्रंथालयात नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती

केली जात नाही .कारण महाविद्यालयाचे कामकाज इतके व्यस्त असते की विद्यार्थ्यांना नियतकालिक वाचावयास वेळच नसतो .तर ४५ .५% ग्रंथालयात कधीतरी नियतकालिकांच्या आरक्षणाची विनंती केली जाते .

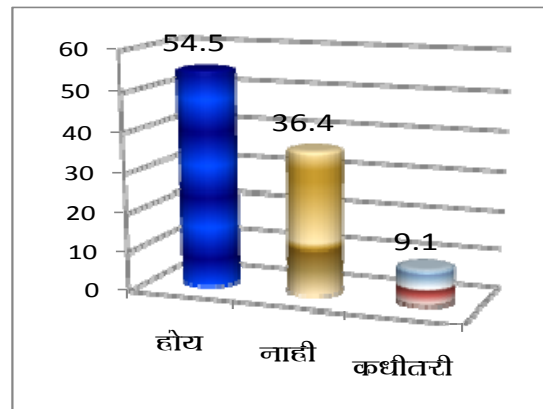
अ .क .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३	२७ .३%
२	नाही	३	२७ .३%
३	कधीतरी	५	४५ .५%
		११	१००%

४ .३१ . आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा :

आपल्या ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दतीद्वारे ५४ .५% ग्रंथालयात मागवले जाते .तर ३६ .४% ग्रंथालयात ही सेवा दिली जात नाही .तर ९ .१% ग्रंथालयात कधीतरी ही सेवा दिली जाते .

अ .क .	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	६	५४ .५%
२	नाही	४	३६ .४%
३	कधीतरी	१	९ .१%
		११	१००%

४ .३१ . आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा :

४.३२.प्रतिलिपी सेवा :

नियतकालिकांच्या लेखांची प्रत हि ५४.५% ग्रंथालयात दिली जाते.तर २७.३% ग्रंथालयात ही सेवा दिली जात नाही,तर १८.२% ग्रंथालयात कधीतरी ही लेखांची प्रतिलिपी सेवा दिली जाते .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	६	५४.५%
२	नाही	३	२७.३%
३	कधीतरी	२	१८.२%
		११	१००%

४.३३. नियतकालिक ठेवण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना :

नियतकालिके ठेवण्यासाठी कमीत कमी ग्रंथालयात पीजन होल रॅकचा उपयोग केला जातो.वास्तवीक पाहता पीजन होल रॅक ह्या मजबूत आणि टिकाऊ असतात.त्यांचा उपयोग बहुसंख्य ग्रंथालयांनी केला पाहिजे.नियतकालिक ठेवण्यासाठी शेल्फ रॅकचा उपयोग हा ५४.५ % ग्रंथालयात केला जातो.तर डिस्प्ले रॅकचा उपयोग हा २७.३% ग्रंथालयात केला जातो.तर पीजन होल रॅकचा उपयोग हा १८.२% ग्रंथालयात केला जातो .

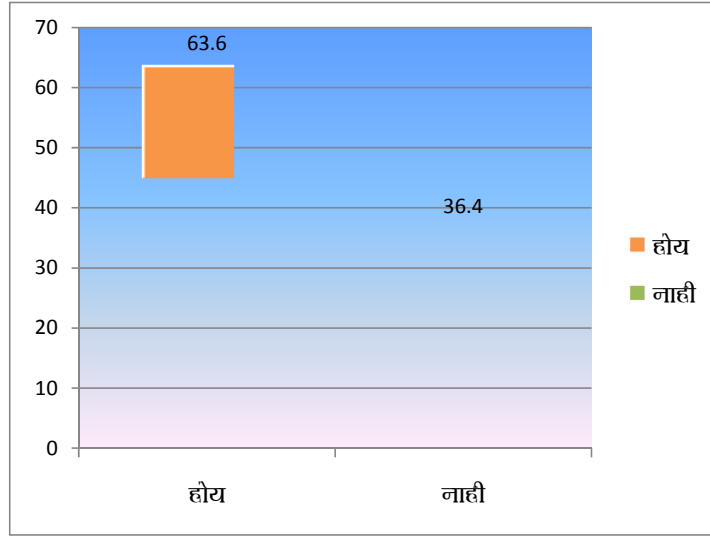
अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	शेल्फ	६	५४.५%
२	डिस्प्ले रॅक	३	२७.३%
३	पीजन होल रॅक	२	१८.२%
		११	१००%

४.३४.मूक्तद्वार पध्दत :

ग्रंथालयात मूक्तद्वार पध्दत उपलब्ध करून दिल्यास प्रत्येक वाचकांपर्यंत ग्रंथ पोचतो . प्रत्येक ग्रंथ हा वाचकांच्या निदर्शनास आणून दिला जातो, मूक्तद्वार पध्दत ही कधीही सोईस्कर असते.डॉ.एस.आर.रंगनाथन यांच्या पंचसुत्रीनुसार प्रत्येक वाचकाला त्याचा ग्रंथ मिळतो,व प्रत्येक ग्रंथाला त्याचा वाचक मिळतो.यामध्ये ९०.९% ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दत आहे.तर ९.१% ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दत नाही .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	१०	९०.९%
२	नाही	१	९.१%
		११	१००%

४.३४.मूक्तद्वार पध्दत :

४.३५.आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दती :

सर्व प्रकारची नियतकालिके मागविणे कोणत्याही ग्रंथालयाला शक्य नसते.तेव्हा वाचकांच्या मागणीनुसार नियतकालिके बदली स्वरूपात मिळतात.तसेच देणगी दाखल नियतकालिकेही मिळतात.कोणतेही ग्रंथालय स्वयंपूर्ण नसते.विषयांचे आंतरशाखीय संबंध दिवसेंदिवस वाढत आहेत.महाविद्यालयीन अध्यापनाचे विषय वाढत आहे.

वाचकांच्या गरजेमध्ये विविधता येत आहे.अशा परिस्थितीत महाविद्यालयीन ग्रंथालय आपल्याकडे असणा-या वाचन साहित्याच्या आधारावर वाचकांच्या गरजा पूर्ण करू शकत नाही.५४.५% ग्रंथालयांना देवघेव पध्दतीद्वारे नियतकालिके ही दिली जातात,तर ३६.४%

ग्रंथालयांना ती दिली जात नाही .तर कधीतरी १८ .२% ग्रंथालयांना नियतकालिके ही देवघेव पध्दतीद्वारे दिली जातात .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५	५४ .५%
२	नाही	४	३६ .४%
३	कधीतरी	२	१८ .२%
		११	१००%

४ .३६ . इतर नियतकालिक विभागाला भेट :

ग्रंथपालाने इतर नियतकालिक विभागाला भेट दिल्यास आपल्या ग्रंथालयात कुठल्या सुधारणा केल्या पाहिजेत,हे ग्रंथपालाला कळते .इतर ग्रंथालयाच्या नियतकालिक विभागाला यात २७ .३% ग्रंथालये हे नियमितपणे भेट देतात .तर ५४ .५% ग्रंथालये ही कधीतरी भेट देतात ,तर १८ .२% ग्रंथालये हि कधीच भेट देत नाही .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	नियमितपणे भेट देतो	३	२७ .३%
२	कधी भेट देतो	६	५४ .५%
३	कधीच नाही	२	१८ .२%
		११	१००%

४ .३७ . नियतकालिकांची सूची :

नियतकालिकांची सूची ही वेळोवेळी प्रदर्शित केल्याने ग्रंथालयात कोणते नियतकालिक सध्या आहे, हे उपयोजकांचा कळते .नियतकालिकांची सूची ही वेळोवेळी प्रदर्शित करावयास हवी .ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची सूची आपल्या ग्रंथालयात १८ .२% ग्रंथालये ठेवतात .तर ७२ .७% ग्रंथालये ही नियतकालिकांची सूची ग्रंथालयात ठेवत नाही .तर ९ .१% ग्रंथालयात नियतकालिकांची सूची ही कधीतरी उपलब्ध करून दिली जाते .

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	२	१८.२%
२	नाही	८	७२.७%
३	काही प्रमाणात	१	९.१%
		११	१००%

४.३८. नियतकालिक विभागाविषयी समाधान :

ग्रंथालयातील ग्रंथ व इतर वाचन साहित्याचे वाचकांना जेवढे महत्व आहे, तेवढेच ते नियतकालिकांचे असते. नियतकालिकांमध्ये अद्यावत माहिती असते. वाचकांना अभ्यास करण्यासाठी त्यांच्या विषयातील अद्यावत ज्ञान मिळविण्यासाठी तसेच संशोधकांना त्यांच्या संशोधनात अधिक आणि अद्यावत माहिती मिळवण्यासाठी माहितीची गरज असते.

ग्रंथालयांनी त्यांच्या वाचकांच्या मागणीनुसार नियतकालिकांचा संग्रह करणे आवश्यक असते. नियतकालिक विभागाविषयी ५४.५% ग्रंथालये ही समाधानी आहेत. तर ४५.५% ग्रंथालये ही असमाधानी आहेत. याला कारण महाविद्यालयाचा अपूरा निधी आहे.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	जेय	६	५४.५%
२	नाही	५	४५.५%
३	सांगता येत नाही	०	०
		११	१००%

४.३९. वेळेवर नियतकालिकांची नोंद :

ग्रंथालयात नियतकालिकांची नोंद हि वेळेवर होते का? असा प्रश्न ग्रंथपालाला विचारला असता, वेळेवर नियतकालिकांची नोंद केल्यास ग्रंथपालास काम हे जास्त पडणार नाही. यापैकी ७२.७% ग्रंथालयात नियतकालिकांची नोंद ही वेळेवर होते, तर २७.३% ग्रंथालयात नियतकालिकांची नोंद हि वेळेवर होत नाही. तर कधीतरी नियतकालिकांची नोंद होते.

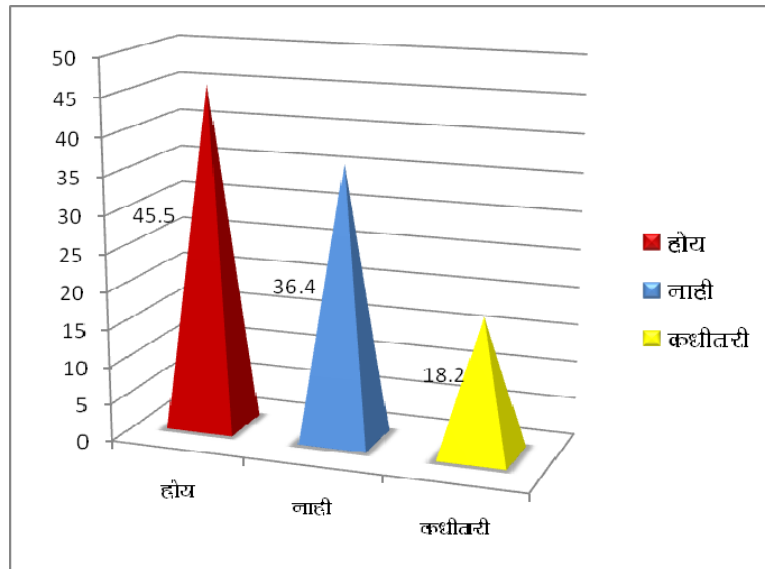
अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	जेय	८	७२.७%
२	नाही	३	२७.३%
३	कधीतरी	०	०
		११	१००%

४.४०. ई जर्नलची मागणी :

ई जर्नलची उपलब्धता ही वेगवेगळ्या ठिकाणी होत असते. ग्रंथालयात जर वाचकाने ई नियतकालिकांचा वापर केल्यास, त्याला ते शोधतांना येणा-या अडचणी सोडवीण्यासाठी ग्रंथालयातील कर्मचारी मदत करतील. ४५.५% ग्रंथालयात ई जर्नलची मागणी वाचक करतात. तर ३६.४% ग्रंथालयात ई जर्नलची मागणी वाचक करीत नाही. तसेच कधीतरी ई जर्नलची मागणी १८.२% ग्रंथालये करतात.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५	४५.५%
२	नाही	४	३६.४%
३	कधीतरी	२	१८.२%
		११	१००%

४.४०. ई जर्नलची मागणी :

४.४१. ग्रंथालय सुरक्षायोजना :

प्रत्येक संशोधकाकडे, वाचकाकडे नजर ठेऊ शकत नाही. कारण कर्मचा-यांना कामे ही भरपूर कामे असतात. यासाठी सुरक्षायोजना ह्या हव्यात. सी.सी.टी.व्ही कॅमेरे हे ग्रंथालयात बसवल्याने वाचकांवर नजर ठेवली जाते. तसेच आग लागली तर त्याकरीता आग नियंत्रणा या सारख्या उपाययोजना हव्यात. ग्रंथालयात सुरक्षायोजना हव्यात जेणेकरून ग्रंथाचे संरक्षण होईल. ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी ४५.५% ग्रंथालयात 'आग नियंत्रणा' या सारख्या उपाययोजना केल्या जातात. तर ३६.४% ग्रंथालयात सी.सी.टी.व्ही. या सारख्या उपाययोजना केल्या जातात. तर आर.एफ.आय.डि. या सारख्या उपाययोजना ह्या १८.२% ग्रंथालयात केल्या जातात.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	आग नियंत्रण	५	४५.५%
२	सी.सी.टी.व्ही	४	३६.४%
३	आर.एफ.आय.डी	२	१८.२%
		११	१००%

४.४२. स्वतंत्र दाखल नोंद वही :

आजच्या काळात इंटरनेट निघाल्यामूळे तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही ही केली जाते व त्यात सर्व माहिती ही भरली जाते. तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही केली जाते. तर ग्रंथालय हे ८१.८% आहे, तर २७.३% ग्रंथालये ही स्वतंत्र दाखल नोंद वही करत नाही. जेव्हा दाखल नोंद वही संपते, तेव्हाच दूसरी दाखल नोंद वही तयार केली जाते.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	८	८१.८%
२	नाही	३	२७.३%
		११	१००%

४.४३. बांधीव खंडांची दाखल नोंद :

नियतकालिकांचे अंक ठराविक कालावधीनंतर येतच असतात. हे सर्व अंक एकत्रितपणे वाचकांना मिळाले तर ते त्यांच्या उपयोगाचे असते. त्यासाठी नियतकालिकांचे बांधीव खंड तयार केले जातात. तालीकीकरणाच्या बांधीव खंडांची दाखल नोंद हि २७.३% ग्रंथालयात केली जाते,

६३.६% ग्रंथालयात तालिकीकरणाची दाखल नोंद ही केली जात नाही.तर ९.१% ग्रंथालयात निवडक नियतकालिकांची दाखल नोंद केली जाते.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३	२७.३ %
२	नाही	७	६३.६ %
३	निवडक	१	९.१ %
		११	१०० %

४.४४. बांधीव खंडांचे तालिकीकरण

नियतकालिकांचे खंड तयार केल्यानंतर दाखल नोंद रजिस्टरवर व सॉफ्टवेअरच्या साहायाने नियतकालिकांच्या खंडाची नोंद केली जाते.नियतकालिकांच्या खंडांचे वर्गिकरण,तालिकीकरण, यांत्रिकीकरण केले जाते.नियतकालिकांच्या बांधीव खंडांचे तालिकीकरण हे ३६.४% ग्रंथालयात केले जाते.तर ४५.५% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे बांधीव खंडांचे तालिकीकरण केले जाते.१८.२% ग्रंथालयात निवडक नियतकालिकांचे तालिकीकरण केले जाते.

अ.क्र.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	४	३६.४ %
२	नाही	५	४५.५ %
३	निवडक	२	१८.२ %
		११	१०० %

४.४५. मागील वर्षाचे खंड जतन :

नियतकालिकांचे बांधीव खंड जतन करून ठेवणे अत्यंत महत्वाची बाब आहे.पूर्वी झालेल्या संशोधनाची माहिती नविन संशोधकास मिळण्याकरिता संदर्भ देण्याकरिता बांधीव अंकाची गरज असते.दुर्मिळ माहितीचे जतन हे बांधीव खंडातून होत असते.

दुर्मिळ व अती महत्वाची माहिती ही जतन करण्याची जबाबदारी ग्रंथालय सेवकांचेवर असते.नियतकालिकांचे ५वर्षापर्यंतचे अंक हे ३६.४% ग्रंथालयात जतन करून ठेवले जातात.५४.५% ग्रंथालयात कायम स्वरूपी नियतकालिकांचे अंक जतन करून ठेवले जातात.तर ९.१% ग्रंथालयात १० वर्षापर्यंत नियतकालिके ही जतन करून ठेवली जातात.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	पाच वर्षापर्यंत	४	३६.४%
२	कायम स्वरूपी जतन	६	५४.५%
३	दहा वर्षापर्यंत	१	९.१%
		११	१००%

विद्यार्थी प्रश्नावली :

ग्रंथपाल प्रश्नावलीसाठी एकूण ५२ प्रश्न विचारले होते, त्याप्रमाणे विद्यार्थ्यांकरीता ३० प्रश्नांची प्रश्नावली करण्यात आली होती. त्या माहितीचे संकलन व विश्लेषण पुढीलप्रमाणे केले आहे .

४.१.बी.एड.एम.एड.विद्यार्थी :

विद्यार्थ्यांकडून प्रश्नावली भरून घेतली असता त्यांना बी.एड.तसेच एम.एड.करणारे विद्यार्थी हे कीती आहे, असा प्रश्न विचारण्यात आला होता, त्यापैकी ५३.६% विद्यार्थी हे बी.एड.चा अभ्यासक्रम करतात तर २५.०% विद्यार्थी हे एम.एड.करत आहेत. तर १७.९% विद्यार्थी हे बी.पी.एड.करत आहेत.

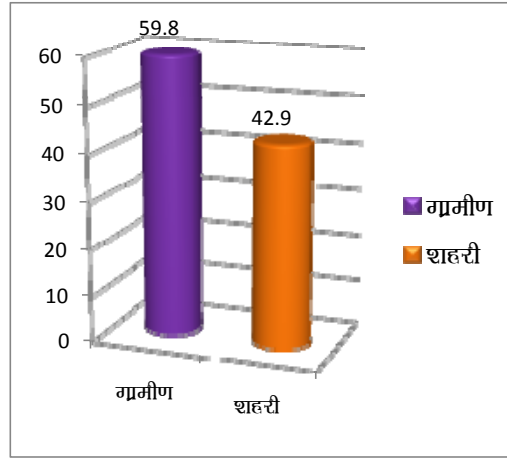
अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	बी.एड.	६०	५३.६%
२	एम.एड	२८	२५.०%
३	बी.पी.ए.ड.	२०	१७.९%
		११२	१००%

४.२.विद्यार्थी ग्रामीण की शहरी :

विद्यार्थी हा ग्रामीण भागातून आला आहे की शहरी भागातून आला आहे, असा प्रश्न विद्यार्थ्यांना विचारण्यात आला होता. त्यावर ५९.८% विद्यार्थी हे ग्रामीण भागातून आले आहेत. तर ४२.९% विद्यार्थी हे शहरी भागातून आले आहे.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	ग्रामीण	६७	५९.८%
२	शहरी	४८	४२.९%
		११२	१००%

४.२. विद्यार्थी ग्रामीण की शहरी :

४.३. विद्यार्थी शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता :

विद्यार्थ्यांची किंवा शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता काय? हया प्रश्नावर असे उतर मिळाले की पदवीधर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण हे ३३.९% आहे. तर पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांचे प्रमाण हे ३७.५% आहे. तर बी.एड.एम.एड.करणा-या विद्यार्थी शिक्षकाचे प्रमाण हे ३७.३% आहे.

अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	बी.ए.बी.कॉम.बी.एस.सी.	६७	३३.९%
२	एम.ए.एम.कॉम.एम.एस्सी.	४८	३७.५%
३	बी.एड.एम.एड.	३५	३७.३%
		११२	१००%

४.४ ग्रंथालयाचे सभासद :

नियतकालिक विभागाचा सर्वे केला असता,असे लक्षात येते की ५१.८% विद्यार्थी हे ग्रंथालयाचे सभासद आहेत तर ४८.२% विद्यार्थी हे ग्रंथालयाचे सभासद नाहीत .

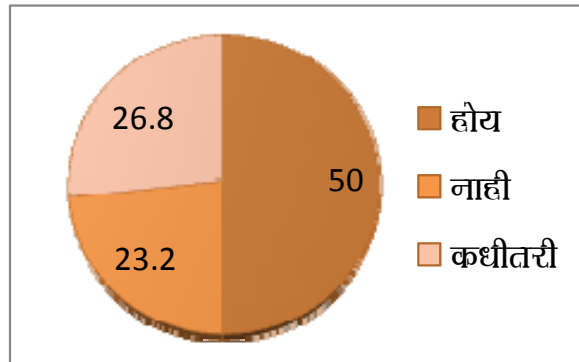
अ.क.	प्रतिसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५८	५१.८%
२	नाही	५४	४८.२%
		११२	१००%

४.५.ग्रंथालयाचा नियमितपणे वापर :

ग्रंथालयात ५०.०% विद्यार्थी हे नियतकालिकांचा नियमितपणे वापर करतात, तर २३.२% विद्यार्थी हे नियतकालिकाचा वापर हा करत नाही.तसेच २६.८% विद्यार्थी हे ग्रंथालयातील नियतकालिकाकडे कधीतरी वळतात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५६	५०.०%
२	नाही	२६	२३.२%
३	कधीतरी	३०	२६.८%
		११२	१००%

४.५.ग्रंथालयाचा नियमितपणे वापर :

४.६.कुठल्या साहित्याचा वापर :

विद्यार्थी हे ग्रंथालयात गेल्यावर ग्रंथांना प्राधान्य देणारे ५०.९% विद्यार्थी आहेत,तर विद्यार्थी हे नियतकालिकांना ४१.१% प्राधान्य देतात,तर ८.०% विद्यार्थी हे संदर्भ ग्रंथांना प्राधान्य देतात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	पुस्तके	५७	५०.९%
२	नियतकालिके	४६	४१.१%
३	संदर्भ ग्रंथ	०९	८.०%
		११२	१००%

४.७. नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे :

ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण हे ४१.१% विद्यार्थ्यांच्या मते पूरेसे आहे .तर ५०.१% विद्यार्थ्यांच्या मते पूरेसे नाही, तर ८.९% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचे प्रमाण सांगू शकत नाही .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	४६	४१.१%
२	नाही	५६	५०.१%
३	कधीतरी	१०	८.९%
		११२	१००%

४.८. नियतकालिकांचे नियमित वाचन :

नियतकालिक नियमित वाचता का ? असा प्रश्न विद्यार्थ्यांना विचारला असता असे लक्षात येते की, ४७.३% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक नियमित येतात .तर २३.२% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे नियमित येत नाही .तर २९.५% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक कधीतरी नियमित येतात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५३	४७.३%
२	नाही	२६	२३.२%
३	कधीतरी	३३	२९.५%

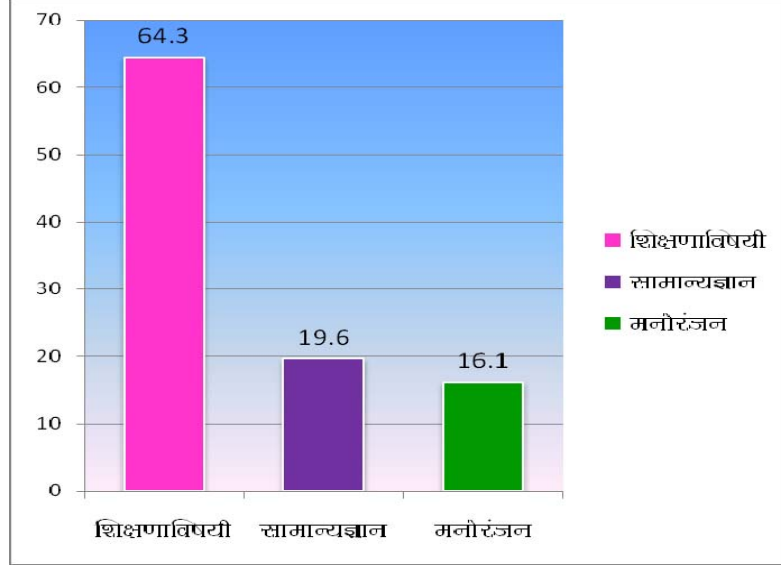
		११२	१००%
--	--	-----	------

४.९. कुठल्या प्रकारचे नियतकालिक येतात :

६४.३% विद्यार्थ्यांच्या मते शिक्षणा विषयीचे नियतकालिक हे जास्त येतात. तर १९.६% विद्यार्थ्यांच्या मते सामान्यज्ञान विषयीचे नियतकालिक हे जास्त येतात. तर १६.१% विद्यार्थ्यांच्या मते मनोरंजनात्मक नियतकालिक हे जास्त प्रमाणात येतात.

अ.क्र.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	शिक्षणाविषयी	७२	६४.३%
२	सामान्यज्ञान	२२	१९.६%
३	मनोरंजन	१८	१६.१%
		११२	१००%

४.९. कुठल्या प्रकारचे नियतकालिक येतात :

४.१०. नियतकालिक नियमित वाचता का :

नियतकालिक विभागात शिक्षणाविषयी नियतकालिक वाचणारे ५२.७% विद्यार्थी आहेत, तर सामान्यज्ञाना वरील नियतकालिक वाचणारे ३२.१% विद्यार्थी आहेत, तर मनोरंजनात्मक नियतकालिक वाचणारे १५.२% विद्यार्थी आहे.

अ.क्र.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५९	५२.७%
२	नाही	३६	३२.१%
३	कधीतरी	१७	१५.२%
		११२	१००%

४.११. नियतकालिके ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत का :

३२.१% विद्यार्थ्यांच्या मते ग्रंथालयात नियतकालिक ही मुवलक प्रमाणात उपलब्ध असतात. तर ४६.४% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे वेळेवर उपलब्ध होत नाहीत. तर २१.४% विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयात कीती नियतकालिके येतात. हे माहिती देखील नाही.

अ.क्र.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३६	३२.१%
२	नाही	५२	४६.४%

३	कधीतरी	२४	२१.४%
		११२	१००%

४.१२. नियतकालिकांचे नाव सुचविले जाते का? :

नियतकालिकांचे नाव तूम्ही सूचविता का?असे विचारले असता ३८.४% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचे नाव हे विद्यार्थ्यांकडून सूचविले जाते, तर ४०.२% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचे नाव हे प्राचार्य, ग्रंथपाल सूचवितात, तर २१.४% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचे नाव हे कोणाकडून सुचविले जाते हे माहिती देखील नाही .

अ.क्र.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	४३	३८.४%
२	नाही	४५	४०.२%
३	कधीतरी	२४	२१.४%
		११२	१००%

४.१३. इतर ग्रंथालयाचा वापर :

इतर ग्रंथालयात जाऊन नियतकालिकांचा वापर हा २५.९% विद्यार्थी करतात, तर ५०.०% विद्यार्थी हे नियतकालिकाचा वापर करित नाही.तर २४.१% विद्यार्थी हे कधीतरी नियतकालिकाचा वापर करतात .

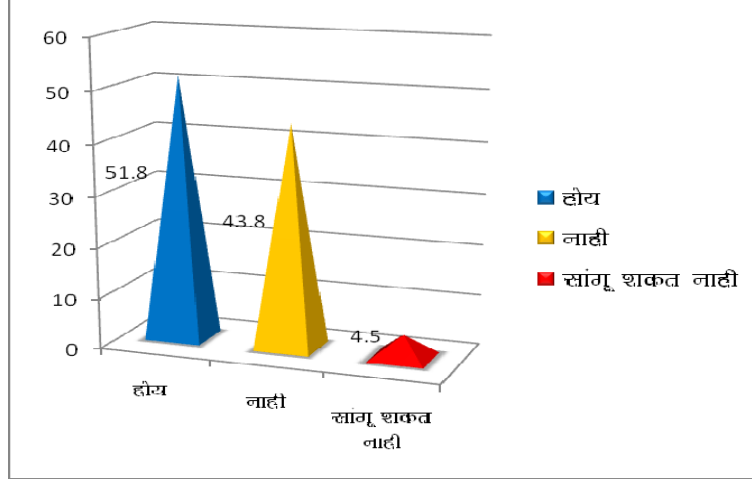
अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	२९	२५.९%
२	नाही	५६	५०.०%
३	कधीतरी	२७	२४.१%
		११२	१००%

४.१४. ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी :

ग्रंथालयात रोज येणारे विद्यार्थी हे फार कमी असतात.यापैकी ५१.८% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांची मांडणी ही व्यवस्थित केलेली आहे,तर ४३.८% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांची मांडणी ही व्यवस्थित केलेली नाही.तर ४.५% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांची मांडणी ही व्यवस्थित केली आहे की नाही ते सांगू शकत नाही. कारण काही विद्यार्थी हे ग्रंथालयात फार कमी वळतात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५८	५१.८%
२	नाही	४९	४३.८%
३	सांगू शकत नाही	०५	४.५%
		११२	१००%

४.१४ . ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी :

४.१५ . वेळेवर उपलब्ध :

आपल्याला हवे असलेले नियतकालिक हे ४२.९% विद्यार्थ्यांच्या मते वेळेवर उपलब्ध होते.तर ३१.३% विद्यार्थ्यांच्या मते वेळेवर उपलब्ध होत नाही,तर २५.९% विद्यार्थ्यांचे मते नियतकालिक हे कधीतरी वेळेवर उपलब्ध होते .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	४८	४२.९%
२	नाही	३५	३१.३%
३	कधीतरी	२९	२५.९%
		११२	१००%

४.१६ .नियतकालिकांचे आरक्षण :

३३.९% विद्यार्थ्यांच्या मते हवे असलेल्या नियतकालिकांचे आरक्षण केले जाते, तर ५५.४% विद्यार्थ्यांच्या मते हवे असलेले नियतकालिक हे वेळेवर मिळत नाही,तर १०.७% विद्यार्थ्यांच्या मते हवे असलेल्या नियतकालिकांचे आरक्षण हे कधीतरी केले जाते .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३८	३३.९%
२	नाही	६२	५५.४%
३	कधीतरी	१२	१०.७%
		११२	१००%

४.१७. नियतकालिकांचे अंक वेळेवर उपलब्ध होतात का :

ग्रंथालयात नियतकालिकांचे अंक ४२.५% विद्यार्थ्यांच्या मते वेळेवर उपलब्ध होतात, तर ४२.०% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचे अंक वेळेवर उपलब्ध होत नाही,तर १२.५% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचे अंक हे कधीतरी उपलब्ध होतात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	५१	४२.५ %
२	नाही	४७	४२.० %
३	कधीतरी	१४	१२.५ %
		११२	१०० %

४.१८. नियतकालिकांची माहिती आपल्याला माहिती आहे का :

ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची माहिती ही २८.६% विद्यार्थ्यांना आहे.थोडी फार माहिती ही ३९.३% विद्यार्थ्यांना आहे, तर ३२.१% विद्यार्थ्यांच्या मते कुठले नियतकालिक हे ग्रंथालयात येतात, ते त्यांना माहित नाही .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३२	२८.६ %
२	नाही	४४	३९.३ %
३	कधीतरी	३६	३२.१ %
		११२	१०० %

४.१९. नियतकालिकांची सूची वेळोवेळी प्रदर्शित :

नियतकालिकांची सूची ही ३४.८% विद्यार्थ्यांच्या मते वेळोवेळी प्रदर्शित केली जाते, तर ५१.८% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांची सूची ही वेळोवेळी प्रदर्शित केली जात नाही, तर १३.४% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांची सूची ही कधीतरी प्रदर्शित केली जाते.

अ.क्र.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३९	३४.८ %
२	नाही	५८	५१.८ %
३	कधीतरी	१५	१३.४ %
		११२	१०० %

४.२०. नियतकालिकांतील एखादा लेख वाचण्यासाठी निदर्शनास :

३०.४% विद्यार्थ्यांच्या मते ग्रंथपाल एखादा लेख वाचण्यासाठी निदर्शनास आणून देतो. तर ३७.५% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिकांचा लेख वाचण्यासाठी ग्रंथपाल हा निदर्शनास आणून देत नाही. तर ३२.१% विद्यार्थ्यांच्या मते कधीतरी नियतकालिकांचा लेख वाचण्यासाठी ग्रंथपाल हे निदर्शनास आणून दिला जातो.

अ.क्र.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३४	३०.४ %
२	नाही	४२	३७.५ %
३	कधीतरी	३६	३२.१ %
		११२	१०० %

४.२१ कुठल्या भाषेतील नियतकालिक आवडतात :

३९.३% विद्यार्थ्यांच्या मते मराठी भाषेतील नियतकालिक हे जास्त प्रमाणात वाचले जातात. तर हिंदी भाषेतील नियतकालिके ही २५.०% विद्यार्थ्यांच्या मते वाचली जातात. तसेच इंग्रजी भाषेतील नियतकालिके ही २५.९% विद्यार्थ्यांच्या मते वाचली जातात. तर ९.८% विद्यार्थ्यांच्या मते इतर भाषेतील नियतकालिके ही वाचली जातात.

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	मराठी	४४	३९.३%
२	हिंदी	२८	२५.०%
३	इंग्रजी	२९	२५.९%
४	इतर	११	९.८%
		११२	१००%

४.२२. सर्वात जास्त महत्वाचे साहित्य :

६२.५% विद्यार्थ्यांच्या मते सर्वात जास्त महत्वाचे साहित्य हे ग्रंथ आहे. तर ३७.५% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे महत्वाचे साहित्य आहे. कारण नियतकालिकात एखादे आर्टिकल हे सविस्तररीत्या छापून येते.

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	कमिक पुस्तके	७०	६२.५%
२	नियतकालिके	४२	३७.५%
		११२	१००%

४.२३. नियतकालिक विकत घेता का?

आपण स्वतः एखादे नियतकालिक विकत घेता का? हा प्रश्न विचारला असता ३०.४% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे आम्ही नियमित विकत घेतो. तर ४२.९% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे कधीच विकत घेत नाही, तर २६.८% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे कधीतरी विकत घेतले जातात.

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	होय	३४	३०.४ %
२	नाही	४८	४२.९ %
३	कधीतरी	३०	२६.८ %
		११२	१०० %

४.२४.नियतकालिक वापरण्यामागचा उद्देश :

१६.१% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक वापरण्यामागचा उद्देश हा मनोरंजनात्मक असतो.तर ५५.४%विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे शिक्षणासाठी वापरले जातात.तर २८.६% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक हे संशोधनासाठी वापरले जातात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	मनोरंजनात्मक	१८	१६.१%
२	शिक्षणासाठी	६२	५५.४%
३	संशोधनासाठी	३२	२८.६%
		११२	१००%

४.२५. नियतकालिक वाचण्यास स्वतंत्र व्यवस्था :

नियतकालिक वाचण्यास स्वतंत्र नियतकालिक विभाग हा प्रत्येक ग्रंथालयाला महाविद्यालयाचा अपूर निधी असल्या कारणाने परवडणार नाही.४६.४% विद्यार्थ्यांच्या मते नियतकालिक विभागाची स्वतंत्र व्यवस्था आहे.तर ४१.४% विद्यार्थ्यांच्या मते स्वतंत्र व्यवस्था नाही.तर १२.५% विद्यार्थ्यांना नियतकालिक वाचण्यास स्वतंत्र व्यवस्था आहे की नाही, हे माहित देखील नाही .

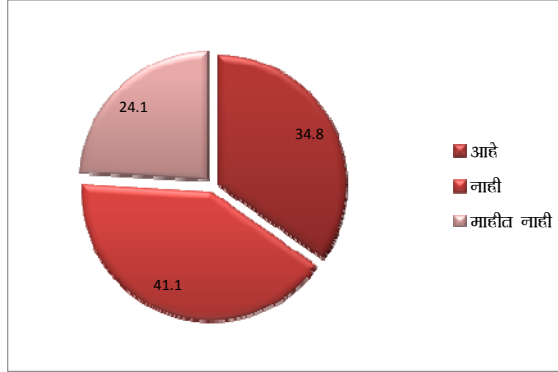
अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	आहे	५२	४६.४%
२	नाही	४६	४१.४%
३	माहित नाही	१४	१२.५%
		११२	१००%

४.२६. इंटरनेट सेवा :

ग्रंथालयात इंटरनेटची सुविधा ही ३४.८% विद्यार्थ्यांच्या मते केली आहे.तर ४१.१% विद्यार्थ्यांच्या मते इंटरनेट सुविधा ही केलेली नाही.तर २४.१% ग्रंथालयाकडे कधीच न वळणारे विद्यार्थीसूद्धा असतात.त्यामूळे त्यांना ग्रंथालयात इंटरनेटची सुविधा केली आहे की नाही,हे देखील माहीत नसते.

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	आहे	३९	३४.८%
२	नाही	४६	४१.१%
३	माहीत नाही	२७	२४.१%
		११२	१०० %

४.२६. इंटरनेट सेवा :

४.२७. ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिकांचा वापर :

२८.६% विद्यार्थ्यांच्या मते ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिकांचा वापर केला जातो. तर ५८.९% विद्यार्थ्यांच्या मते ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिकांचा वापर हा केला जात नाही. तर १२.५% विद्यार्थ्यांच्या मते कधीतरी ईलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिकांचा वापर केला जातो.

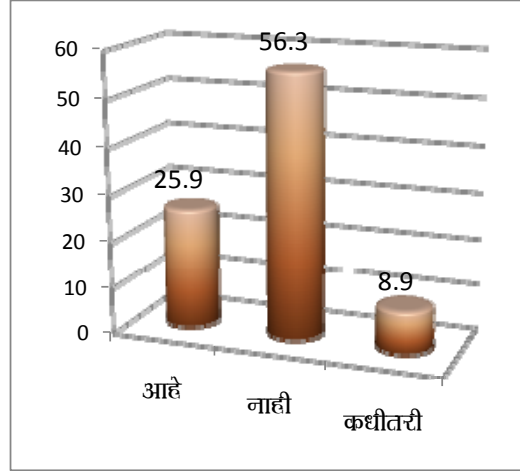
अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	आहे	३२	२८.६%
२	नाही	६६	५८.९%
३	माहीत नाही	१४	१२.५%
		११२	१०० %

४.२८. ग्रंथालयात ई जर्नलची सुविधा :

ग्रंथालयात ई- जर्नलची नियतकालिक ही २५.९% विद्यार्थ्यांच्या मते येतात.तर ५६.३% विद्यार्थ्यांच्या मते ई जर्नलची नियतकालिक ही येत नाही.तर ८.९ % विद्यार्थ्यांच्या मते कधीतरी ई जर्नलची सुविधा उपलब्ध होते .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	आहे	२९	२५.९%
२	नाही	६३	५६.३%
३	माहीत नाही	२०	८.९%
		११२	१०० %

४.२८. ग्रंथालयात ई जर्नलची सुविधा :

४.२९. कुठल्या प्रकारची नियतकालिके येतात :

ग्रंथालयात कुठल्या प्रकारच्या नियतकालिकाला महत्व दिले जाते, ही महत्वाची बाब आहे.कोणत्या प्रकारची नियतकालिक ही येतात.तर ५८.०% विद्यार्थ्यांच्या मते छापील स्वरूपातील नियतकालिक तर ४२.०% विद्यार्थ्यांच्या मते इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिक येतात .

अ.क.	प्रतीसाद	संख्या	टक्के
१	छापील	६५	५८.०%
२	इलेक्ट्रॉनिक	४७	४२.०%
		११२	१०० %

प्रकरण : ५

५.१ निष्कर्ष आणि शिफारसी :

माहिती विश्लेषण आणि निष्कर्ष अभ्यासकाने पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास या संशोधन प्रकल्पा अंतर्गत प्रश्नावली या साधनाद्वारे प्राप्त माहितीचे विश्लेषण करून पुढील निष्कर्ष काढलेले आहे .

संशोधकाने हाती घेतलेल्या संशोधन कार्याद्वारे निष्कर्ष काढणे हे अतिपय महत्वाचे काम आहे . तत्पूर्वी संशोधकाने विषय निवडीपासून अहवाल लेखनापर्यंत संशोधनासंबंधी जे जे कार्य केले ज्या ज्या गोष्टी पाहिल्या अनुभवल्या जी कामे पार पाडली जे जे संदर्भ वापरले या सर्वांचा एकत्रित सारांश लिहीण्यास संशोधनाची एक प्रतिकृती सारांश रूपाने समोर येते . त्यासाठी निष्कर्षापूर्वी प्रस्तुत संशोधनासंबंधी संशोधकाने सारांश मांडला आहे .

टीळक महाराष्ट्र पूणे अंतर्गत एम . फील या अभ्यासासाठी संशोधन प्रकल्पासाठी पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास हा विषय प्रकल्प विषय निवडला .

सदर अभ्यासासाठी सर्वप्रथम पूर्वाभ्यास आणि वाचन साहित्य शोध घेतला आणि त्यानुसार अभ्यासाची दिशा ठरविली . संशोधनाचा आराखडा तयार करून विद्यापीठास सादर केला गेला . टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाकडून सदर विषयासाठी अभिप्राय मिळून विषय मंजूर करण्यात आला .

वाचन साहित्याचा शोध झाल्यानंतर अभ्यासासाठी निवडलेल्या सर्व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांना प्रश्नावली पाठवीण्याचे ठरले . सर्व महाविद्यालयांना प्रत्यक्षात प्रश्नावली भेटी देऊन, प्रश्नावली भरून घेतली . सदर महाविद्यालयांनी उत्तम प्रतिसाद आणि सहकार्य दिल्यामुळे त्या त्या महाविद्यालयांची दर्जेदार माहिती मिळण्यास मदत झाली .

मार्गदर्शकाने केलेल्या सूचनांच्या आधारे आणि प्रश्नावली देखील तज्ञ व्यक्तींकडून तपासून घेतली असल्याने सर्व प्रकारचे प्रश्न प्रश्नावलीत समावीष्ट झाले प्रत्यक्ष जाऊन प्रश्नावली भरून घेऊन माहिती करण्यात आली .

पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास हा प्रस्तुत संशोधन प्रकल्प हा संदर्भ साहित्य म्हणून पुढील संशोधकांसाठी वापरण्यात येईल याची संशोधकास खात्री वाटते .

संशोधन माहितीच्या विश्लेषणाद्वारे जे निष्कर्ष प्राप्त झाले त्यांचे संकलन करतांना काही सूचना द्याव्यात असे अभ्यासकाला वाटते . संशोधन प्रकल्पाकरीता निवडलेल्या पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास या विषयावर ग्रंथालयातील नियतकालिक विभागाच्या त्रुटी दूर करून सद्य परिस्थितीपेक्षा जास्त उत्कृष्ट सेवा देण्याच्या आणि नियतकालिकाचा जास्तीत जास्त वापर होण्याच्या दृष्टीकोनातून काही शिफारसी कराव्याशा वाटतात .

शिक्षणशास महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयातील नियतकालिक विभागाची परिस्थिती जाणून घेण्यासाठी प्रस्तुत प्रकल्प अहवालातील माहिती विषद करून व निष्कर्षावरून ग्रंथालयाचा सर्वांगीण विकास व्हावा या उद्देशाने निष्कर्ष व शिफारसी सुचविणे आवश्यक वाटते त्या खालीलप्रमाणे .

- १ . ग्रंथालयात नव्याने आलेले अंक हे वाचकांना व संशोधकांना दिसावे यासाठी जे नियतकालिक आलेले आहे, त्या अंकाची यादी प्रदर्शित करावी म्हणजेच नियतकालिके ही सगळ्यांच्या नजरेस पडतील व त्याचा वापर वाढेल . यामध्ये संशोधकाने वरील विषयी माहिती संकलीत केली असता असे निष्पन्न झाले की ८१% ग्रंथालयात नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित केली जाते १८% ग्रंथालयात ही यादी प्रदर्शित केली जात नाही, म्हणजेच एकूण १८% ग्रंथालयात सुधारणा होणे आवश्यक आहे .
- २ . नवीन आलेले अंक हे वाचकांना दिसावे यादृष्टीने नियतकालिकांची ही मांडणी करून ठेवावीत . निष्कर्षाप्रत असे लक्षात आले आहे की नियतकालिके ठेवण्यासाठी पिजन होल रॅकचा उपयोग १८% ग्रंथालयात केला जातो . यावरून असे म्हणावे लागेल की भविष्यकाळाचा अंदाज घेऊनच या योजना निश्चित असतात . त्यामळे सर्व ग्रंथालयांनी पिजन होल रॅकचा वापर करणे आवश्यक आहे .
- ३ . ग्रंथालयात जर वर्गणी भरून नियतकालिके आली नाही तर त्या प्रकाशकाला कीर्वा ज्यांच्या तर्फे नियतकालिके घेतली आहे त्यांना स्मरणपत्रे पाठवावी लागतात . स्मरणपत्रे ही वेगवेगळ्या स्वरूपात पाठवीली जातात . २७% ग्रंथालयात स्मरणपत्रे ही कधीतरी पाठवीली जातात . तर

- ९% ग्रंथालयात स्मरणपत्रे ही कधीच पाठवली जात नाही .म्हणजेच एकूण ३६% ग्रंथालयात सुधारणा होणे गरजेचे आहे .
- ४ . इंटरनेट ही काळाची गरज आहे कारण इंटरनेटवरून जीवनातील ब-याचशा गरजा पूर्ण केल्या जातात .त्यामूळे वेळ वाचतो व अचूक माहिती मिळते .वरील विषयी माहिती संकलीत केली असता ४१% ग्रंथालयांमध्ये ग्रंथालय सुविधा नाही .तर २४% ग्रंथालयांमध्ये इंटरनेटची सुविधा केली आहे की नाही हे विद्यार्थ्यांना माहित देखील नाही .म्हणजेच एकूण ६५% ग्रंथालयात इंटरनेटची आवश्यकता आहे .
- ५ . नियतकालिकांचे अंक जपून ठेवणे खूप जिकरीचे आहे .व ही नियतकालिक संदर्भासाठी उपयोजकांना लागतात .नियतकालिकांच्या बांधणी विषयी माहिती संकलीत केली असता असे लक्षात येते की पाच वर्षांपर्यंतचे नियतकालिकांचे अंक हे ३६% ग्रंथालयात जतन करून ठेवले जाताततर ५४% ग्रंथालयात कायम स्वरूपी नियतकालिकांचे अंक जतन करून ठेवले जातात .तर ९% ग्रंथालयात १० वर्षांपर्यंतचे नियतकालिके ही जतन करून ठेवली जातात .या माहितीवरून असा निष्कर्ष निघतो की ४५% ग्रंथालयात नियतकालिके ही कायम स्वरूपी जतन केली जातात .
- ६ . ई जर्नलची उपलब्धता वेगवेगळ्या ठिकाणी होत असते जसे की ग्रंथालयात एका संगणकावर ग्रंथालयात एकापेक्षा जास्त संगणकावर अनेक संगणकावर फूल नेटवर्क व्यवस्था असते . साधारणतः ई जर्नल हे ३६% ग्रंथालयात उपलब्ध होत नाही .१८% ग्रंथालयात ई जर्नल हे कधीतरी उपलब्ध होतात .म्हणजेच एकूण ५४% ग्रंथालयात सुधारणा करणे गरजेचे आहे .
- ७ . ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दती ही उपयोजकांच्या दृष्टीने फार महत्वाची आहे .निष्कर्षाप्रत असे लक्षात आले आहे की ९% ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दती आढळून येत नाही .म्हणजेच ९% ग्रंथालयात सुधारणा होणे गरजेचे आहे .
- ८ . आंतर ग्रंथालयीन सेवा ही सर्वच ग्रंथालयांना दिली जाते .परंतु ३६% ग्रंथालय ही सेवा देत नाही आणि ९% ग्रंथालय ही सेवा कधीतरी देते .म्हणजेच एकूण ४५% ग्रंथालयांनी आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवा यामध्ये सुधारणा करण्याची आवश्यकता आहे .
- ९ . नियतकालिकांची खरेदी करतांना सर्व घटकांचा विचार करून नियतकालिकांची खरेदी केली जाते .मात्र येथे निष्कर्षाप्रत असे लक्षात आले आहे की ३६% ग्रंथालये ही नियतकालिकांचा

खर्च वाढवीण्याच्या वीचारात नाही तर १८% ग्रंथालयात नियतकालिकांचा खर्च वाढेल की नाही हे सांगता येणार नाही. म्हणजेच वरील माहिती वरून असे म्हणता येईल की ६३% नियतकालिके वाढवीण्याची आवश्यकता आहे. म्हणजेच इतर ग्रंथालयांचीसुद्धा मागणीनुसार व उपयुक्ततेनुसार नियतकालिकांची खरेदी करावी.

१०. नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण होणे हे संशोधन विकासाच्या दृष्टीने आज्ञावलीद्वारे नोंद होणे आवश्यक आहे. मात्रा संशोधनासाठी घेतलेल्या महाविद्यालय ग्रंथालयात संगणकीकरण न करणारे ५४% ग्रंथालये आहे. तर ९% ग्रंथालये ही भविष्यात ग्रंथालय संगणकीकरण करण्याच्या विचारात आहे. म्हणजेच संशोधन माहितीच्या विश्लेषणाद्वारे निष्कर्षास असे आले आहे की एकूण ६३% महाविद्यालयीन ग्रंथालयात संगणकीकरण होणे आवश्यक आहे.
११. वर्षाच्या सुरुवातीला ग्रंथालयात कीती ग्रंथ नियतकालिके आणायची हे निश्चित केले जाते. त्यानुसार वार्षिक अंदाजपत्रक केले जाते. संशोधकाने सर्वे केला असता त्यावरून असे निष्पन्न झाले की २७% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक हे पूरसे नाही. तर १८% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण कीती आहे हे सांगता येणार नाही. म्हणजेच वार्षिक अंदाजपत्रक हे कमी जास्त होऊ शकते. यावरून असे सिद्ध होते की ४५% ग्रंथालयात सुधारणा होणे आवश्यक आहे.
१२. संशोधनातून असे लक्षात आले आहे की ६३% ग्रंथालये ही नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी करतात तर ३६% ग्रंथालये याबाबतीत उदासीन दिसतात. वरील माहितीवरून असा निष्कर्ष निघतो की ३६% ग्रंथालयांनी नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी करावी. यावरून असे सिद्ध होते की जर जून्या खंडांची बांधणी केली नाही तर ते हरवीण्याची शक्यता असते तसेच ते वाचकांना शोधत बसावे लागते. जर ते एकत्र पूर्ण वर्षभराच्या एका नियतकालिकाच्या जून्या नियतकालिकांची बांधणी केली तर ते लगेच सापडतात. या सर्व फायद्याचा विचार करून नियतकालिकांच्या जून्या नियतकालिकांची बांधणी ग्रंथालयाने करावी.
१३. शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयात नियतकालिकांचे प्रमाण हे मोठ्या प्रमाणात असते. व नियतकालिकाला अग्रगण्य स्थान आहे व मिळालेल्या माहितीवरून असे समजते की ३६% ग्रंथालय ही भारतीय तसेच परदेशी नियतकालिके घेतात. तर ६३% ग्रंथालये ही

महाविद्यालयाचा अपूरा निधी असल्या कारणाने भारतीय नियतकालिके घेण्यावर भर देतात. म्हणजेच एकूण ६३% ग्रंथालयात भारतीय तसेच परदेशी नियतकालिके घेणे गरजेचे आहे. आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकांची भरमसाठ वर्गणी भरून नियतकालिके घेणा-या ग्रंथालयाचे प्रमाण बरे आहे. मात्र त्यात वाढ होणे गरजेचे आहे. कारण आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकात त्या त्या देशातील नविन नविन तंत्रज्ञाना विषयी माहिती येत असते.

१४. ग्रंथालयात नियतकालिकांची वाढ होणे गरजेचे आहे. विद्यापीठात विना अनुदानित तत्वावरील नियतकालिक संग्रह वाढवीणे आवश्यक आहे. संशोधकाने गोळा केलेल्या माहितीच्या आधारावरून असे निष्पन्न झाले की ६३% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे. तर ३६% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे नाही. म्हणजेच यावरून असा निष्कर्ष निघतो की ३६% ग्रंथालयात नियतकालिक संग्रहाची वाढ होणे आवश्यक आहे. त्यामूळे अभ्यासक संशोधकांना जास्तीत जास्त वाचन करणे सोईचे होते.
१५. ग्रंथालय हे सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांच्या सोईनुसार उपलब्ध करून द्यावे. जेणे करून अभ्यासक संशोधकांना जास्तीत जास्त वाचन करणे सोईचे होते. संशोधकाने वरील माहिती संकलीत केली असता ५४% महाविद्यालये ही सुट्टीच्या दिवशी उघडत नाही. तर १८% ग्रंथालय हे कमिटी येणार असेल त्यावेळी उघडले जाते. यावरून असा निष्कर्ष निघतो की ७२% ग्रंथालयांमध्ये सुधारणा होणे जरूरी आहे.
१६. विद्यार्थी हा ग्रामीण भागातून आला आहे की शहरी भागातून हा प्रश्न विचारला असता ५९% विद्यार्थी हे ग्रामीण भागातून आले आहे तर ४२% विद्यार्थी हे शहरी भागातून आले आहे यावरून असे दिसून येते की ग्रामीण भागातून येणा-या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण जास्त आहे.
१७. आपल्या विषयासंबंधीत असलेले नियतकालिक हे जर ग्रंथालयात उपलब्ध नसेल तर वाचक संशोधक त्या नियतकालिकांचे आरक्षण करावयास सांगतात. संशोधकाने सर्वे केला असता त्यावरून असा निष्कर्ष निघाला की ५५% ग्रंथालयात हवे असलेले नियतकालिक हे वेळेवर मिळत नाही. तर १०% ग्रंथालयात नियतकालिकांचे आरक्षण हे कधीतरी केले जाते. म्हणजेच निष्कर्षा अंती असे सिद्ध होते की एकूण ६५% ग्रंथालयात विद्यार्थ्यांना नियतकालिक हे घरी देण्यासाठी काही नियोजित धोरण ठरवावे लागेल. त्यामूळे नियतकालिके ही सर्वांना मिळू शकेल व त्याचा वापर वाढेल.

- १८ . ग्रंथालयात सर्वात जास्त महत्व ग्रंथाला दिले जाते की नियतकालिकाला असा प्रश्न विचारण्यात आला होता तर ६२% ग्रंथालयात ग्रंथ व नियतकालिके या दोघांना महत्व दिले जाते . म्हणजेच संशोधकाने निष्कर्षा अंती असे सिध्द केले की ३७% ग्रंथालयात फक्त क्रमिक पुस्तकांना महत्व दिले जाते .म्हणजेच संशोधकाने निष्कर्षा अंती असे सिध्द केले की ३७% ग्रंथालयात सुधारणा होणे गरजेचे आहे .
- १९ . ग्रंथालय हे महाविद्यालय सुरू होण्याच्या अगोदर उघडले पाहिजे पण सर्वे अंती यामध्ये बराच बदल जाणवतो .यामध्ये ६३% ग्रंथालय महाविद्यालयाच्या वेळेत ग्रंथालय उघडतात .तर २७% ग्रंथालय ही महाविद्यालय सुरू होण्याच्या एक दोन तास आधी उघडतात . तर ९% ग्रंथालय ही महाविद्यालय सुरू झाल्यानंतर एक दोन तास नंतर उघडली जातात .म्हणजेच संशोधकाने सर्वे केला असता असे सिध्द होते की ग्रंथालय हे महाविद्यालय सुरू होण्याच्या एक दोन तास आधी उघडले पाहिजे म्हणजेच ७२% ग्रंथालयात सुधारणा होणे गरजेचे आहे .
- २० . शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांच्या ग्रंथालयातील नियतकालिक संग्रह वीकास संदर्भात भावी काळासाठी काही योजना करणे आवश्यक आहे .नियतकालिक वापरण्यामागचा उद्देश हा १६% ग्रंथालयात मनोरंजनात्मक असतो .तर ५५% ग्रंथालयात नियतकालिक वापरण्यामागचा उद्देश हा शिक्षणासाठी असतो तर २८% महाविद्यालयात नियतकालिके ही संशोधनासाठी वापरली जातात . येथे निष्कर्षा अंती असे लक्षात आले आहे की विद्यार्थ्यांना शिक्षण शास्त्रातील नियतकालिकांकडे वळविण्याचे प्रयत्न केले पाहिजे .अशा निरनिराळ्या उपाययोजना केल्यास नियतकालिकांचा वापर मोठया प्रमाणात होईल .

५ .२ भविष्य काळासाठी अभ्यास विषय :

- १ . शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा अभ्यास .
- २ . शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागातील ग्रंथालयातील वाचकांचा अभ्यास .
- ३ . शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयातील वाचन साहित्य संग्रहाचा विकास आणि आधुनिकीकरणाचा अभ्यास .
- ४ . शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील ग्रंथालयातील नियतकालिकांचे आशय विश्लेषणाचा अभ्यास करण्याची संशोधकांना संधी आहे .

परिशिष्ट
प्रश्नावली
संदर्भग्रंथ सूची

पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा

अभ्यास

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ

एम . फील . प्रबंधासाठी

ग्रंथपाल प्रश्नावली

१. सर्व प्रश्नांची उत्तरे लीहावीत .
२. कृपया योग्य (✓) अशी खुण करावी .
३. आपला अभिप्राय थोडक्यात व्यक्त करा .
१. संस्थेचे नाव : -----
महाविद्यालयाचे नाव : -----
पत्ता : -----
ई मेल पत्ता : -----
स्थापना : -----
दूरध्वनी क्रमांक : -----
वेबसाईट : -----
२. ग्रंथपालाचे नाव : -----
शैक्षणिक पात्रता : ----- फोन नंबर : -----
अनुभव :
ग्रंथालयाची वेबसाईट : आहे - [] नाही - []
३. अभ्यासक्रम : विद्यार्थी संख्या :
प्रमाणपत्र : - [] - []
पदव्युत्तर : - [] - []
पदवी : - [] - []

इतर : - [] - []

संशोधन एम . फील पी . एच . डी

- ४ . एकूण प्राध्यापकांची संख्या : - []
- ५ . आपल्या महाविद्यालयाचे स्वतंत्र ग्रंथालय आहे का? होय - [] नाही - []
- ६ . ग्रंथालय उपलब्धतेची वेळ :
- १ . कॉलेजच्या वेळात - []
- २ . कॉलेजच्या आधी एक दोन तास - []
- ३ . कॉलेजच्या नंतर एक दोन तास - []
- ७ . ग्रंथालय सुट्टीच्या दिवशी उपलब्ध असते का?
- होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ८ . ग्रंथसंग्रहाची माहिती :
- १ . एकूण पुस्तकांची संख्या : - []
- २ . येर्णाया नियतकालिकांची संख्या : - []
- ३ . संदर्भ ग्रंथांची संख्या : - []
- ४ . इतर वाचन साहित्याची संख्या : - []
- ९ . खालील कोणत्या साहित्यावर ग्रंथालय जास्त खर्च करते .
- १ .पुस्तके - [] २ .नियतकालिके - []
- ३ .इतर वाचन साहित्य - []
- १० . आपल्या ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे का?
- होय - [] नाही - [] सांगता येत नाही - []
- ११ . आपल्या ग्रंथालयात खालील प्रकारची कीती नियतकालिके येतात .
- भारतीय - [] परदेशी - []
- १२ . नियतकालिकांची नोंद ठेवण्यासाठी आपण कोणती पध्दत वापरतात .
- रजिस्टर पध्दत - [] कार्डेक्स पध्दत - []

- द्विपत्रा पध्दत - [] इतर पध्दत - []
- १३ . आपणास नियतकालिकांचे सर्व अंक नियमितपणे मिळतात का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- १४ . जी काही नियतकालिके आली नाही त्यांना नियमितपणे स्मरणपत्रे पाठवीता का?
नियमितपणे - [] कधीतरी - [] कधीच नाही - []
- १५ . न आलेल्या नियतकालिक अंकांची कीमत वितरकाकडून परत मिळवीता का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- १६ . आपल्या ग्रंथालयात नियतकालिकांची मांडणी कोणत्या पध्दतीने केली आहे .
अनुवर्णानुसार - [] विषयानुसार - [] भाषेनुसार - []
- १७ . नियतकालिकांचे अंक पोस्टात गहाळ होण्याचे प्रमाण कीती आहे ?
जास्त प्रमाणात - [] कमी प्रमाणात - [] नाही - []
- १८ . ग्रंथालयात न आलेल्या नियतकालिकांचे अंक मिळवीण्यासाठी इतर ग्रंथालयामधून प्रयत्न करता का ? उदा . झेरॉक्स कॉपी
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- १९ . नियतकालिकांच्या खंडांची बांधणी करता का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- २० . नियतकालिकांसाठी स्वतंत्र विभाग आहे का?
होय - [] नाही - []
- २१ . नियतकालिकांचे काम करण्यासाठी स्वतंत्र व्यक्ती आहे का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- २२ . नियतकालिकांची नव्याने आलेल्या अंकांची यादी प्रदर्शित करता का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- २३ . आपल्या ग्रंथालयात नियतकालिकांच्या निवडीमध्ये कोणाचा सहभाग असतो .
ग्रंथालय समिती - [] प्राचार्य- [] विद्यार्थी - [] ग्रंथपाल- []

- २४ . एखादया वर्षी अंदाजपत्रक कमी असल्यास नियतकालिकांची संख्या कमी केली जाते का?
होय – [] नाही – []
- २५ . इतर ग्रंथालयांनी मागणी केल्यास लेखाची प्रत पाठवता का?
होय – [] नाही – [] कधीतरी – []
- २६ . नियतकालिकांमध्ये एखादा चांगला लेख आलेला असल्यास वाचकांच्या निदर्शनास आणून देता का?
होय – [] नाही – [] कधीतरी – []
- २७ . नियतकालिकांच्या लेखांची माहिती सेवा देता का?
होय – [] नाही – [] कधीतरी – []
- २८ . नियतकालिकांचे वार्षिक अंदाजपत्रक पूरेसे आहे का?
होय – [] नाही – [] सांगता येत नाही – []
- २९ . नियतकालिकांचा खर्च भविष्यकालामध्ये वाढवीण्याचा आहे का?
होय – [] नाही – [] सांगता येत नाही – []
- ३० . नियतकालिक विभागाचे संगणकीकरण झाले आहे का?
होय – [] नाही – [] विचारार्थी आहे – []
- ३१ . आपल्या ग्रंथालयात इंटरनेट सेवा उपलब्ध करून दिली आहे का?
होय – [] नाही – [] विचारार्थी आहे – []
- ३२ . ई जर्नल आपण ग्रंथालयात उपलब्ध करून दिले आहेत का?
होय – [] नाही – [] विचारार्थी आहे – []
- ३३ . वाचक नियतकालिकांच्या आरक्षणासाठी विनंती करतात का?
होय – [] नाही – [] कधीतरी – []
- ३४ . आपल्या ग्रंथालयात नसलेले नियतकालिक वाचकांना हवे असल्यास इतर ग्रंथालयातून आंतर ग्रंथालयीन देवघेव सेवेमार्फत मागवता का?
होय – [] नाही – [] कधीतरी – []

- ३५ . नियतकालिकांच्या लेखाची प्रतिलिपी सेवा देता का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ३६ . नियतकालिके ठेवण्यासाठी कोणत्या उपाय योजना केल्या आहेत .
शेल्फ - [] डिस्पले रॅक - [] पीजन होल रॅक - []
- ३७ . आपल्या ग्रंथालयात मुक्तद्वार पध्दत आहे का?
होय - [] नाही - []
- ३८ . आपण इतर ग्रंथालयांना आंतर ग्रंथालयीन देवघेव पध्दतीवर नियतकालिके देता का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ३९ . आपण इतर ग्रंथालयांच्या नियतकालिक विभागाला अभ्यासासाठी भेट दिली आहे का?
नियमितपणे भेट देतो - [] कधीतरी भेट देतो - []
कधीच नाही - []
- ४० . इतर ग्रंथालयात येणा- या नियतकालिकांची सूची आपल्या ग्रंथालयात उपलब्ध आहे का?
होय - [] नाही - [] काही प्रमाणात - []
- ४१ . आपण नियतकालिक विभागाविषयी समाधानी आहात का?
होय - [] नाही - [] सांगता येत नाही - []
- ४२ . ग्रंथालयात वेळेवर नियतकालिकांची नोंद होते का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ४३ . आपल्या ग्रंथालयातील वाचक इ जर्नल ची मागणी करतात का?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ४४ . ग्रंथालयाच्या सुरक्षिततेसाठी काय उपाययोजना केल्या आहेत?
आग नियंत्राणा - [] सी .सी . टी .व्ही - []
आर .एफ .आय .डी - []
- ४५ . तालीकीकरणासाठी स्वतंत्र दाखल नोंद वही आहे का?
होय - [] नाही - []

- ४६ . नियतकालिकांच्या बांधीव खंडाची दाखल नोंद केली जाते का?
होय – [] नाही – [] निवडक – []
- ४७ . नियतकालिकांच्या बांधीव खंडाचे तालीकीकरण केले जाते का ?
होय – [] नाही – [] निवडक – []
- ४८ . नियतकालिकांच्या बांधीव खंडाचे वर्गीकरण केले जाते का?
डी .डी .सी .– [] सी .सी .– [] यू .डी .सी – []
- ४९ . नियतकालिकांचे कीती वर्षांचे मागील खंड जतन करून ठेवतात?
१ .५ वर्षापर्यंत – [] २ .कायम स्वरूपी जतन – []
३ .१० वर्षापर्यंत – []
- ५० . आपल्या ग्रंथालयातील नियतकालिक विभागात कोणत्या महत्वाच्या सूधारणा घडवून आणाव्याशा वाटतात त्याची थोडक्यात माहिती लिहा .
- ५१ . आपल्या ग्रंथालयातील नियतकालिक विभागासंबंधी भावी योजनांची थोडक्यात माहिती लिहा .
- ५२ . आपल्या ग्रंथालयासंबंधी विशेष माहिती थोडक्यात द्या .

ग्रंथपाल स्वाक्षरी

पिंपरी चिंचवड शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील नियतकालिक विभागाचा

अभ्यास

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ

एम.फील.प्रबंधासाठी

वाचकांसाठी प्रश्नावली

१. सर्व प्रश्नांची उत्तरे लीहावीत .

२. कृपया योग्य (✓) अशी खुण करावी .

३. आपला अभिप्राय थोडक्यात व्यक्त करा .

१. कॉलेजचे नाव : -----

शैक्षणिक वर्ग : बी.एड. - [] एम.एड. - []

वर्ष : - []

२. आपण विद्यार्थी शिक्षक आहात का?

विद्यार्थी - [] शिक्षक - []

३. शिक्षक असल्यास अध्यापनाचा अनुभव : - []

४. आपण कोणत्या भागातून आला आहात .

ग्रामीण - [] शहरी - []

५. शैक्षणिक पात्रता :

बी.एड. एम.एड.

बी.ए. बी.कॉम. बी.एस.सी.

एम.ए. एम.कॉम. एम.एस्सी.

६. आपण ग्रंथालयाचे सभासद आहात का ?

होय - [] नाही - []

७. आपण ग्रंथालयाचा नियमितपणे वापर करता का?

- होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ८ . आपण ग्रंथालयामध्ये गेल्यावर कोणत्या साहित्याचा वापर जास्त करता ?
प्राधान्यक्रम खुण करावी .
पुस्तके - [] नियतकालिके - [] संदर्भ ग्रंथ - []
- ९ . आपल्या ग्रंथालयात नियतकालिकांचे प्रमाण पूरेसे आहे का ?
पूरेसे आहे - [] पूरेसे नाही - [] सांगू शकत नाही - []
- १० . आपण नियतकालिके नियमित वाचता का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ११ . नियतकालिक विभागात कोणत्या प्रकारचे नियतकालिक जास्त येतात .
शिक्षणाविषयी - [] सामान्य ज्ञान - [] मनोरंजन - []
- १२ . आपण खालील विषयातील नियतकालिके नियमितपणे वाचता का ?
शिक्षणाविषयी - [] सामान्य ज्ञान - [] मनोरंजन - []
- १३ . आपणास लागणारी सर्व नियतकालिके ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत का ?
होय - [] नाही - [] माहीती नाही - []
- १४ . आपण ग्रंथालयास नियतकालिकांचे नाव सूचविता का ?
होय - [] नाही - [] माहीती नाही - []
- १५ . आपण इतर ग्रंथालयामध्ये जाऊन नियतकालिकांचा वापर करता का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- १६ . आपल्या ग्रंथालयामध्ये नियतकालिकांची मांडणी व्यवस्थित केलेली आहे का ?
होय - [] नाही - [] सांगू शकत नाही - []
- १७ . आपणास हवे असलेले नियतकालिक वेळेवर उपलब्ध होते का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- १८ . एखाद्या वाचकाने हवे असलेले नियतकालिके घरी वाचावयास नेले असल्यास त्याचे आरक्षण तुम्ही करता का ?

- होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
१९. ग्रंथालयात नियतकालिकांचे अंक वेळेवर उपलब्ध होतात का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
२०. आपल्या ग्रंथालयात येणा-या नियतकालिकांची माहिती आपल्याला आहे का ?
पूर्ण - [] थोडीफार - [] नाही - []
२१. आपल्या ग्रंथालयात नियतकालिकांची सूची वेळोवेळी प्रदर्शित केली जाते का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
२२. ग्रंथपाल आपणास नियतकालिकांतील एखादा लेख वाचण्यासाठी निदर्शनात आणून देतो का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
२३. कोणत्या भाषेतील नियतकालिके आपणास वाचावयास आवडतात ?
मराठी - [] हिंदी - [] इंग्रजी - [] इतर - []
२४. आपणास सर्वात जास्त महत्वाचे साहित्य कोणते वाटते ?
कमिक पुस्तके - [] नियतकालिके - []
२५. आपण स्वतः एखादे नियतकालिक विकत घेता का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
२६. नियतकालिक वापरण्यामागचा आपला उद्देश काय असतो ?
मनोरंजनासाठी - [] शिक्षणासाठी - [] संशोधनासाठी - []
२७. नियतकालिक वाचण्यासाठी स्वतंत्र अशी ग्रंथालयात व्यवस्था आहे का ?
आहे - [] नाही - [] माहित नाही - []
२८. आपल्या ग्रंथालयात इंटरनेटची सुविधा उपलब्ध करून दिली आहे का ?
आहे - [] नाही - [] माहित नाही - []
२९. इंटरनेटवर उपलब्ध असलेल्या इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपातील नियतकालिकांचा वापर आपण करता का ?

- होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ३० . ग्रंथालयात इ जर्नल ची सुविधा उपलब्ध आहे का ?
होय - [] नाही - [] कधीतरी - []
- ३१ . आपणास कोणत्या प्रकारची नियतकालिके आवडतात .
छापील - [] इलेक्ट्रॉनिक- []
- ३२ . आपणास नियतकालिका संदर्भात काही सूचना करायच्या झाल्यास थोडक्यात लिहा?

विद्यार्थ्यांची स्वाक्षरी

संदर्भग्रंथ सूची

१. डॉ.स.ग.मालसे : शोध निबंधाची लेखन पध्दती , सुविचार प्रकाशन पुणे ,१९७५ .
पृ.क्र.२५
२. सुजाता कोण्णुर : ग्रंथालय व माहितीशास्त्र कोश , डायमंड प्रकाशन पुणे ,२००१ .
पृ.क्र.४१ .
३. कुळकर्णी व .वि. : ग्रंथालय प्रशासन , नागपुर सुविचार प्रकाशन मंडळ १७४ .पृ.क्र.५८
४. लोकसता : २४सप्टेंबर ,२००४ .
५. पारसनीस.न.रा. : शिक्षकांचे प्रशिक्षण : नित्यनुतन प्रकाशन पुणे,२००७ .पृ.क्र.६९ .
६. भिलेगावकर सदानंद : माध्यमिक शिक्षणाची कार्ये पध्दती ,नित्यनुतन प्रकाशन
पुणे .२००७ . पृ.क्र.७९ .
७. पोपट नानासाहेब वीण्णु : पुणे आणि पिंपरी चिंचवड शहरातील तंत्रानिकेतन ग्रंथालयाचा
अभ्यास प्रकल्प ,एम.लिव.एन्ड. आय.एस्सी.पृ.क्र.१०६ .
८. <http://Wikipedia.org/wiki/L.M.Herold,2010>.
९. [.](http://www.the_free_dictionary.com/journal)
१०. <http://Wikipedia.org/wiki/Alfred-I-Touber,2010>.
११. <http://Wikipedia.org/wiki/Bye,2010>.
१२. [WWW.Librarything.com/.../ Joseph –p- Healey – Library –University](http://WWW.Librarything.com/.../Joseph-p-Healey-Library-University)
of.....Joseph Healley,Library.2011.
१३. बावनकर हर्षदा : ग्रंथालय व्यवस्थापन, श्लोक पब्लिकेशन , पुणे २०१० .पृ.क्र.८८
१४. पाटिल हरी मधूकर : यांचा भारती विद्यापीठ विश्वविद्यालयाच्या आरोग्य विज्ञान संस्थांच्या
ग्रंथालयातून दिल्या जाणा-या नियतकालिके वाचनसाधने सेवासुविधा व उपभोक्त्यांच्या
गरजांचा अभ्यास या प्रबंधातून माहिती मिळविण्यास मदत झाली .
१५. आगलावे प्रदिप : संशोधन पध्दती व माहितीशास्त्र, विद्या प्रकाशन नागपूर , २००० .
पृ.क्र.२६९ .

- १६ . भारती विद्यापीठ : अहवाल पुणे २००८-२००९ .
- १७ . अनिता रामरतन जानोरकर : 'भारतीय शिक्षण'या नियतकालिकांचा आशय विश्लेषणात्मक अभ्यास ,प्रज्ञा प्रकाशन, नागपूर २००६ .पृ .क .१०२ .

Web Address – Reference.

- १८ . Zeenews.india.com/Marathi/tags/pimpri chinchwad.html.
- १९ . cn.wikipedia.org/wiki/pimpri-chinchwad.
- २० . www.pimprichinchwad.online.in.
- २१ . Zeenews.india.com/Marathi/tags/pimpri-chinchwad.html.
- २२ . www.pcmcelection.org/result_ all.asp.
- २३ . https://WWW.pcmcindia.gov/.../rti/pdf.
- २४ . pcmcelection.org/about _ organization.asp?opt 06.
- २५ . www.bookganga.com/ebooks/book.htm.
- २६ . Meera Joshi,pimpri chinchwad Juna- Nav,Granthali Prakashan.
- २७ . Daink Sakal purvani in 11th April 2013.
- २८ . थोरात प्रा .लक्ष्मण : ग्रंथालय माहितीशास्त्र , डायमंड पब्लीकेशन पुणे ,२००७
पृ .क .८९ .
- २९ . चव्हाण दिपक : डॉ .सेट नेट मार्गदर्शक, इनसाईट पब्लीकेशन्स नाशिक २०१०
पृ .क .१४२ .
- ३० . नरगुंदे रेवती : ग्रंथालये आणि सामाजिक विकास युनिव्हर्सल प्रकाशन २००७
पृ .क .२३४ .
- ३१ . सुतार धनंजय भगवान : ग्रंथालय आणि माहिती शास्त्र एस .वी .एस .पब्लीकेशन
वाराणसी २०११ पृ .क .२७८ .
- ३२ . व .वि .कुलकर्णी . : ग्रंथालय प्रशासन ,१९७४ पृ .क .१२७ .

- ३३ . उजळंबकर कृष्ण मुकुंद : ग्रंथालय शास्त्राची पाच सुत्रे , कृ.मू.उजळंबकर, पृ.क.१८० .
- ३४ . साखरे राजेद्र सखाराम ग्रंथालय संदर्भ सेवा : तात्वीक व प्रात्यक्षिक युनिव्हर्सल प्रकाशन , पुणे २००३ ,पृ.क.४६ .
- ३५ . शशिकला भागवत : ग्रंथालय व्यवस्थापन , युनिव्हर्सल प्रकाशन ,२००७ पृ.क.१६८
- ३६ . डॉ.जैन प्रकाश, डॉ.प्रमोद डाखोळे , डॉ.दत्तात्रय देशपांडे , प्रा.अशोक खेडकर : सुलभ ग्रंथालय शास्त्र, विश्व पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रीब्युटर्स ,नागपूर २००९ ,पृ.क.४२ .
- ३७ . शिकर्ण शारदा अमरसिंह : ग्रंथालय प्रशासन , अंजनी प्रकाशन ,२००१, पृ.क.७८ .
- ३८ . वावनकर हर्षदा सौ : ग्रंथालय व्यवस्थापन ,श्लोक पब्लिकेशन ,२०१० ,पृ.क.१२५ .
- ३९ . श्री.भट श.गोश्री.माहूरकर मु.ज.श्री.लाडसावंगीकर प्र.कृ. : ग्रंथालय शास्त्राची रूपरेषा , भाग्यश्री प्रकाशन ,१९८५ ,पृ.क.१५६ .
- ४० . साखरे रमाकांत राजेंद्र : ग्रंथालय संदर्भ सेवा तात्वीक व प्रात्यक्षिक, युनिव्हर्सल प्रकाशन पुणे ,२००३.पृ.क.२०४ .
- ४१ . कोण्णूर डॉ.एम.बी : ग्रंथालय माहिती शास्त्रकोश डायमंड पब्लिकेशनस, पुणे २००८ पृ.क.१७१ .
- ४२ . द.ना.फडके : ग्रंथालय संगणकीकरण आणि आधुनिकीकरण , युनिव्हर्सल प्रकाशन, पुणे २०१० , पृ.क.९६ .